

Gustave le Bon

Psychológia davu

Vodcovia davov

Dráždivosť davov

Ľahkovážnosť davov

Obrazotvornosť davov

Autoritatívnosť davov

Obrazy, slová a formulky

Hranice presvedčenia davov

Autorov predhovor

Súhrn spoločných vlastností, ktoré vznikajú pôsobením prostredia a dedičnosti u všetkých jednotlivcov určitého národa, tvoria dušu toho národa. Tieto vlastnosti majú pôvod v dávnych časoch a sú veľmi trvácna. Ak sa ale zhromaždí náhodne istý počet ľudí, pozorujeme, že zo samotného ich zblíženia sa môžu zrodiť ešte nové vlastnosti, ktoré sa pridávajú k vlastnostiam rasovým a často sa od nich hlboko líšia. Ich súhrn tvorí mocnú, ale krátko trvajúcu kolektívnu dušu.

Davy hrali v dejinách vždy významnú úlohu, ale tá nikdy nebola taká dôležitá, ako v dnešných časoch. Neuvedomelá činnosť davov vstupujúca na miesto uvedomelej činnosti jednotlivcov, je jedným z hlavných znakov súčasnosti.

ÚVOD

OBDOBIE DAVOV

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že veľké prevraty, ktoré predchádzajú zmenám civilizácií sú určované dôležitými politickými zmenami, vpádmi národov alebo zvrhnutím dynastií. Ale starostlivé štúdium týchto udalostí veľmi často zisťuje, že za ich zdanlivými príčinami ako hlavná príčina väzí akási hlboká zmena v myslení národov. Naozajstné historické prevraty nie sú tie, ktoré nás prekvapujú svojou veľkosťou a prudkosťou. Jediné zmeny, ktoré sú dôležité, tj. také, z ktorých vyplýva obnova civilizácií, sa odohrávajú v názoroch, predstavách a vo vierach. Významné udalosti sú viditeľnými výsledkami neviditeľných zmien ľudského cítenia. Ak sa prejavujú iba tak zriedkavo, je to preto, že najstálejším prvkom rasy je dedičný základ jej citov.

Prítomnosť je práve jedným z tých kritických okamihov, kedy sa ľudské myslenie začalo pretvárať.

Podkladom pre tento prerod sú dva hlavné faktory. Prvým je rozvrat náboženských, politických a sociálnych názorov, z ktorých pramena všetky prvky našej civilizácie. Druhým je vznik celkom nových existenčných a myšlienkových podmienok vyvolaných modernými objavmi prírodných vied a priemyslu.

Napriek tomu, že názory minulosti sú už otrásené. stále majú veľký vplyv - myšlienky, ktoré ich majú nahradiť, sa iba tvoria, a preto súčasnosť predstavuje obdobie prechodu a anarchie.

Nie je ľahké už dnes povedať, čo raz vzíde z takéhoto nevyhnutne zmätočného obdobia. Aké budú základné myšlienky, na ktorých budú založené spoločnosti, ktoré prídu po nás? To ešte nevieme, ale už teraz môžeme predvídať, že vo svojej organizácii budú môcť naisto rátať s novou mocou, najnovšou vládkyňou modernej doby - s mocou davov. Na troskách toľkých myšlienok, ktoré boli kedysi pokladané za správne a ktoré sú dnes mŕtve, toľkých mocností, ktoré boli revolúciami postupne zlomené, sa iba táto moc pozdvihla a vidí sa, že čoskoro všetky ostatné pohltí. Kým sa naše staré názory spochybňujú, miznú a kým sa staré opory spoločnosti postupne rozpadávajú, moc má sa jedinou silou, ktorú nič neohrozuje a ktorej význam neustále rastie. Vek, do ktorého vstupujeme, bude naozaj *vekom davov*.

Ešte neuplynulo ani storočie od čias, kedy tradičná politika štátov a súperenie panovníkov boli hlavnými faktormi historického diania a kedy mienka davov nemala spravidla žiadny význam. Dnes politické tradície, osobné snahy vládcov a ich súperenie málo znamenajú. Hlas davov získal prevahu. Ten diktuje kráľom, ako sa majú chovať. Duša davov - vôbec nie rozhodnutia panovníkov - určuje osudy národov.

Vstup ľudových tried do politického života a ich postupná premena na triedy vládnuce je jeden z najnápadnejších znakov nášho prechodného obdobia. Známkou tohto vstupu nebolo všeobecné hlasovacie právo, ktorého riadenie bolo spočiatku veľmi jednoduché a ktoré malo po dlhý čas taký malý vplyv. Zrodenie moci davov sa začalo šírením istých myšlienok, ktoré sa v dušiach ľudí pomaly usádzali a pokračovali združovaním jednotlivcov k uskutočňovaniu dovtedy teoretických názorov. Združovanie umožnilo davom, aby si vytvorili keď aj nie správnu, tak aspoň veľmi konkrétnu mienku o svojich záujmoch a aby si uvedomili svoju silu. Zakladajú syndikáty, pred ktorými kapituluje každá moc, burzy práce, ktoré sa napriek všetkým hospodárskym zákonom samé snažia upravovať pomer práce a mzdy. Do národných zhromaždení posielajú svojich zástupcov zbavených všetkej iniciatívy a nezávislosti, ktorí sú zväčša obyčajnými hovorcami výborov, ktoré ich zvolili.

Dnes nadobúdajú požiadavky davov čím ďalej, tým konkrétnejšiu povahu a snažia sa priamo z koreňov vyvrátiť terajšiu spoločnosť, aby ju priviedli späť k onomu pôvodnému komunizmu, ktorý bol normálnym stavom všetkých ľudských skupín pred príchodom civilizácie. Obmedzenie pracovného času, vyvlastnenie baní, železníc, fabrík a pôdy, rovnomerné rozdelenie výrobkov, vyradenie vyšších tried v prospech ľudových tried atď. Takéto sú ich požiadavky.

Davy majú malú schopnosť premýšľať, ale naopak sú veľmi dobre prispôsobené k činom. Súčasnou organizovanosťou nesmierne stúpila ich sila. Dogmy, ktoré teraz vznikajú, veľmi rýchlo dosahujú moc starých dogiem, tj. tyranskú a suverénnu moc, ktorá vylučuje akúkoľvek diskusiu. Božské právo kráľov bude nahradené božským právom davov.

Obľúbení spisovatelia našej buržoázie, ktorí sú schopní najlepšie tlmočiť jej - vlastne obmedzené myšlienky, jej úzky rozhľad, jej sumárny skepticizmus a niekedy takmer výstredné sebestvo, sú pobláznení touto novou mocou, ktorú vidia rásť. Zúfalo volajú na pomoc do boja proti mäteniu duchov mravnú silu cirkvi, tej cirkvi, ktorou predtým toľko pohrdali. Hovoria o úpadku vedy a pripomínajú nám náuky zjavených právd. Ale títo novo na vieru obrátení zabúdajú, že ak sa ich naozaj dotkla milosť, nemá tú istú moc nad dušami, ktoré sa málo starajú o záujmy nepozemské. Dav dnes už nechce bohov, ktorých včera jeho bývalí učitelia odmietli a ktorých pomáhal rúcať. Rieky netečú naspäť k svojim prameňom.

Veda načisto nespôsobilá úpadok a za nič nenesie zodpovednosť v dnešnej anarchii duší, ani v novej moci, ktorá vyrástla z lona tejto anarchie. Veda nám sľúbila pravdu alebo aspoň spoznanie vzťahov, ktoré naša inteligencia

môže obsiahnuť, ale nikdy nám nesľúbila ani mier, ani šťastie. Suverénne ľahostajná k našim citom nepočuje náš nárek a nič už nemôže vzkriesiť ilúzie, ktoré zahnila.

Všeobecné príznaky rýchleho narastania moci davov vidíme vo všetkých národoch. Nech nám prináša čokoľvek, musíme sa jej podriaďovať. Vinenie tejto moci je iba prázdny rečnením. Možno, že prevzatie moci davmi je jedným z posledných období západných civilizácií, že znamená návrat k obdobiam zmätenej anarchie, ktoré predchádzajú vytvoreniu novej spoločnosti. Lenže ako tomu zabrániť?

Až doteraz boli najsamozrejmejšou úlohou davov veľké rozvraty zastaraných civilizácií. História učí, že v okamihu, kedy svoju moc stratili mravné sily, ktoré tvorili pilier istej spoločnosti, bol jej konečný rozklad vykonaný násilníkmi a neuvedomelými davmi, ktoré boli právom pokladané za barbarské. Civilizácie boli až podnes vytvárané a vedené malou aristokraciou vzdelancov, nikdy nie davmi. Davy majú iba ničivú moc a ich vláda predstavuje vždy obdobie zmätkov. Civilizácia predpokladá isté pevné pravidlá, disciplínu, prechod od pudového k rozumovému, predvídanie budúcnosti, vysoký stupeň kultúry, čo sú podmienky, ktoré davu ponechané na seba nikdy nedokážu splniť. Svojou výlučne ničivou mocou sa podobajú mikróbum, ktoré rozkladajú vyčerpané alebo mŕtve telá. Ak je stavba niektorej civilizácie prehniatá, davu privodia jej zrútenie. V tomto okamihu začína ich úloha. Slepá sila množstva sa na okamih stáva jedinou filozofiou dejín.

Bude tak aj s našou civilizáciou? Môžeme sa toho obávať, ale zatiaľ to nevieme.

Musíme sa s rezignáciou podriaďovať vláde davov, pretože neprezieravé ruky postupne prelomili všetky hrádze, ktoré by ich mohli zadržať.

Tieto davu, o ktorých sa začína toľko hovoriť, poznáme veľmi málo. Odborníci - psychológovia, žijúci ďaleko od nich ich vždy prehliadali a nezaoberali sa nimi inak, ako z hľadiska zločinov, ktorých sa môžu dopustiť. Bez akejkoľvek pochybnosti jestvujú tiež zločinecké davu, ale sú aj davu cnostné, hrdinské a veľa iných. Zločiny davov tvoria iba zvláštny prípad ich psychológie a ako nepoznáme povahu jednotlivca iba podľa jeho nerestí, tak nemôžeme spoznať davu, ak podrobíme štúdiu iba ich zločiny.

Ak máme povedať pravdu, vládcovia sveta, zakladatelia náboženstiev alebo ríš, apoštolovia všetkých vier, vynikajúci štátnici a v menšom okruhu obyčajní vodcovia malých ľudských skupín boli vždy neuvedomelí psychológovia a poznali inštinktívne a často veľmi bezpečne dušu davov. Dobré ich poznajúc, ľahko sa stali ich pánmi. Napoleon skvelo vystihol psychológiu francúzskych davov, ale niekedy nebol schopný pochopiť psychológiu tých, ktoré patrili k iným rasám. (Jeho najlepší poradcovia jej tiež nerozumeli lepšie. Talleyrand mu písal, že "Španielsko prijme jeho

vojakov ako osloboditeľov" a zatiaľ boli prijatí ako dravé šelmy. Psychológ, ktorý by poznal dedičné rasové pudy, by to mohol ľahko predvídať.) Táto nevedomosť spôsobila, že sa pustil do vojen, obzvlášť v Španielsku a v Rusku, ktoré privodili jeho pád.

Poznanie psychológie davov je pomôckou pre štátnika, ktorý ich síce nechce ovládať - čo sa stalo dnes veľmi neľahkým - ale nemieni sa aspoň dať od nich priveľmi ovplyvniť.

Psychológia davov ukazuje do akej miery majú zákony a inštitúcie malý vplyv na ich impulzívnu povahu a ako sú neschopné inej mienky ako tej, ktorá im bola vnuknutá. Nemožno ich viesť pravidlami vybudovanými na čisto teoretickej spravodlivosti. Zlákať ich môžu iba dojmy, ktoré boli vyvolané v ich duši. Ak chce napr. zákonodarca stanoviť novú daň, má azda voliť tú, ktorá by bola teoreticky najspravodlivejšia? V žiadnom prípade. Tá najmenej spravodlivá daň môže byť pre davu prakticky najprijateľnejšia, ak je najmenej nápadná a na pohľad najmenej ťažká. Preto aj najhoršia nepriama daň bude davom prijatá vždy, pretože sa odvádza denne v zlomkoch haliera z predmetov spotreby, nikomu neprekáža v jeho zvykoch a pôsobí na neho malým dojmom. Nahradte ju ale daňou úmernou mzde alebo iným príjmom, ktorá by sa odvádzala naraz a vyvolá jednohlasný protest aj keby bola hoci desaťkrát ľahšia. Namiesto denne splácaných neviditeľných halierov by prišla celková čiastka, ktorá je naozaj pomerne vysoká a tým vyvolá veľký dojem. Pozornosti by ušla iba vtedy, keby si niekto túto sumu ukladal bokom po halieroch; lenže tento ekonomický postup predpokladá istú dávku prezieravosti, ktorej davu nie sú schopné.

Uvedený príklad jednoducho osvetľuje davovú mentalitu. Neunikla ani pozornosti psychológa, akým bol Napoleon; ale zákonodarcovia nepoznajúci dušu davov, ju nemôžu pochopiť. Doteraz neboli skúsenosťou dostatočne poučení, že ľudia nikdy nemožno viesť podľa predpisov čistého rozumu.

Psychológiu davov by bolo možné znázorniť ešte ďalšími príkladmi. Jej poznanie objasňuje množstvo historických a hospodárskych javov, ktoré by bez nej boli celkom nepochopiteľné.

Aj keby sme nemali iný záujem, ako ten, ktorý vyplýva z čistej zvedavosti, zaslúžilo by si štúdium psychológie davov, aby sme sa oň pokúsili. Rozlúštiť pohnútky ľudského konania je rovnako zaujímavé, ako preskúmať nerast alebo rastlinu.

Toto štúdium psychológie davov bude iba krátkou syntézou, jednoduchým súhrnom nášho skúmania, preto od neho možno žiadať iba niekoľko podnetných hľadísk. Iní bádatelia prehliabia brázdou viac; my sa dnes pohybujeme v celkom nedotknutých oblastiach.

PRVÁ KNIHA

DUŠA DAVOV

Prvá kapitola

VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA DAVOV - PSYCHOLOGICKÝ ZÁKON ICH DUCHOVNEJ JEDNOTY

V bežnom význame znamená slovo *dav* zhromaždenie akýchkoľvek jednotlivcov bez ohľadu na ich národnosť, povolanie či pohlavie a bez ohľadu na náhodu, ktorá ich zhromaždila v jednom čase na jednom mieste.

Z psychologického hľadiska nadobúda slovo *dav* celkom iný význam. Za istých, daných okolností - ale iba v nich - má zhromaždenie ľudí nové vlastnosti, ktoré sa významne líšia od vlastností jednotlivcov, ktorí ho tvoria. Vedomá osobnosť tu mizne a cily aj myšlienky všetkých jednotiek sú zamerané tým istým smerom. Tvorí sa kolektívna duša, nepochybne prechodná, ale ktorá má konkrétne vlastnosti. Zo zoskupenia jednotlivcov sa stalo to, čomu z nedostatku dokonalejšieho pomenovania hovorím *dav organizovaný alebo ak chcete, dav psychologický*. Ten potom tvorí jediná bytosť a je podriadený *zákonu duchovnej jednoty davov*.

Fakt, že veľa jednotlivcov je náhodou bok po boku, im ešte nedáva znaky organizovaného davu. Tisíc jednotlivcov náhodne sa zhromaždivších na verejnom mieste, ale bez spoločného cieľa, ešte netvorí psychologický dav. Ak má dav získať zvláštne vlastnosti, je potrebný vplyv istých popudov, ktorých povahu ešte iba musíme určiť.

Strata uvedomelej osobnosti a zameranie citov a myšlienok tým istým smerom, čo sú charakteristické známky davu, ktorý sa organizuje, si nežiadať bezpodmienečne súčasnú prítomnosť mnohých jednotlivcov na tom istom mieste. Aj tisícky oddelených jednotlivcov môžu - v danom okamihu a pod vplyvom istých dojmov, napr. veľkej národnej udalosti - získať vlastnosti psychologického davu. Vlastne stačí, aby ich akási náhoda spojila a ich správanie ihneď nadobúda formy charakteristické pre konanie davov. V istých okamihoch dejín môže pol tuča ľudí tvoriť psychologický dav, zatiaľ čo ho netvorí stovky náhodou sa zhromaždivších ľudí. Na druhej strane sa môže celý národ pôsobením istého vplyvu aj bez viditeľného zoskupenia stať niekedy davom.

Akonáhle vznikol psychologický dav, nadobúda síce dočasné, ale presne určiteľné všeobecné vlastnosti. K nim potom pristupujú ešte zvláštne vlastnosti meniace sa podľa prvkov tvoriacich dav, ktoré môžu pozmeniť jeho duchovnú štruktúru.

Psychologické davy teda možno roztriediť. Štúdium tejto klasifikácie nám ukáže, že rôznorodý dav, tj. zložený zo

sebe vzájomne nepodobných prvkov, má s davmi rovnorodými, tj. zloženými z prvkov sebe podobných (sekty, kasty, triedy), niektoré spoločné vlastnosti a okrem toho niektoré zvláštnosti, ktoré umožňujú ich rozlíšenie.

Skôr, ako sa budeme zaoberať rôznymi druhmi davov, preskúmame vlastnosti, ktoré sú všetkým druhom spoločné. Budeme sa správať ako prírodovedec, ktorý najskôr určí všeobecné vlastnosti spoločné všetkým jedincom toho istého rodu a potom vlastnosti zvláštne, ktoré odlišujú druhy a odrody v tomto rode zastúpené.

Nie je jednoduché popísať dušu davu, pretože jej organizácia sa mení nielen podľa rasy a zloženia skupín, ale aj podľa povahy a stupňa popudov, ktorým sú vystavené. Ten istý problém sa vyskytuje aj pri psychologickom štúdiu ktoréhokoľvek jednotlivca. Iba v románoch žijú ľudia so stálym charakterom, nie však v ozajstnom živote. Iba rovnovážnosť prostredia tvorí zdanlivú rovnovážnosť charakterov. Inde som ukázal, že všetky duchovné konštitúcie obsahujú charakterové možnosti, ktoré sa môžu prejaviť pri náhlej zmene prostredia. Tým sa vysvetľuje, prečo medzi najzúrivejších členov Konventu patrili neútoční mešťania, ktorí by boli v normálnych pomeroch pokojní notári alebo počestní úradníci. Keď sa búrka prehnala, opäť nadobudli svoju normálnu povahu. Napoleon medzi nimi našiel svojich najpovoľnejších prísluhovačov.

Pretože tu nemôžeme študovať všetky stupne tvorenia davov, všimnime si ich najmä vo fáze, kedy ich organizácia bola uskutočnená. Tak uvidíme, čím sa môžu stať, nie však čím vždy sú. Je to iba v tejto pokročilej fáze organizácie, kedy sa isté nové a zvláštne vlastnosti vŕšia na nemenný, prevládajúci rasový základ a vytvárajú tak zameranie všetkých citov a myšlienok kolektívu tým istým smerom. Iba v tomto prípade sa prejavuje to, čo som už nazval *psychologickým zákonom duchovnej jednoty davov*.

Väčší počet psychologických vlastností je spoločný davom aj osamoteným jednotlivcom; iné naopak nemožno nájsť nikde inde, iba pri skupinách. Najskôr budeme študovať tieto zvláštne vlastnosti, aby sme mohli lepšie ukázať ich dôležitosť.

Najnápadnejší jav, ktorým sa prejavuje psychologický dav, je tento: nech sú jednotlivci, z ktorých sa skladá akýkoľvek, nech sa ich spôsob života, ich zamestnanie, ich povahy

alebo inteligencia akokoľvek zhodujú alebo odlišujú, jednoducho už tým, že sú pretvorení na dav, získavajú akúsi kolektívnu dušu. Táto duša spôsobuje, že cítia, myslia a konajú celkom inak ako by cítil, myslel a konal každý z nich, keby bol sám. Isté myšlienky a isté city vznikajú alebo sa menia na činy iba pri jednotlivcoch v dave. Psychologický dav je chvíľkovou bytosťou zloženou z rôznych živlov, ktoré sa na okamih zlúčili práve tak, ako bunky tvoriace živé telo, ktoré svojím zlúčením tvoria novú bytosť s vlastnosťami veľmi odlišnými od tých, ktoré má každá z nich jednotlivo.

Proti názoru, ktorý s úžasom nachádzame aj pri takom bystrom filozofovi, ako je Herbert Spencer, nedochádza v zoskupení tvoriacom dav, iba k súčtu a priemeru prvkov, ale aj k ich kombinácii a vytvoreniu nových vlastností. Tak ako v chémii. Ak sú zmiešané isté látky (napr. zásady a kyseliny), kombinujú sa a vytvoria novú zlúčeninu, ktorá má vlastnosti celkom odlišné od vlastností látok, z ktorých vznikla.

Ľahko možno zistiť, do akej miery sa jednotlivec v dave líši od jednotlivca osamoteného; už ťažšie možno objaviť príčiny tohto rozdielu.

Aby sme mohli tieto príčiny aspoň vyušíť, treba si pripomenúť predovšetkým toto pozorovanie modernej psychológie: že nie iba v organickom živote, ale aj v rozumových funkciách majú nevedomé javy prevládajúcu úlohu. Vedomý život ducha predstavuje iba veľmi malú časť popri živote nevedomelom. Najjemnejší analytik a najprenikavejší pozorovateľ zistí iba celkom malý počet nevedomých pohnutí, ktorými je vedený. Naše vedomé činy vznikajú z nevedomého podkladu, ktorý je utváraný aj dedičnými vplyvmi. Tento podklad nesie mnohé stopy dedičnosti, ktoré tvoria ducha rasy. Za priznanými príčinami našich činov sa nám skrývajú príčiny, ktoré nepoznáme. Väčšina našich každodenných činov je výsledkom skrytých motívov, ktoré ani nepostrehneme.

A najmä týmito nevedomými prvkami, ktoré tvoria ducha rasy, sú si všetci jednotlivci tej istej rasy podobní. To, čím sa odlišujú, sú uvedomé prvky, ktoré sú výsledkom výchovy, najčastejšie ale výnimočnej dedičnosti. Ľudia veľmi odlišnej inteligencie majú často zhodné pudy, vášne a city. Vo všetkom, čo je predmetom citu - v náboženstve, v politike, v mravnosti, v náklonnostiach, antipatiách atď., zriedka vynikajú nad úroveň jednoduchých jednotlivcov aj tí najznamenitejší ľudia. Medzi slávnym matematikom a jeho švecom môže byť hlboká intelektuálna priepasť, ale z hľadiska ich charakteru a viery môže byť iba celkom nepatrný alebo žiadny rozdiel.

Davom sa stanú spoločnými práve tieto všeobecné charakterové vlastnosti riadené nevedomím, ktoré má väčšina normálnych jednotlivcov tej istej rasy v takmer rovnakej miere. V kolektívnej duši sa stierajú intelektuálne schopnosti ľudí - a tým aj ich individualita. Rôznych ľudí stráca v rovnorodom a nevedomé vlastnosti prevládajú.

Tým, že sa obyčajné vlastnosti stali spoločnými, možno vysvetliť, prečo davy nie sú schopné vykonať čin, ktorý si žiada vyššiu inteligenciu. Rozhodnutia o všeobecných

záujmoch urobené zhromaždením vynikajúcich, ale rôznych mužov nemajú oveľa väčšiu cenu ako uznesenie schôdze hlupákov. Môžu združovať iba priemerné vlastnosti, ktoré má každý človek. Davy nesústreďujú inteligenciu, ale priemernosť. Nie je to tak, ako sa často hovorí, že "všetci ľudia" majú viac ducha ako Voltaire. Naopak, Voltaire má isto viac ducha ako "všetci ľudia", ak pod týmto označením chápeme davy.

Keby sa ale individua v dave obmedzili iba na zlúčenie svojich vlastností, vznikol by iba priemer, vôbec nie vytvorenie nových vlastností. Ako potom vznikajú tieto vlastnosti? Toto budeme teraz skúmať.

Vznik zvláštnych vlastností davov určujú rôzne príčiny. Prvou príčinou je, že jednotlivec získava v dave už samotnou skutočnosťou, že je súčasťou väčšieho počtu ľudí, pocit neprekonateľnej moci, ktorá mu dovoľuje uvoľniť pudy, ktoré by osamotený nevyhnutne potlačil. Pretože dav je anonymný, a preto nezodpovedný, jednotlivec ustúpi týmto inštinktom tým skôr, že celkom mizne pocit zodpovednosti, ktorý ho inak vždy zadržáva.

Druhou príčinou je duchovná nákaza, ktorá tiež podmieňuje v davoch prejav zvláštnych vlastností a súčasne určuje aj ich smer. Nákaza je ľahko zistiteľná, ale zatiaľ nevysvetlený jav, ktorý možno pričítať k javom hypnotickej povahy, ktoré budeme študovať neskôr. V dave je každý čin a cit nákazlivý, a to do tej miery, že jednotlivec veľmi často obetuje svoj osobný záujem záujmu kolektívnemu. Je to vlastnosť, ktorá je priamo protichodná jeho prirodzenej povahe a človek jej je schopný iba ako súčasť davu.

Tretia príčina je vôbec najdôležitejšia, pretože v davovom jednotlivcovi podmieňuje zvláštne vlastnosti celkom odporujúce vlastnostiam osamoteného jednotlivca. Myslím tým sugestibilitu, ktorej výsledkom je napokon aj vyššie uvedená nákaza.

Aby sme pochopili tento jav, musíme si pripomenúť niektoré najnovšie fyziologické objavy. Dnes už vieme, že jednotlivec môže byť uvedený do takého stavu, že stratí svoju vedomú osobnosť, poslúcha všetky príkazy toho, kto mu ju odňal a dopúšťa sa činov svojej povahy a svojim zvykom celkom protichodných. Starostlivé pozorovania svedčia o tom, že jednotlivec, ktorý je po istý čas uprostred konajúceho davu, je čoskoro privedený - pôsobením prúdenia, ktoré z davu vychádza alebo z akejkoľvek inej, nám neznámej príčiny - do zvláštneho stavu, ktorý je podobný stavu, do ktorého sa dostane hypnotizovaný v rukách hypnotizéra. Pretože život mozgu je u hypnotizovaného paralyzovaný, postihnutý sa stáva otrokom všetkých svojich nevedomých činností, ktoré ovláda hypnotizér podľa svojej ľubovôle. Vedomá osobnosť zmizla, vôľa a úsudok sú stratené. City a myšlienky sú zamerané smerom určeným hypnotizérom.

Asi takýto je stav jednotlivca, ktorý je súčasťou davu. Už si neuvedomuje svoje činy. Ako u hypnotizovaného, aj u neho sú súčasne isté vlastnosti vyradené a iné vypäté až do krajnosti. Pod vplyvom sugescie sa pustí s neodolateľnou

prudkosťou do vykonávania istých činov. Táto prudkosť je u davov ešte neodolateľnejšia ako u hypnotizovaného, pretože sugescia, ktorá je rovnaká pre všetkých jednotlivcov, sa stupňuje tým, že sa stáva vzájomnou. Jednotlivcov, ktorí by aj v dave mali dosť silnú osobnosť, aby odolali sugescii, je veľmi málo, takže sú strhnutí prúdom. Nanajvýš môžu skúsiť odvrátiť prúd inou sugesciou. Vhodné slovo alebo v pravý čas vyvolaná predstava neraz odvrátili davy od najkrvavejších činov.

A tak rozplynutie vedomej osobnosti, prevaha neuvedomelej osobnosti, usmernenie citov a myšlienok sugesciou a nákazou tým istým smerom, snaha premeniť sugerované myšlienky bezprostredne na činy - to sú hlavné vlastnosti jednotlivca v dave. Už nie je sám sebou, je to automat a jeho vôľa sa stala neschopnou viesť ho.

Iba tým, že je súčasťou davu, zostupuje človek na rebríčku civilizácie o niekoľko stupienkov nižšie. Osamotený bol azda vzdelaným človekom, v dave je pudovou bytosťou, a preto barbarom. Je nevďačný, prudký, divý a tiež má nadšenie a hrdinstvo primitívnych bytostí. Približuje sa k nim aj ľahkosťou, s akou na seba nechá pôsobiť slovami a predstavami a tým, ako sa necháva zviest' k činom poškodzujúcim jeho najvlastnejšie záujmy. Jednotlivec v dave je zrnko piesku obklopené inými zrnkami, s ktorými vietor zametá podľa ľubovôle.

Tak sa stáva, že poroty vynášajú rozsudky, ktoré by každý jednotlivý porotca sám o sebe isto neschválil a parlamenty prijímajú zákony a opatrenia, ktoré by každý ich člen osamote rozhodne odmietol. Členovia Konventu, ak sa na

nich pozeráme oddelene, boli mešťania mierumilovných zvykov. Spojení v dav neváhali pod vplyvom niekoľkých vodcov posilať očividne nevinných ľudí pod gilotínu a proti svojim záujmom zriecť sa svojej nedotknuteľnosti, a tak umožniť popravu vo svojich radoch.

Jednotlivec v dave sa ale nelíši od svojho normálneho ja iba svojimi činmi. Ešte skôr, ako stratil svoju nezávislosť, pretvorili sa jeho myšlienky a city tak, že z lakomca sa mohol stať mánotratník, zo skeptika veriaci, z počestného človeka zločinec a zo zbabelca hrdina. Zrieknutie sa všetkých privilégií, ktoré odhlasovala šľachta v okamihu nadšenia pamätnej noci 4. augusta 1789, by naisto nebolo nikdy prijaté každým členom oddelene.

Z predchádzajúcich pozorovaní môžeme vyvodiť záver, že dav stojí rozumovo vždy pod úrovňou osamoteného človeka. Ale z hľadiska citov a činov, ktoré sú týmito citmi vyvolané, môže byť podľa okolností lepší alebo horší. Všetko závisí od toho, ako sa na dav pôsobí. Práve toto prehľadli spisovatelia, ktorí študovali davy iba z hľadiska zločinov. Niet pochybností o tom, že dav je často zločinecký, ale často je tiež hrdinský. Možno ho priviesť k tomu, aby sa dal zabíjať pre víťazstvo akejkoľvek viery alebo myšlienky, možno ho naplniť nadšením pre česť a slávu, možno ho strhnúť, aby takmer bez chleba a bez zbraní, ako napr. v časoch križiackych výprav, oslobodil Boží hrob z rúk neveriacich, alebo ako v roku 1793 k obrane vlasti. Je to síce hrdinstvo neuvedomelé, ale práve takéto hrdinstvá tvoria dejiny. Keby sa národom smeli pričítať k dobru iba chladno zvážené činy, bolo by ich v svetových kronikách zaznamenaných veľmi málo.

Druhá kapitola

CITY A MRAVNOSŤ DAVOV

Teraz, keď sme celkom všeobecne prebrali hlavné vlastnosti davov, budeme ich študovať podrobnejšie.

Niektoré zvláštne vlastnosti davov, napr. impulzivnosť, dráždivosť, neschopnosť rozumne premýšľať, nedostatok súdnosti a kritického ducha, preháňanie citov atď., môžeme tiež pozorovať u bytostí, ktoré sú na nižšom stupni vývoja ako sú napr. divosi a deti; to je ale analógia, ktorú uvádzam

povedľa. Jej vysvetlenie by presahovalo rámec tejto knihy a bolo by aj zbytočné pre tých, ktorí sú s psychológiou primitívov oboznámení a nepresvedčilo by celkom tých, ktorí ju nepoznajú.

Teraz preberiem jednu za druhou rôzne vlastnosti, ktoré možno pozorovať pri väčšine davov.

1. Popudlivosť, premenlivosť a dráždivosť davov

Ako sme už povedali pri štúdiu základných vlastností davu, dav je vedený takmer výlučne nevedomím. Jeho činy sú oveľa viac pod vplyvom miechy ako mozgu. Jeho činy môžu byť dokonalé, čo sa týka ich vykonania, ale pretože nie sú riadené mozgom, jednotlivci konajú na základe náhodného podráždenia. Dav je otrokom všetkých vonkajších popudov,

odráža ich neustále zmeny, a preto je otrokom popudov, ktoré prijíma. Na osamoteného jednotlivca môžu pôsobiť tie isté popudy ako na človeka v dave, ale nepodvolí sa im, ak mu um hovorí, že im nie je vhodné ustupovať. Fyziologicky to môžeme vyjadriť tak, že jednotlivec je schopný ovládať svoje reflexy, ale dav nie.

Rôzne popudy, ktorými sú davy ovládané, môžu byť podľa svojho obsahu vznešené alebo kruté, hrdinské alebo zbabelé, ale vždy budú také panovačné, že pred nimi mizne aj pud sebazáchovy.

Pretože popudy pôsobiace na davy sú rôzne a pretože sa im davy vždy podriaďujú, sú davy v dôsledku toho veľmi premenlivé. Z toho vyplýva, že v okamihu môžu prejsť od najkrvavejšej ukrutnosti k veľkomyselnosti či heroizmu. Dav sa ľahko stane katom, ale rovnako ľahko aj mučedníkom. Z jeho prs vždy vytryskli prúdy krvi potrebné k víťazstvu každej viery. Netreba sa ani vracieť do dávnych hrdinských čias, aby sme videli, čoho sú davy v tomto smere schopné. Nikdy nešetria svoje životy a je to sotva niekoľko rokov, čo akýsi generál, stanúc sa náhle obľúbeným, bol by ľahko našiel sto tisíc ľudí ochotných položiť za neho život.

Pri davoch nie je teda vopred nič zväžené. Pod vplyvom aktuálneho podráždenia môžu postupne prejsť celú stupnicu najprotichodnejších pocitov. Sú ako listie, ktoré víchrica zodvihne, rozptýli na všetky strany a nakoniec nechá spadnúť na zem. Štúdiom istých revolučných davov nám poskytuje niektoré príklady premenlivosti ich citov.

Táto premenlivosť davov robí ich ovládanie nie veľmi ľahkým, obzvlášť ak davy majú časť verejnej moci vo svojich rukách. Demokracie by sa nemohli udržať, keby nevyhnutnosti každodenného života neusmerňovali beh dejín. Ak si davy želajú niektoré veci vášnivo, nikdy sa ich nedomáhajú dlho. Sú práve také neschopné trvalej vôle ako trvalej myšlienky.

Dav nie je iba popudlivý a premenlivý. Tak, ako divoch, ani dav neznesie, aby sa čosi postavilo medzi jeho želanie a

splnenie tejto žiadosti. Znáša to o to horšie, čím viac mu množstvo dáva pocit neodolateľnej moci. Pre jednotlivca v dave mizne pojem nemožnosti. Osamotený jednoteľ dobre vie, že sám nedokáže zapáliť palác alebo vyplieniť skladisko; pokušenie vykonať také čosi mu sotva zide na um. Ak je ale súčasťou davu, získa vedomie moci vyplývajúce z množstva a podľahne prvému popudu na vraždenie a zbíjanie. Nečakaná prekážka bude zúrivo odstránená. Keby ľudská prirodzenosť pripustila trvalé besnenie, mohli by sme povedať, že normálny stav davu naraziaceho na prekážky, je besnota.

V dráždivosti davov, v ich popudlivosti a premenlivosti, tak ako vo všetkých ľudových citoch, je zrejмый vplyv základných rasových vlastností. Sú nemennou pôdou, z ktorej klíčia naše city. Všetky davy sú dráždivé a popudlivé, ale vo veľmi rozdielnej miere. Je napr. nápadný rozdiel medzi davom anglosaským a latinským. Posledné udalosti našej súčasnosti vrhajú jasné svetlo na túto otázku. V roku 1870 stačilo uverejnenie telegramu o domnelej urážke veľvyslanca, aby spôsobilo výbuch rozhorčenia, z ktorého vzišla strašná vojna. O niekoľko rokov neskôr telegrafická správa o bezvýznamnom neúspechu pri Langsone privodila ďalší výbuch, ktorého dôsledkom bolo zvrhnutie vlády. V tom istom čase oveľa vážnejší neúspech anglickej výpravy pred Chartúmom spôsobil v Anglicku iba veľmi slabý rozruch a žiadny minister nemusel odstúpiť. Davy sa všade podobajú ženám, ale zo všetkých najženskejšie sú latinské davy. Kto sa opiera o ne, môže vystúpiť veľmi vysoko a veľmi rýchlo, ale neustále sa pohybuje na okraji priepasti a môže si byť istý, že jedného dňa do nej bude zhodený.

2. Ľahkovážnosť davov a ľahkosť, s ktorou podliehajú sugescii

Povedali sme, že jednou zo všeobecných vlastností davov je neobyčajná poddajnosť sugescii a ukázali sme, že v každom zoskupení ľudí je sugescia nákazlivá; tým sa vysvetľuje rýchle zameranie citov istým smerom.

Dav býva pravidelne, aj keby sa nám videl akokoľvek ľahostajný, v stave očakávania a napätia, ktoré uľahčuje sugesciu. Prvá zreteľne formulovaná sugescia ihneď nakazí Dav musí byť vždy neobyčajne ľahkovážny, pretože stále blúdi na hraniciach nevedomia, podlieha sugesciam, je prenikaný prudkosťou citov, ktorá sa vyskytuje pri bytostiach, ktoré sa nemôžu odvolávať na rozumové vplyvy a je zbavený kritického ducha. Nepozná pojem nepravdepodobnosti, čo si musíme dobre uvedomiť, ak chceme pochopiť ľahkosť, s ktorou sa tvoria a šíria najbláznivejšie legendy a správy. (Kto zažil obliehanie Paríža, videl mnohé prípady toho, ako ľahko dav verí aj tým najnepravdepodobnejším veciam. O sviečke zapálenej vo vyššom poschodí sa hneď tvrdilo, že je to znamenie pre obliehateľov, aj keď jednoduchá úvaha by potvrdila, že je absolútne vylúčené, aby bol plameň sviečky viditeľný zo vzdialenosti niekoľkých míľ.)

všetky mozgy a hneď vyvoláva isté zameranie. Pri bytostiach ovplyvnených sugesciou smeruje fixná idea na to, aby sa premenila v čin. Či ide o vypálenie paláca alebo o prejav oddanosti, dav sa na to prepožičia veľmi ľahko. Všetko bude závisieť na povahe popudu a nie na vzťahu medzi činom a rozumovou úvahou, ktorá sa môže v prípade jednotlivca postaviť proti jeho vykonaniu.

Vznik legiend, ktoré tak často kolujú v davoch nie je podmienený úplnou ľahkovážnosťou, ale tiež neobyčajným skomolením udalostí, ktoré vzniká v obrazotvornosti zhromaždených ľudí. Najjednoduchšia udalosť, ktorej je dav svedkom, je ihneď skreslená. Dav myslí v obrazoch a vyvolaný obraz sám privolá rad iných obrazov, ktoré nie sú s prvým obrazom v žiadnom logickom vzťahu. Tento stav ľahko pochopíme, ak si uvedomíme zvláštny sled našich myšlienok, ktorý v nás niekedy vzniká, ak si spomenieme na dajakú udalosť. Rozum nám ukazuje, ako tieto obrazy nesúvisia, ale dav to nespozoruje a zamení ozajstnú udalosť s tým, čo k nej pridala jeho skresľujúca obrazotvornosť. Dav nerozlišuje subjektívne od objektívneho. Obrazy vyvolané vo vlastnej duši pokladá za ozajstné, hoci zväčša majú iba veľmi vzdialenú podobnosť s pozorovanou skutočnosťou.

Mohlo by sa vidieť, že spôsoby, ktorými dav pretvára dajakú udalosť, ktorej je svedkom, sú mnohé a rôzne, pretože aj jednotlivci v ňom zoskupení sú rôznych pováh, ale nie je to tak. Nákaza spôsobuje, že tieto skomolenia majú pre všetkých jednotlivcov v kolektíve tú istú povahu aj zameranie. Pretvorenie prijaté jedným z nich sa stáva ohniskom nákazlivej sugescie. Kým sa svätý Juraj zjavil križiakom na múroch Jeruzalema, bol isto najskôr spozorovaný iba jedným z prítomných. Cestou sugescie a nákazy bol potom zázrak, videný najskôr jedným človekom, prijatý všetkými.

Takýto je priebeh týchto v dejinách sa tak často vyskytujúcich halucinácií, ktoré majú na prvý pohľad všetky klasické známky pravosti, pretože ide o javy potvrdzované tisíckami ľudí.

Tejto zásade neodporuje duchovná kvalita jednotlivcov, ktorí tvoria dav. Táto kvalita je bezvýznamná. Nevzdelanec aj vedec akonáhle sú v dave, sa stávajú rovnako neschopnými pozorovania.

Toto tvrdenie sa môže vidieť ako paradoxné. Keby som ho mal širšie doložiť, bolo by treba preštudovať množstvo historických udalostí a na to by nestačilo ani niekoľko zväzkov.

Pretože nechcem, aby mal čitateľ pocit, že tvrdím čosi, čo nie je dokázané, uvediem niektoré prípady, ktoré náhodne vyberiem z množstva tých, ktoré by bolo možné predložiť.

Nasledujúci príklad patrí k najlepším, pretože ide o masový prelud vystrárajúci v dave, v ktorom boli jednotlivci všetkých druhov - najjednoduchší aj najvzdelanejší. Rozpráva ho námorný dôstojník Julien Félix vo svojej knihe o morských prúdoch.

Fregata *La Belle - Poule* krúžila po mori, aby vyhľadala korvetu *Le Berceau*, od ktorej bola odtrhnutá prudkou búrkou. Bol jasný, slnečný deň. Zrazu stráž hlási plavidlo bez stožiarov. Mužstvo sa zahľadí určeným smerom a naozaj všetci, plavčíci aj dôstojníci, zreteľne vidia vrak preťažený ľuďmi a vlečený člmi, na ktorých vejú tiesňové signály. Admirál Desfossés prikázal spustiť čln, aby sa poponáhľal stroskotancom na pomoc. Plavčíci aj dôstojníci, ktorí do neho vstúpili, "videli zmietajúci sa zástup ľudí zalamujúcich rukami a počuli tlmený a zmätený šum veľkého množstva hlasov". Ale keď čln dorazil k domnelému vraku, zazreli iba niekoľko konárov pokrytých lístím, odtrhnutých z neďalekého pobrežia. Pred takýmto hmatateľným dôkazom prelud samozrejme pominul.

Na tomto prípade jasne vidíme mechanizmus kolektívneho preludu tak, ako sme ho práve vysvetlili. Na jednej strane bol dav v pozornom očakávaní, na druhej strane sugescia spôsobená strážou hlásiacou stroskotanú loď na mori - sugescia, ktorá bola cestou nákazy prijatá všetkými prítomnými plavčíkmi aj dôstojníkmi.

Netreba veľký dav na to, aby sa stratila schopnosť vidieť presne a aby naozajstné udalosti boli nahradené preludmi. Niekoľko zhromaždených jednotlivcov tvorí dav ak pozorujú

objekt, ktorý nie je z ich oboru. Pozorovacia schopnosť aj kritický duch každého z nich vyprcháva.

Zaujímavý doklad publikovaný nedávno v *Annales des Sciences psychiques* nám podáva významný psychológ Davey. Zasluguje si, aby tu bol uvedený:

Davey zvolal schôdzu vynikajúcich pozorovateľov, medzi nimi aj popredného anglického vedca Wallaceho a predviedol im všetky klasické zjavy špiritizmu: zhmotnenie duchov, písanie na bridlicovú tabuľku atď. Predtým im dal prezrieť si predmety a vtačiť pečate, kde chceli. Keď potom obdržal od zúčastnených písané správy, všetky tvrdiace, že pozorované javy možno dosiahnuť iba nadprirodzenými prostriedkami prezradil im, že boli obeťami jednoduchých klamov. "Čo najviac prekvapuje pri Daveyho pokuse," píše referent, "nie je zvláštnosť oných kúskov, ale úbohosť správ, ktoré o nich podali nezasvätení svedkovia. Takto môžu svedkovia podať veľa konkrétnych výpovedí, ktoré sú celkom mylné, ale ktorých výsledkom je, že - ak *nazeráme na tieto svedectvá ako na presné* - popísané javy nemožno vysvetliť podvodom. Postup použitý Daveym je taký jednoduchý, že svojou smelosťou až prekvapuje: mal však takú moc nad duchom davu, že mu mohol vnútiť aj presvedčenie, že vidí niečo, čo v skutočnosti nevidel." Práve v tomto vždy tkvie moc hypnotizéra nad hypnotizovaným. Ak ale vidíme, ako táto moc pôsobí aj na vynikajúcich, vopred už nedôverčivých duchov pochopíme, s akou ľahkosťou možno oklamať jednoduchý dav.

Podobných prípadov je veľa. Pred niekoľkými rokmi priniesli noviny správu o dvoch utopených dievčatkách vyťahnutých so Seiny. Tieto deti boli najskôr naisto spoznané asi tučtom svedkov. Všetky ich tvrdenia sa tak zhodovali, že vyšetrujúci sudca nemal ani najmenšie pochybnosti. Dal teda vystaviť úmrtné listy. Lenže práve keď sa malo prikróčiť k pohrebu, vyšlo náhodou najavo, že obidve domnelé obeť sú spokojné a živé a že sa iba veľmi málo podobajú utopeným dievčatkám. Ako vo väčšine skôr uvedených príkladov tvrdenie prvého svedka, ktorý sa stal obeťou mýlnej predstavy, stačilo na ovplyvnenie všetkých ostatných.

V podobných prípadoch je východiskom sugescie vždy ilúzia, ktorá bola vyvolaná v jednotlivcovi viac či menej nejasnými spomienkami, a potom nákaza spôsobená oznámením tejto prvotnej ilúzie. Často stačí, ak prvý pozorovateľ ľahko podlieha dojmom, aby mŕtvola, o ktorej verí, že ju spoznáva, mala - bez akejkoľvek naozajstnej podobnosti - dajakú zvláštnosť, napr. jazvu alebo maličkosť v oblečení, ktorá v ňom vyvolá predstavu inej osoby. Táto vyvolaná predstava sa stáva jadrom akejsi kryštalizácie, ktorá zasahuje do možnosti uvažovania a ochromuje všetku kritickú schopnosť. To, čo potom pozorovateľ vidí, nie je už samotný predmet, ale obraz vyvolaný v jeho myslí. Tak sa vysvetľujú klamné poznania mŕtvych detí vlastnou matkou, ako napr. prípad, kde sa zreteľne objavujú obidva druhy sugescie, ktorých mechanizmus som práve naznačil.

"Dieťa bolo spoznané iným dieťaťom, ktoré sa ale mýlilo. Z toho vyplynul celý rad chybných poznání.

Stala sa veľmi nezvyčajná vec. Na druhý deň potom, čo onen školák spoznal dieťa, vykrikla akási žena: "Bože môj, to je moje dieťa!"

Priviedli ju k mŕtvole a ona po prehliadke šatov zistí jazvu na čele. "Je to naozaj môj úbohý syn, stratený od júla. Asi mi ho ukradli a zabil!"

Táto žena bola domovníčka v ulici du Four a volala sa Chavandretová. Zavolali jej švagra, ktorý bez váhania zvolal: "To je malý Filibert!" A veľa ďalších obyvateľov tejto ulice spoznalo v dieťati Filiberta Chavandreta, nevynímajúc ani jeho vlastného učiteľa, pre ktorého bola určujúca školská medaila.

A predsa sa susedia, švagor aj učiteľ, áno, aj matka, mýlili. Po šiestich týždňoch bola totožnosť dieťaťa zistená: bolo to dieťa z Bordeaux, kde bolo zabitá a privezené do Paríža. (Éclair z 21.apríla 1895.)

Všimnime si, že takéto spoznania sa obyčajne vyskytujú u žien a detí, tj. u osôb najprístupnejších dojmom. Ukazujú nám, akú platnosť môžu mať takéto svedectva pred súdom. Najmä výpovede detí by nikdy nemali byť braté na zreteľ. Úrady zvyčajne ako všeobecnú opakujú vetu, že v tomto veku sa neklame. Lenže keby mali iba o čosi hlbšie psychologické vzdelanie vedeli by, že v tomto veku sa klame takmer vždy. Takáto lož je síce nevinná, ale ostáva lžou. Lepšie by bolo rozhodnúť o osude obžalovaného podľa toho, či spadne "hlava alebo orol", ako na základe detských svedectiev.

Aby sme sa vrátili k davovým pozorovaniam: vidíme, že masové pozorovania sú zo všetkých najklamnejšie a že spravidla predstavujú ilúziu jednotlivca, ktorý potom cestou náказы sugestívne pôsobil na ostatných. Celý rad faktov dokazuje, že k svedectvám davov treba mať úplnú nedôveru. Tisícny ľudia sa zúčastnili slávneho útoku jazdy v bitke pri Sedane a predsa nemožno pre očividné rozpory správ očitých svedkov dopátrať sa toho, kto mu vlastne velil. Anglický generál Woolseley vo svojej knihe dokázal, že sme sa doteraz dopúšťali ťažkých omylov, pokiaľ ide o najdôležitejšie udalosti bitky pri Waterloo, hoci nám ich potvrdili stovky svedkov. (Vieme aspoň o jednej bitke, ako sa vlastne odohrala? Veľmi pochybujem. Vieme, kto bol porazený a kto vyhral, ale nič iné nevieme. Čo rozpráva D'Harcourt, účastník a svedok bitky pri Solferine, možno povedať o všetkých bitkách: "Generáli, poučení prirodzene stovkami hlásení, vydávajú svoje úradné správy; dôstojníci, ktorí ich majú rozniesť ich obmieňajú a upravujú ich konečné znenie; náčelník hlavného štábu ich odmietne a opäť prerobí. Keď ich donesú maršalovi, ten vykrične: "Vy sa mýlite" a urobí nové znenie. Takto z pôvodnej správy

neostane skoro nič." D'Harcourt to uvádza na dôkaz, že je vylúčené zistiť pravdu aj o najhmatateľnejšej a najlepšie pozorovanej udalosti.)

Všetky tieto príklady ukazujú, akú cenu majú svedectvá davov. Logika radí súhlasné svedectvá mnohých svedkov do kategórie najpresvedčivejších dôkazov, na ktoré sa môžeme odvolávať, ak chceme presne rekonštruovať dajakú udalosť. Ale to, čo poznáme z psychológie davov nám ukazuje, ako sa v tomto smere mýlia. Nepochybne najpochybnějšíe sú tie udalosti, ktoré boli pozorované najväčším počtom ľudí: povedať, že akási udalosť bola súhlasne zistená tisíckou svedkov znamená, že skutočnosť sa podstatne líši od podanej správy.

Z toho vyplýva, že historické knihy treba pokladať za diela čistej obrazotvornosti. Sú to fantastické rozprávania o zle pozorovaných udalostiach sprevádzané dodatočne zostavenými výkladmi. Keby nám minulosť neodkázala svoje literárne, umelecké a monumentálne diela, nevedeli by sme o nej vôbec nič presné. Poznáme azda jediné slovo pravdy o živote veľkých mužov, ktorí hrali dôležitú úlohu vo vývoji ľudstva ako boli napr. Herkules, Buddha, Ježiš alebo Mohamed? S najväčšou pravdepodobnosťou nie. Koniec koncov o ich ozajstný život sa staráme veľmi málo. Bytosti, ktoré pôsobili na dav, neboli hrdinovia naozajstní, ale legendárni. Nanešťastie legendy nie sú vôbec trvácne. Obrazotvornosť davov ich neustále mení podľa čias a obzvlášť podľa rás. Krvavý Jehova biblie je veľmi vzdialený od láskyplného Boha sv. Terézie a Buddha uctievaný v Číne nemá už žiadnu spoločnú črtu s Buddhom indickým.

Netreba ani celé storočia na to, aby boli legendy o hrdinoch pretvorené obrazotvornosťou davov. K takémuto pretvoreniu niekedy dôjde počas niekoľkých rokov. Videli sme, ako sa legenda jedného z najväčších historických hrdinov niekoľkokrát premenila počas menej ako päťdesiat rokov. Za vlády Bourbonovcov sa stal Napoleon akousi idylickou osobou, ľudomilom, liberálom a priateľom ponížených, ktorí by mali - podľa slov vtedajších básnikov - uctievať vo svojich príbytkoch dlho, predlho jeho pamiatku. Po tridsiatich rokoch sa dobrotivý panovník stal krvavým despotom, ktorý uchvátiac moc a slobodu obetoval tri milióny ľudí výlučne svojej ctižiadosti. Teraz prežívame ďalšiu zmenu legendy. Keď cez ňu prejde rad storočí, budú azda budúci vedci, vzhľadom na tieto protichodné správy, pochybovať o jestvovaní hrdinu tak, ako my niekedy pochybujeme o jestvovaní Buddhu a budú v ňom vidieť iba akási slnečný mýtus alebo rozvinutie legendy o Herkulesovi. S touto neistotou sa isto vyrovnajú skôr, pretože oveľa lepšie ako my budú poznať psychológiu davov súc si vedomí, že dejiny dokážu zvečniť iba mýty.

3. Prehnanosť a zjednodušenie citov v davoch

Nech sú city prejavované davom dobré či zlé, vždy majú dve vlastnosti: sú veľmi jednoduché a veľmi prehnané. Aj v

tomto smere (ako v toľkých iných) sa jednotlivec v dave približuje primitívnym bytostiam. Neschopný odstupňovania

vidí veci iba v hrubých črtách a nepozná medzistupne. Preháňanie citov davov je zosilnené tým, že prejavovaný cit sa pomocou sugescie a náказы šíri veľmi rýchlo, a tak očividný súhlas, s ktorým sa stretáva, veľmi stupňuje jeho silu.

Jednoduchosť a prehnanosť citov spôsobuje, že davy nepoznajú pochybnosti ani neistotu. Zachádzajú hneď do krajností presne tak ako ženy. Raz vyslovené podozrenie sa ihneď stáva nepopierateľnou pravdou. Počínajúce antipatie alebo odpor, ktoré by si osamotený jednotlivec takmer neuvedomil, sa mení u jedinca v dave ihneď v divú nenávisť.

Prudkosť citov davov, najmä davov rôznorodých, je ešte zvyšovaná tým, že davy nemajú pocit zodpovednosti. Vedomie úplnej beztrestnosti - a to tým silnejšie, čím je dav početnejší - a vedomie veľkej okamžitej moci spôsobené množstvom, dovoľujú skupine city a činy, ktoré sú u osamoteného jednotlivca nepredstaviteľné. Hlupák, nevzdelanec a závistlivec sú v davoch zbavení svojej bezvýznamnosti aj bezmocnosti a získavajú vedomie násilníckej, síce pominuteľnej, ale nesmiernej sily.

Prehnanosť sa v davoch prejavuje bohužiaľ často v zlých citoch, ktoré sú pozostatkami dedičných pudov primitívneho človeka, ktoré musí osamotený a zodpovedný jednotlivec zo strachu pred trestom udržať na uzde. Takto možno vysvetliť, prečo sa davy dajú ľahko strhnúť na najhoršie výstrednosti.

Pretože davy veľmi ľahko podliehajú dojmom, stávajú sa schopné hrdinstva a oddanosti: sú ich schopnejšie dokonca viac, ako osamotený jednotlivec. K tomu sa ešte vrátíme pri štúdiu ich mravnosti.

Pretože dav možno ovplyvniť iba krajnými citmi, musí rečník, ktorý ho chce strhnúť, použiť silné výrazy. Preháňať, zdôrazňovať, opakovať a nikdy sa nepokúsiť o rozumový dôkaz - to sú zvyčajné spôsoby argumentácie rečníkov na ľudových schôdzach.

A rovnakú prehnanosť citov dav žiada aj od svojich hrdinov. Ich vlastnosti a zdanlivé cnosti musia byť zveličované. Dav žiada od hrdinov divadelnej hry odvahu, mravnosť a cnosť, ktoré sa v ozajstnom živote nikdy nevyskytujú.

Právom sa hovorilo o zvláštnej optike divadla. Nemôžu byť pochybnosti o tom, že jestvuje, ale jej zákony nemajú spravidla nič spoločné so zdravým rozumom a logikou. Umenie hovoriť k davom je podradného druhu, ale žiada si celkom zvláštne schopnosti. Pri čítaní niektorých hier je nám ich úspech často nepochopiteľný. Keď ich riaditelia divadiel prijímajú, sami si nie sú istí ich úspechom, pretože na to, aby hru mohli riadne posúdiť, by sa museli premeniť na dav. (Tým si vysvetlíme skutočnosť, že hry odmietané všetkými riaditeľmi divadiel majú veľký úspech, ak sa náhodou dostanú na javisko. Ešte sa pamätáme na nedávny úspech Coppéovej hry *O korunu*, ktorý napriek tomu, že išlo o známeho autora, bol desať rokov odmietaný riaditeľmi popredných divadiel. *Charleyova teta*, odmietnutá všetkými divadlami a napokon financovaná akámsi bankovým agentom, mala vo Francúzsku dvesto a v Anglicku dokonca viac ako tisíc opakovaní. Podobné odchýľky v úsudku kompetentných osôb, veľmi dbajúcich o to, aby sa nedopúšťali hrubých chýb, by boli nepochopiteľné bez uvedeného vysvetlenia, že nie je možné, aby sa riaditelia vmysleli do duchovného stavu davu.) Keby sme sa mohli zaoberať podrobnosťami, ľahko by sme ukázali tiež veľký vplyv rasy. Divadelná hra, ktorá nadchne dav v jednej krajine, nemá niekedy ani najmenší úspech v krajine druhej, alebo iba úspech z úcty a slušnosti, pretože nehrá na strunu, ktorá by bola schopná pohnúť obecnstvom.

Netreba pripomínať, že preháňanie sa vzťahuje pri davoch iba na city a vôbec nie na inteligenciu. Uviedol som už, že samotná prítomnosť jednotlivca v dave podstatne znižuje jeho rozumový úroveň. To isté zistil G. Tarde pri svojich výskumoch o zločinoch davov. A takto sú davy schopné veľkých výkyvov iba vo svojich citoch.

4. Neznášanlivosť, autoritatívnosť a konzervatívnosť davov

Davy poznajú iba základné a výstredné city: názory, myšlienky a viery, ktoré sú im vsugerované, sú prijímané alebo odmietané ako uzatvorený celok a sú pokladané buď za absolútne pravdy alebo za absolútne omyly. Tak je to vždy s vierami, ktoré im boli vsugerované, namiesto aby boli vštepované rozumovým výkladom. Každý vie, aké neznášanlivé sú náboženské viery a ako despoticky dušiam vládnu.

Dav je práve taký autoritatívny ako neznášanlivý, pretože nemá pochybnosti o tom, čo má pokladať za pravdu a čo za lož a na druhej strane má veľmi konkrétne vedomie sily. Jednotlivec znesie nesúhlas a pripustí diskusiu - dav nikdy. Sebamenší nesúhlas niektorého rečníka na verejných schôdzach je ihneď prijímaný divým krikom a prudkými útokmi, po ktorých veľmi skoro nasleduje násilie a vyhodenie, ak rečník od svojho tvrdenia neustúpi. Keby

nebola brzdiaca prítomnosť úradných orgánov, bol by odporujúci hovorca často aj lynčovaný.

Autoritatívnosť a neznášanlivosť davov sú spoločné všetkým druhom davov, ale majú niekoľko veľmi rozdielnych stupňov: aj tu sa objavuje základná črta rasy, ktorá prevláda vo všetkých ľudských myšlienkach a citoch. Najmä pri latinských davoch sú autoritatívnosť a neznášanlivosť obzvlášť vyvinuté. Dokážu celkom potlačiť pocit osobnej nezávislosti, ktorý je taký silný pri Anglosasoch. Latinské davy majú pochopenie iba pre hromadnú nezávislosť svojej sekty a hlavnou črtou tejto nezávislosti je túžba podriaďiť svojej viere ihneď a násilne všetkých inak zmýšľajúcich. Už od čias inkvizície sa nedokázali jakobíni všetkých vekov pri latinských národoch povzniesť k inému chápaniu slobody.

Autoritatívnosť a neznášanlivosť sú veľmi jasné city davov a tie ich príjmu rovnako ľahko, ako ich uvedú v čin. Davy si

vážia silu a dobrota na ne pôsobí iba priemerne, pretože ju ľahko zamieňajú so slabosťou. Ich sympatie neplatili nikdy láskavým pánom, ale naopak pevnou rukou ich ovládajúcim tyranom, ktorým tiež stavajú najkrajšie pomníky. A ak tak rady zrážajú do prachu zvrhnutého despotu, je to iba preto, že ak stratil svoju moc, vstupuje do kategórie slabých, ktorými davy pohrdajú a ktorých sa neboja. Typom davmi zbožňovaného hrdinu bude vždy človek Caesarovho druhu. Jeho vznešené vystupovanie ich oslňuje, jeho autorita im imponuje a jeho meča sa boja.

Aj keď ochotný vzbúriť sa proti slabej autorite, dav sa otrocky krčí pred silnou autoritou. Ak pôsobí sila autority iba občas, dav postupne prechádza od anarchie k otroctvu a naopak, pretože je vždy vo vleku svojich výstredných citov.

Nepoznali by sme dobre psychológiu davov, keby sme predpokladali, že v nich prevládajú iba revolučné pudy. V tomto smere nás môžu uviesť do omylu iba ich násilné činy. Výbuchy vzbury a ničivosti sú vždy iba krátke. Davy sú krajne konzervatívne, pretože sú priveľmi ovládané nevedomím, a pretože sú podriadené storočným dedičným

vplyvom. Ponechané samy na seba sa čoskoro unavia svojim zmätkom a inštinktívne smerujú späť k otroctvu. Práve tí najhrdší a najnezmieriteľnejší jakobíni najviac vítali Bonaparta, keď potlačil všetky slobody a všetkým dal pocítiť svoju železnú ruku.

Je takmer nemožné pochopiť dejiny ľudových revolúcií, ak si jasne neuvedomíme, aké hlboko konzervatívne sú pudy davov. Davy hľadajú zmeniť mená svojich inštitúcií, a preto pristupujú aj k najnásilnejším revolúciám; základ týchto inštitúcií je ale priveľmi výrazom dedičných potrieb rasy a preto sa k nim vždy vracajú. Ich večná premenlivosť sa týka výlučne povrchných vecí. Konzervatívne pudy davov sú, ako pri všetkých primitívnych bytostiach, neodstrániteľné. Ich fetišistická úcta k tradíciám je úplná práve tak, ako hrôza pred všetkými novotami, ktoré by mohli zmeniť podmienky ich jestvovania. Keby mali demokracie svoju dnešnú moc v období vynálezu mechanických stavov, parného stroja a železníc, stalo by sa uvedenie týchto vynálezov do života nemožným alebo iba za cenu opätovných revolúcií. Našťastie pre pokrok civilizácie sa nadvláda davov zrodila až po uskutočnení veľkých vynálezov vedy a priemyslu.

5. Mravnosť davov

Ak chápeme slovo mravnosť ako trvalú úctu k istým spoločenským zvykom a ako trvalé potláčanie sebeckých pohnútok, sú davy príliš popudlivé a premenlivé na to, aby boli schopné morálky. Ak ale pod pojmom mravnosť rozumieme chvíľkový prejav istých vlastností, ako sú odriekanie, oddanosť, nezištnosť, sebaobetovanie, potreba spravodlivosti atď., môžeme naopak povedať, že davy sú niekedy schopné vysokého stupňa mravnosti.

Malý počet psychológov, ktorí študovali davy, konali tak iba z hľadiska ich zločinov; z ich početnosti vyvodzovali nízku mravnú úroveň davov.

Nepochybne majú často pravdu: ale prečo? Jednoducho preto, že ničivé pudy ako pozostatky divosti z primitívnych čias driemu na dne duše každého z nás. Pre osamoteného jednotlivca by bolo nebezpečné ukojiť ich, ale ak sa tento jednotlivec stratí v nezodpovednom dave, kde má zaručenú beztrnosť, naplno im popustí uzdu. Pretože normálne nemožno skúšať tieto ničivé pudy na svojich blízkych, vybijame ich na zvieratách. Lovecká vášeň vyvierá z toho istého prameňa ako divé vyčíňanie davov. Tým, že dav pomaly trhá bezbrannú obeť, podáva dôkaz svojej zbabelej krutosti, ale pre filozofa je veľmi tesne spriaznená s rovnakou vlastnosťou lovcov, ktorí sa po tuctoch schádzajú, aby sa s rozkošou prizerali, ako ich psy uštvú a roztrhajú úbohého jeleňa.

Ak je dav schopný vraždy, podpaľačstva a všetkých druhov zločinov, je presne taký schopný veľmi vznešených činov oddanosti a nezištnosti, a to ešte v oveľa väčšej miere, ako osamotený jednotlivec. Na jednotlivca v dave môžeme najviac pôsobiť ak sa dovolávame slávy, cti, náboženstva a vlasti. Dejiny nám poskytujú dosť príkladov, ktoré sú

podobné križiackym výpravám alebo nadšeniu dobrovoľníkov z roka 1793. Iba kolektívy sú schopné veľkej nezištnosti a oddanosti. Koľko davov sa nechalo hrdinsky pobiť pre viery a myšlienky, ktorým sotva rozumeli! Pri davoch je osobný záujem iba zriedka hlavným motívom činov, naopak u jednotlivca je takmer jediným. To isto nebol sebecký záujem, ktorý zahnal davy do toľkých, ich rozumu nepochopiteľných vojen, v ktorých sa dávali zabíjať ako škovránky zhypnotizované zrkadielkom lovca.

Samotná prítomnosť v dave dáva veľmi často aj úplným darebákom schopnosť získať na okamih veľmi prísne mravné zásady. H. Taine zaznamenáva, že septembroví vrahovia prinášali do kancelárií *komitétov* cennosti, ktoré našli pri svojich obetiach a ktoré si mohli jednoducho nechať. Revajúci, zmietajúci sa a zbadačený dav, ktorý vnikol za revolúcie v r. 1848 do Tuilérií, neodcudzil žiadny z predmetov, ktoré ho oslnili a z ktorých jediný by pre nich znamenal chlieb na veľa dní.

Toto umravnenie jednotlivca davom síce nie je trvalé, ale aj tak často dodržiavané pravidlo: zachováva sa aj za oveľa menej vážnych okolností ako sú tie, ktoré som tu uviedol. Už som povedal, že dav v divadle si žiada od hrdinu prehnane cnosti a tiež obecnosť zložené z nižších živlov je často veľmi cudné. Sveták z povolania, pasák prostitútok alebo chuligán majú často poznámky proti troška odvážnejšej scéne alebo ľahšiemu žartu, ktoré sú inak v ich bežnom živote celkom bežné.

Ako sa davy niekedy oddávajú nízkym pudom, tak isto inokedy podávajú príklad vznešených mravných činov. Ak je nezištnosť, rezignácia alebo úplná oddanosť ideálu, či už ozajstnému alebo vymyslenému, mravnou cnosťou,

môžeme povedať, že davy sú jej schopné v takom stupni, ktorého zriedka dosiahli aj najmúdrejší filozofi. Uvádzajú ich v činy síce neuviedlo, ale čo na tom? Keby davy často

premýšľali a brali na zreteľ svoje bezprostredné záujmy, nebola by na našej zemi žiadna civilizácia a ľudstvo by bolo bez histórie.

Tretia kapitola

MYŠLIENKY, SPÔSOB PREMÝŠĽANIA A OBRAZOTVORNOSŤ DAVOV

1. Myšlienky davov

Študujúc v jednej zo svojich kníh, akú úlohu majú myšlienky vo vývoji národov preukázali sme, že každá civilizácia pochádza z malého počtu základných myšlienok, ktoré sú zriedka obnovované. Vysvetlili sme, ako sa tieto myšlienky zakoreňujú v duši davov, ako ťažko do nej vnikajú a akú moc dosiahnu, keď už do nej prenikli. Veľké historické prevraty, ako sme tiež ukázali, najčastejšie vyplývajú zo zmien týchto základných myšlienok.

Pretože som tento predmet už dostatočne preštudoval, nevrátim sa k nemu, ale sa obmedzím už iba na niekoľko poznámok o myšlienkach prístupných davom a o tom, v akej forme sú nimi chápané.

Môžeme ich rozdeliť na dve triedy: do prvej zaradíme náhodné a dočasné myšlienky, ktoré vzniknú pod vplyvom okamihu - napr. nadšenie pre dajakú osobu alebo náuku. Do druhej triedy patria základné myšlienky, ktorým prostredie, dedičnosť a verejná mienka dodávajú veľkú stálosť - ako boli kedysi náboženské viery a dnes to sú demokratické a sociálne myšlienky.

Základné myšlienky by sme mohli porovnať so zdĺhavo sa valiacim prúdom rieky; dočasné myšlienky sú ako na povrchu prúdu sa hrajúce a stále sa meniace vlnky, ktoré síce nemajú naozajstnú dôležitosť, ale sú viditeľnejšie ako samotný tok rieky.

Základné životné myšlienky našich otcov v prítomnosti stále viac a viac kolísajú a súčasne sa hlboko otriasajú na nich vybudované inštitúcie. Denne vzniká množstvo malých prechodných myšlienok, o ktorých som sa práve zmienil; ale iba málokteré môžu - ako vidno - nadobudnúť rozhodujúci vplyv.

Davom vsugerované myšlienky akéhokoľvek druhu môžu získať prevahu iba vtedy, ak majú veľmi jednoduchú podobu a ak si ich ľudia môžu obrazne predstaviť. Tieto obrazové myšlienky nespája medzi sebou žiadne logické puto analógie alebo postupnosti; jedna môže byť nahradená druhou ako sklíčka v čarovnej lampe, ktoré majiteľ vyberá zo skrinky, kde sú uložené. Pri dave možno preto pozorovať, že najprotichodnejšie myšlienky nasledujú tesne za sebou. V dôsledku toho sa dav môže dopustiť sebe celkom odporujúcich činov, ak sa náhodne ocitne pod vplyvom niektorej z rôznych, v jeho mysli uložených myšlienok. Úplný

nedostatok kritickosti mu nedovolí, aby postrehol, ako si odporujú.

Toto ale nie je jav charakteristický iba davom, môžeme ho pozorovať aj pri mnohých osamotených jednotlivcoch, a to nielen pri primitívnych bytostiach, ale aj pri tých, ktoré sú im blízke istou stránkou svojho ducha - napr. sektári so silnou náboženskou vierou.

Pozoroval som ich napr. pri vzdelaných Indoch, vychovaných našimi európskymi univerzitami a dosiahnucich všetky naše diplomy. Na nemennom základe dedičných náboženských alebo sociálnych myšlienok sa navrstvili západné myšlienky, ktoré nie sú k predchádzajúcim v žiadnom organickom vzťahu. Pod vplyvom náhodných okolností sa potom objavujú jedny alebo druhé s celým svojím príslušným slovným sprievodom, a tak ten istý jednotlivec vykazuje najprudšie rozpory. Sú to rozpory skôr zdanlivé ako ozajstné, pretože pri osamotenom jednotlivcovi sú iba dedičné myšlienky dost silné na to, aby mohli byť naozajstnou pohnútkou jeho správania sa. Činy si môžu načisto odporovať iba vtedy, ak na človeka pôsobia križením popudy rôznych druhov dedičnosti. Aj keď sú tieto javy psychologicky veľmi významné, bolo by zbytočné, aby sme sa nimi ďalej zaoberali. Domnievame sa, že by bolo treba aspoň desať rokov cestovania a pozorovania, aby sme im porozumeli.

Aby sa myšlienky mohli stať obľúbenými, často musia prejsť úplnou premenou, pretože davom sú prístupné iba tie myšlienky, ktoré prijali veľmi jednoduchú formu. Obzvlášť ak ide o čosi vyššie filozofické alebo vedecké myšlienky, môžeme pozorovať nevyhnutnú hĺbku ich zmien, ak majú klesnúť od stupňa k stupňu až na úroveň davov. Tieto premeny závisia predovšetkým na rase, ku ktorej davy patria; v každom prípade je ich vplyv znižujúci a zjednodušujúci. Preto zo sociálneho hľadiska nejstuje v skutočnosti žiadna hierarchia myšlienok, tj. vyšších a nižších. Už holým faktom, že dajaká myšlienka došla až k davom a môže na ne pôsobiť, stráca všetko, čo tvorilo jej vznešenosť a veľkosť.

Napokon hierarchická hodnota akejsi myšlienky nie je dôležitá. Treba si všímať iba jej dôsledky. Nemožno povedať, že by stredoveké kresťanské myšlienky boli príliš vznešené, rovnako ako demokratické myšlienky minulého

storočia a sociálne myšlienky dneška. Filozoficky na ne možno nazerať ako na dosť úbohé omyly; a predsa ich úloha bola a bude ohromujúca a vždy budú pokladané za najdôležitejšie faktory života rôznych štátov.

Myšlienka, ktorá prešla zmenami, ktoré ju robia prístupnou davom pôsobí iba vtedy, keď rôznymi cestami, ktoré budú študované v ďalšom, vnikla do podvedomia a stala sa citom. Táto zmena obyčajne trvá veľmi dlho.

Nesmieme veriť, že ak je dokázaná správnosť ktorejkoľvek myšlienky, že už môže vykonávať svoj vplyv, a to dokonca aj pri vzdelených duchoch. To si jasne uvedomíme, ak vidíme, aký malý vplyv má na väčšinu ľudí aj ten najjasnejší dôkaz. Ak bije zrejmosť do očí, môže byť vzdeleným poslucháčom uznaná; ale tento človek sa dá ľahko zvieť svojím podvedomím k pôvodnému názoru. Keď ho navštívite o niekoľko dní, oznámi vám azda tými istými slovami svoje staré dôvody. Je totiž pod vplyvom skorších myšlienok, ktoré sa už stali citmi a iba takéto myšlienky pôsobia na hlboké pohnútky našich rečí a činov.

Keď napokon myšlienka rôznymi cestami prenikla do duše davov, dostáva neodolateľnú moc a rozvíja celý rad dôsledkov. Filozofické myšlienky, ktoré vyústili do Francúzskej revolúcie, potrebovali veľmi dlhý čas, kým sa zakorenili v duši ľudu. A je známa ich neodolateľná sila, keď sa tam usadili. Vypätie celého národa pre získanie spoločenskej rovnosti, pre uskutočnenie abstraktných práv a ideálnych slobôd, otriaslo všetkými trónmi a spôsobilo hlboké prevraty v západnom svete. Po dvadsať rokov sa vrhali národy na seba a Európa poznala hekatombu porovnateľnú iba s Džingischánom a Tamerlánom. Nikdy sa tak jasne neukázalo, čo môže spôsobiť rozpútanie myšlienok schopných zmeniť orientáciu citov.

Myšlienky potrebujú veľa času na to, aby sa v duši davu ustálili, presne tak, ako na to, aby z nej boli vypudené. Preto sú davy z hľadiska myšlienok vždy o niekoľko generácií pozadu za vedcami a filozofmi. Všetci štátnici sú si dnes dobre vedomí, aké omyly obsahujú vyššie uvedené základné myšlienky, ale pretože ich vplyv je stále veľmi silný, musia vládnuť podľa zásad, v ktorých pravdu už sami neveria.

2. Spôsoby premýšľania davov

Nemožno prehlásiť za všeobecne platné pravidlo, že rozumové úvahy nemajú na davy žiadny vplyv. Ale argumenty, ktoré rečníci používajú a ktoré na davy pôsobia, sú z logického hľadiska takého podradného druhu, že ich za úvahy možno označiť iba ak použijeme akúsi analógiu.

Úvahy nižšieho stupňa pri davoch sú tak, ako úvahy vyššieho rádu, založené na asociáciách; lenže myšlienky spájané s davmi sú navzájom späté iba zdanlivými zväzkami podobnosti alebo postupnosti. Združujú sa podobne ako myšlienky Eskimáka, ktorý zo skúsenosti vie, že ľad - priesračná látka - sa rozpúšťa v ústach a z toho vyvodzuje, že aj sklo, tiež priesračná látka, sa musí v ústach rozpustiť; alebo ako pri primitívovi, ktorý si myslí, že zjedením srdca statočného nepriateľa získa súčasne jeho silu aj odvahu; alebo u robotníka, ktorý z toho, že je vykorisťovaný jedným zamestnávateľom usudzuje, že všetci ostatní zamestnávateľa sú vykorisťovateľmi.

Charakteristickou známkou davovej logiky sú asociácie sebe nepodobných vecí, ktoré majú k sebe iba zdanlivé vzťahy a bezprostredné zovšeobecňovanie výnimočných prípadov. Práve asociácie tohto druhu sú vždy davom predkladané

rečníkmi, ktorí s nimi vedú zaobchádzať. Iba takéto asociácie môžu ovplyvniť davy. Reťazec prísne rozumových úvah by bol davom úplne nepochopiteľný, a preto môžeme povedať, že nepremýšľajú alebo že premýšľajú chybné a že na ne úvaha nemá vplyv. Pri čítaní niektorých prejavov žasneme, že napriek tomu, že boli také slabé, mali taký veľký vplyv na poslucháčov; pritom zabúdame, že boli zostavené pre zaujatie davov a nie ako čítanie pre filozofov. Rečník, ktorý je v dôvernom vzťahu s davom, dokáže vyvolávať predstavy, ktoré ho zvädzajú. Ak sa mu to podarí, účel bol dosiahnutý a celý zväzok prejavov sa v tomto smere nevyrovná niekoľkým vetám, ktorými sa podarilo zvieť duše, ktoré bolo treba presvedčiť.

Je zbytočné upozorňovať, že neschopnosť davov správne premýšľať ich zbavuje kritického ducha, t.j. schopnosti rozlišovať pravdu a lož a vytvoriť si presný úsudok. Súdy, ktoré davy prijímajú, sú vždy iba vnútené a nikdy nie vecne prediskutované. Z tohto hľadiska je veľa ľudí, ktorí sa nad davy nepovzniesli. Ľahkosť, s akou niektoré názory nadobúdajú všeobecnú platnosť, súvisí najmä s neschopnosťou väčšiny ľudí vytvoriť si inú mienku - mienku založenú na vlastnom premýšľaní.

3. Obrázotnosť davov

Podobne, ako pri všetkých bytostiach, pri ktorých rozum nezasahuje, je obrázotnosť davov hlboko ovplyvniteľná. Predstavy vyvolané v ich mysli dajakou osobou, udalosťou alebo náhodou, majú takmer životnosť ozajstných vecí. V tomto smere sú davy tak trochu v situácii spáča, ktorého rozum je na istý čas vyradený, a tak sa dostávajú veľmi intenzívne predstavy, ktoré by sa ihneď rozptýlili, keby sa

dostali do styku s premýšľaním. Davy nepoznajú pojem nepravdepodobnosti, pretože nie sú schopné uvažovať a logicky myslieť; veď práve najnepravdepodobnejšie veci u nich pravidelne budia najväčšiu pozornosť.

Preto tiež zázračná a legendárna stránka udalostí pôsobí na davy najviac. Ak analyzujeme niektorú civilizáciu zistíme, že

jej ozajstné základy sú zázračné a legendárne. V dejinách hralo zdanie vždy dôležitejšiu úlohu ako skutočnosť. Irealita má vždy prevahu nad realitou.

Davy dokážu myslieť iba v obrazových predstavách a tiež nechávajú na seba pôsobiť iba prostredníctvom nich. Iba obrazové predstavy ich desia a lákajú a iba tie sa stávajú pohnútkami ich konania.

Preto divadelné hry, ktoré podávajú predstavy v ich najzreteľnejšej forme, majú vždy veľký vplyv na davy. Chlieb a hry boli kedysi rímskemu ľudu ideálom šťastia. Počas dôb sa tento ideál zmenil iba veľmi málo. Nič nepôsobí na ľudskú obrazotvornosť účinnejšie, ako divadelné predstavenie. Celé hľadisko má tie isté pocity a ak ich nemení hneď na činy, je to iba preto, že aj ten najnevedomejší divák si uvedomuje, že je iba obeťou ilúzie a že sa smial alebo plakal nad vymyslenými udalosťami. A predsa niekedy aj city a vnútené predstavy sú také silné, že sa snažia - ako obyčajná sugescia - premeniť sa na činy. Je všeobecne známa historka o jednom ľudovom divadle, kde bolo treba pri východe brániť herca, ktorý predstavoval zloducha, pred násilnosťami divákov rozhorčených nad jeho vymyslenými zločinmi. Myslím, že toto je jeden z najpozoruhodnejších prejavov duchovného stavu davov a najmä príkladom, ako ľahko možno na nich pôsobiť. Neskutočné má v ich očiach takmer taký význam ako skutočné. Davy prejavujú zrejmu tendenciu nerozlišovať to.

Moc a sila dobyvateľov aj štátov je založená na ľudovej obrazotvornosti. Ak chce niekto strhnúť davy, musí na ne predovšetkým pôsobiť. Všetky veľké historické udalosti, ako vznik buddhizmu, kresťanstva, islamu, reformácie, revolúcie a za našich dní hroziaci vpád socializmu, sú priame alebo vzdialené dôsledky silných dojmov, ktoré pôsobili na obrazotvornosť davov.

Tiež veľkí štátnici všetkých čias a národov vrátane tých najabsolutistickejších despotov, videli základ svojej moci v ľudovej obrazotvornosti. Nikdy sa nepokúšali vládnuť proti nej. Napoleon vyhlásil v štátnej rade: "Skončil som výpravu vo Vendéi tým, že som sa stal katolíkom; stanúc sa moslimom, uchytil som sa v Egypte a tým, že som sa stal ultramontánnym, získal som talianskych kňazov. Keby som vládol Židom, obnovil by som Šalamúnov chrám." Žiadny

veľký muž od čias Alexandra Veľkého a Caesara lepšie nepochopil, ako pôsobiť na obrazotvornosť davov. Napoleon vždy veľmi dbal o to, aby ju prebudil. Myslel na to pri svojich víťazstvách a pri všetkých svojich činoch. Myslel na to ešte aj na smrteľnej posteli.

Ako sa pôsobí na obrazotvornosť davov? Hneď to uvidíme. Teraz si iba uvedomme, že sa nikdy nesmieme pokúšať pôsobiť na ich inteligenciu a rozum prostredníctvom dôkazov. Antonius nepotreboval učeníu rétoriku, aby poštvál dav proti Caesarovým vrahom: prečítal mu jeho záveť a ukázal mu jeho mŕtvolu.

Všetko, čo pôsobí na obrazotvornosť davov, sa prejavuje v uchvacujúcej a jasnej predstave, zbavenej všetkého vedľajšieho výkladu alebo sprevádzanej iba niektorými zázračnými faktami: veľkým víťazstvom, veľkým zázrakom, veľkým zločinom, veľkou nádejou. Treba ukázať veci naraz a nikdy nepopisovať ich vznik. Sto malých zločinov alebo príhod nikdy nebudú pozornosť davov, ale jediný veľký zločin alebo katastrofa ich hlboko rozruší, aj keby jeho dôsledok bol menej škodlivý, ako stovky malých príhod dokopy. Veľmi malú pozornosť vzbudila chrípková epidémia, ktorá iba v Paríži počas niekoľkých týždňov usmrtila päť tisíc ľudí. Táto pravá hekatomba sa totiž neprejavila žiadnym viditeľným obrazom, ale iba týždennými štatistickými výkazmi. Nešťastie, ktoré by zabilo iba päťsto ľudí namiesto päť tisíc, ale na verejnom mieste akousi dobre viditeľnou udalosťou, napr. zrútením Eiffelovej veže, by na obrazotvornosť davov urobilo veľký dojem. Potopenie zaoceánskeho parníka, o ktorom sa myslelo, že sa na otvorenom mori potopil, pretože o ňom neboli správy, hlboko rozrušovalo predstavivosť davov po celý týždeň. Oficiálne štatistiky ale vykazujú, že sa v tom istom roku do prístavov nevrátilo tisíc väčších lodí. Tieto postupné správy, ktoré boli čo do škôd na životoch a na tovare vážnejšie, nevzbudili pozornosť davov ani na chvíľu.

Ako vidno, na predstavivosť davov nepôsobia ani tak samotné udalosti, ale to, ako sú im predkladané. Treba, aby svojim zoskupením, ak sa tak môžem vyjadriť, vytvorili nápadný obraz, ktorý by zaujal a opantal myseľ. Kto ovláda umenie pôsobiť na predstavivosť davov, pozná tiež umenie vládnuť im.

Štvrtá kapitola

NÁBOŽENSKÁ FORMA VŠETKÝCH DAVOVÝCH PRESVEDČENÍ

Videli sme ako davy nepremýšľajú; že buď prijímajú alebo odmietajú myšlienky ako celok, že neznesú diskusiu ani odpor a že sugescie, ktoré na ne pôsobia, majú snahu premeniť sa hneď na činy. Ukázali sme, že davy, na ktoré bolo vhodným spôsobom pôsobené, sú ochotné obetovať sa za vnuknutý ideál. Napokon sme videli, že poznajú iba prudké a výstredné city, že sa u nich sympatie rýchlo menia

na zbožňovanie a antipatia, ktorá sotva vznikla sa hneď mení na nenávisť. Tieto všeobecné údaje nám už dovoľujú tušiť, akej povahy je ich presvedčenie.

Ak študujeme presvedčenie davov zblízka, a to ako v obdobiach viery, tak aj vo veľkých politických búrkach, ako boli napr. v poslednom storočí, zisťujeme, že tieto

presvedčenia vykazujú vždy zvláštnu formu, ktorú nemôžem nazvať inak ako náboženský cit.

Tento cit má veľmi jednoduché charakteristické znaky: zbožňovanie domnelo vyššej bytosti, bázeň pred mocou, ktorá im je prisudzovaná, slepé poslúchanie jej rozkazov, neschopnosť rozoberať jej dogmy, túžba šíriť ich a tendencia pokladať za nepriateľov všetkých, ktorí ju neuznávajú. Nech už sa takýto cit vzťahuje k neviditeľnému bohovi, ku kamennej modle, k hrdinovi alebo politickej myšlienke, ostáva vždy v podstate náboženským. Nadrirodzené a zázračné sa tu vyskytujú v rovnakej miere. Davy priodievajú tajomnou mocou politickú formulku alebo víťazného vodcu, ktorí ich dokážu na okamih sfanatizovať.

Náboženskými nie sme iba vtedy, ak uctieame akéhosi boha, ale aj vtedy, keď dávame všetky sily svojho ducha, všetku oddanosť svojej vôle a všetok oheň fanatismu do služieb akejsi veci, myšlienky alebo bytosti, ktorá sa stáva cieľom a vodcom našich myšlienok a činov.

Neznášanlivosť a fanatizmus zvyčajne sprevádzajú náboženský cit a sú nevyhnutné pre tých, ktorí veria, že vlastnia kľúče k pozemskému alebo večnému šťastiu. Tieto dve črty možno nájsť pri ľuďoch v skupine, ak sú preniknutí rovnakým presvedčením. Jakobíni za hrôzovlády prejavovali práve taký hlboký náboženský cit, ako katolíci za inkvizície a ich vášnivá krutosť bola toho istého pôvodu.

Presvedčenie davov nadobúda charakter slepej oddanosti, divej neznášanlivosti a potrebuje násilnú propagandu, ktorá tkvie v podstate každého náboženského citu, a preto môžeme povedať, že všetky viery davov majú náboženskú formu. Hrdina, ktorému dav tleska, je preň naozaj bohom. Napoleon ním bol pätnásť rokov a nikdy žiadne božstvo nemalo lepších vyznavačov. Žiadne božstvo neposielalo ľudí na smrť ľahšie. Ani pohanskí bohovia, ani kresťanský Boh nikdy nemali úpljšiu moc nad dušami.

Zakladatelia náboženských alebo politických vier ich založili iba tým, že davom dokázali vnuknúť city náboženského fanatismu, ktoré spôsobujú, že človek nachádza svoje šťastie v zbožňovaní a ktoré ho doženú k tomu, že je ochotný za svoj ideál položiť aj život. Takto to bolo vo všetkých dobách. Vo svojej peknej knihe o rímskej Galii správne poznamenal Fustel de Coulanges, že rímska ríša sa neudržala silou, ale náboženským obdivom, ktorý dokázala vyvolať: "Vo svetových dejinách by bolo nepredstaviteľné, keby vláda nenávidená obyvateľstvom trvala päť storočí... Nebolo by možné vysvetliť, ako tridsať rímskych légii dokázalo donútiť k poslušnosti sto miliónov ľudí." Ak poslúchali, bolo to preto, že cisár, ktorý zosobňoval rímsku veľkosť, bol jednomyseľne uctievaný ako božstvo. Aj v najmenšom rímskom mestečku mal cisár svoje oltáre. - "V tom čase vznikalo v dušiach, od jedného konca ríše po druhý, nové náboženstvo, ktorého bohmi boli samotní cisári. Niekoľko rokov pred narodením Krista celá Gália, reprezentovaná šesťdesiatimi mestami, spoločne postavila neďaleko Lyona chrám Augustovi... Jeho kňazi, zvolení na zhromaždení galských miest, boli poprednými osobnosťami

svojho kraja... Je vylúčené pričítať toto všetko iba bázni a podliezavosti. Celé národy nie sú podliezavé a najmä nie po tri storočia. Panovníka nezbožňovali iba dvorania, zbožňoval ho Rím. A nielen Rím, ale aj Gália, Španielsko, Grécko a Ázia."

Väčšina veľkých dobyvateľov duší dnes nemá oltáre, ale majú sochy alebo obrazy a uctievanie, ktorého sú predmetom, sa veľmi nelíši od toho, ktoré bolo takýmto ľuďom preukazované kedysi. Kto chce aspoň trochu porozumieť filozofii dejín, musí dobre vniknúť do tohto základného problému psychológie davov: treba im byť bohom alebo ničím.

Nie sú to povery minulých časov, ktoré už rozum navždy rozptýlil. Vo svojom večnom boji proti rozumu nebol cit nikdy porazený. Davy už nechcú počuť ani slovo o božstve a náboženstvách, ktoré ich tak dlho ovládali, ale v žiadnom období dejín nepostavili toľko sôch a oltárov, ako v posledných sto rokoch. Ľudové hnutie, nazývané boulangizmus, ukázalo, ako ľahko sa môžu v davoch opäť prebudiť náboženské inštinkty. Nejestvovala dedinská krčma, v ktorej by nevisel portrét tohto hrdinu. Bola mu pripisovaná moc odstrániť každú nespravodlivosť aj všetko zlo a tisíce ľudí boli ochotné dať za neho život. Aké miesto by zaujal v dejinách, keby sa jeho charakter vyrovnal legende, ktorá ho opriadla!

Je tiež dosť zbytočné a nudné, ak sa stále zdôrazňuje, že davy potrebujú náboženstvo. Všetky politické, náboženské a sociálne viery sú nimi prijímané iba vtedy, ak na seba vezmú náboženskú formu, ktorá ich stavia z dosahu diskusie. Keby bolo možné dosiahnuť, aby davy prijali ateizmus, nadobudol by najpruďšiu neznášanlivosť a oheň náboženského citu a vo svojich vonkajších formách by sa čoskoro stal kultom. Vývoj malej sekty pozitivistov nám o tom podáva dôkaz: podobá sa onomu nihilistovi, ktorého príbeh nám rozpráva Dostojevskij. Jedného dňa osvietený svetlom rozumu rozbil obrazy božstiev a svätých, ktoré krásili oltár jeho malej kaplnky, zahasil sviece a bez meškania nahradil zničené obrazy dielami niekoľkých ateistických filozofov, na čo sviece opäť pobožne rosvietil. Zmenil sa predmet jeho náboženskej viery, ale môžeme povedať, že sa naozaj zmenil jeho náboženský cit?

Ak si dobre neuvedomíme túto náboženskú formu, ktorú nakoniec vždy presvedčenia davov prijímajú, nemôžeme pochopiť - ako ešte raz opakujem - isté, a to práve tie najdôležitejšie historické udalosti. Sú mnohé sociálne javy, ktoré treba študovať skôr psychologicky ako prírodovedecky. Náš veľký historik H. Taine študoval Francúzsku revolúciu iba ako prírodovedec, a preto mu tak často unikol ozajstný pôvod udalostí. Dokonale pozoroval fakty, ale pretože nepoznal psychológiu davov, nedokázal vždy preniknúť až k príčinám. A pretože ho fakty desili svojou krvavou, anarchistickou a násilnou stránkou, videl v hrdinoch tejto veľkej udalosti iba hordu divých epileptikov bezuzdne sa oddávajúcich svojim pudom. Revolučné násillie, hromadné vraždenie, potreba propagandy, vyhlásenie vojny všetkým kráľom nemožno vysvetliť inak,

ako keď uvážime, že to bol jednoducho vznik novej náboženskej viery v duši davov. Reformácia, bartolomejská noc, náboženské vojny, inkvizícia, hrôzovláda - sú v podstate totožné javy, uskutočnené pod vplyvom náboženských citov, ktoré nevyhnutne vedú k nemilosrdnému vyhladzovaniu ohňom a mečom všetkého, čo sa postaví na odpor víťazstvu novej viery. Metódy inkvizície a hrôzovlády sú metódami všetkých naozaj presvedčených. Neboli by veriacimi, keby používali iné metódy.

Prevraty podobné takým, aké som práve uviedol, sú možné iba vtedy, keď ich vyvoláva duša davov. Ani

najabsolutistickejší despoti by ich nedokázali rozpútať. Ak nám historici rozprávajú, že bartolomejská noc bola dielom istého kráľa, nepoznajú psychológiu davov práve tak, ako psychológiu kráľov. Podobné prejavy môžu výjsť iba z duše ľudu. Najabsolútnejšia moc najdespotickejšieho panovníka nedokáže zvyčajne viac, ako urýchliť alebo zdržať okamih, kedy takéto prejavy prepuknú. Bartolomejskú noc ani náboženské vojny nezapríčinili králi práve tak, ako Robespierre, Danton alebo Saint-Just nespôsobili hrôzovládu. Za takýmito udalosťami vidíme vždy dušu davov.

DRUHÁ KNIHA

NÁZORY A PRESVEDČENIA DAVOV

Prvá kapitola

FAKTORY NEPRIAMO PÔSOBIACE NA PRESVEDČENIA A NÁZORY DAVOV

Práve sme preštudovali duchovné stavy davov; poznáme ich spôsob myslenia, cítenia a premýšľania. Teraz budeme skúmať, ako vznikajú a vytvárajú sa ich názory a presvedčenia.

Faktory, ktoré určujú toto presvedčenie a názory, sú dvojakého druhu: nepriame faktory a bezprostredné faktory.

Nepriame faktory sú tie, ktoré spôsobujú, že davy sú schopné prijať isté presvedčenia a neschopné dať sa preniknúť inými. Tieto faktory pripravujú pôdu, na ktorej náhle vyklíčia nové myšlienky, ktorých sila a dôsledky prekvapujú, ale ktorých spontánnosť je iba zdanlivá. Náhly vznik a uskutočnenie istých myšlienok majú v davoch niekedy rýchlosť blesku. To je ale iba povrchný výsledok, pod ktorým obyčajne treba hľadať dlhú predchádzajúcu prípravu.

Bezprostredné faktory sú tie, ktoré budujú na tejto predchádzajúcej príprave, bez ktorej by nemohli pôsobiť a vdychujú istému presvedčeniu davov život, tj. odievajú

myšlienku formou a rozpútavajú ju so všetkými jej dôsledkami. Pod vplyvom týchto bezprostredných faktorov vznikajú rozhodnutia, ktoré náhle rozbúria život skupín; nimi vypukne vzbura alebo je vyvolaný štrajk; nimi ovplyvnené veľké väčšiny povznášajú niekoho k moci alebo zvrhávajú vládu.

Vo všetkých veľkých historických udalostiach nachádzame postupné pôsobenie týchto dvoch faktorov. Francúzska revolúcia - ak chceme zobrať najnápadnejší prípad - mala medzi svojimi nepriamymi faktormi kritiku zo strany spisovateľov a vykorisťovanie starým režimom. Takto pripravená duša davov bola potom ľahko vyburcovaná bezprostrednými faktormi, ako napr. prejavmi rečníkov a odporom dvora aj proti bezvýznamným reformám.

Medzi nepriamymi faktormi sú niektoré všeobecné, ktoré možno nájsť v koreňoch všetkých davových presvedčení a názorov ako sú: rasa, tradície, doba, inštitúcie a výchova.

Teraz preštudujeme úlohu každého z nich.

1. Rasa

Rasa musí byť ako faktor uvedená na prvom mieste, pretože ďaleko prevyšuje, čo do dôležitosti, všetky ostatné. Študovali sme ju dostatočne už v inej časti, a preto by bolo zbytočné obsiahlejšie sa k nej vracieť. Tam sme už ukázali, čo je to historická rasa a že ak sú jej vlastnosti už raz sformované, stávajú sa jej presvedčenia, inštitúcie a jej umenie - jedným slovom: všetky prvky jej civilizácie - vonkajším výrazom jej duše. Moc rasy je taká, že žiadna časť kultúry nemôže prejsť od jedného národa k druhému bez toho, aby neprešla hlbokými zmenami. (Pretože tento názor je ešte celkom nový a história je bez neho celkom nezrozumiteľná, venoval som vo svojom poslednom diele *Psychologické zákony vývoja národov* niekoľko kapitôl jeho

preukázaniu. Čitateľ tam uvidí, že napriek klamnému zdaniu ani jazyk, ani náboženstvo, ani umenie - žiadny prvok civilizácie nemôže prejsť od jedného národa k druhému bez zmeny.) Prostredie, okolnosti a udalosti predstavujú bezprostredné sociálne vplyvy. Môžu mať veľkú dôležitosť, ale ak neladia s vplyvmi rasy, tj. celému radu predkov, je tento vplyv vždy iba momentálny.

Ešte v niekoľkých kapitolách tejto knihy budeme mať príležitosť sa k vplyvu rasy vrátiť a ukázať, že tento vplyv je taký veľký, že ovláda aj zvláštne vlastnosti duše davov; toto je tiež príčina, prečo davy rôznych krajín vykazujú vo svojich presvedčeniach a vo svojom konaní veľké rozdiely a prečo na ne nemožno pôsobiť tým istým spôsobom.

2. Tradície

Tradície predstavujú myšlienky, potreby a city minulosti. Sú syntézou rasy a doliehajú na nás celou svojou váhou.

Biologické vedy boli pretvorené od vtedy, keď embryológia ukázala nesmierny vplyv minulosti na vývoj bytostí; takto to

bude aj s historickými vedami, keď sa rozšíri tento pojem. Podnes to tak nie je a mnohí štátnici ustrnuli na názoroch teoretikov z minulého storočia, ktorí verili, že spoločnosť môže prerušiť všetky spojenia so svojou minulosťou a že

môže byť vo všetkých svojich zložkách prebudovaná iba pod vedením osvieteného rozumu.

Národ je organizmus stvorený minulosťou a ako každý organizmus sa môže meniť iba pomalým zoskupením dedičných znakov.

To, čo národy naozaj riadi, sú ich tradície a ako som už niekoľkokrát opakoval, možno na nich ľahko zmeniť iba vonkajšie formy. Bez tradície, tj. bez duše národa, by nebola možná žiadna civilizácia.

Odvtedy, čo človek jestvuje, mal dve veľké úlohy: vytvoriť si sieť tradícií a potom, keď sú jej dobré účinky vyčerpané, zničiť ju. Bez trvácnych tradícií niet civilizácie a bez ich pomalého odbúravania niet pokroku. Neľahké je iba nájsť správnu rovnováhu medzi stálosťou a premenlivosťou. To je veľmi ťažké. Keď dajaký národ nechal po veľa generácií priveľmi zakoreniť svoje zvyky, nemôže sa ďalej rozvíjať a stáva sa, ako Čína, neschopným zdokonalenia. Prudké revolúcie tu samé o sebe nepomôžu, pretože tu sú dve možnosti: buď sa roztrhnuté články reťaze opäť spoja a minulosť sa opäť ujme bez zmeny vlády, alebo články ostanú rozptýlené a potom po období anarchie nasleduje čoskoro úpadok.

Základnou úlohou národa je preto uchovať si inštitúcie minulosti a meniť ich iba pomaly a nepoznatelne. Je to ťažká úloha. Takmer jediní ju doteraz vykonali Rimania v staroveku a Angličania v modernej dobe.

Sú to práve davové a konkrétne tie kategórie davov, ktoré tvoria kasty, ktoré sú najurputnejšími uchovávateľmi tradičných myšlienok a ktoré tvrdošijne vzdorujú ich zmene. Už som zdôraznil tohto konzervatívneho ducha davov a ukázal som, že veľa revólút končieva obyčajnou zmenou názvov. Koncom XVIII. storočia bolo možné veriť pri pohľade na zrúcaniny chrámov, vyhnaných alebo gilotinovaných kňazov, za všeobecnej perzekúcie katolíckeho vyznania, že staré náboženské myšlienky stratili všetku svoju moc - a predsa, sotva uplynulo niekoľko rokov, musel byť katolícky kult - na všeobecnú žiadosť zničený - obnovený. (Správa bývalého člena Konventu Foucroy citovaná Tainom je z tohto pohľadu celkom jasná: "Čo všade vidíte pri oslavovaní nedele a navštevovaní kostolov dokazuje, že väčšina Francúzov sa chce vrátiť k starým zvykom a nie je vhodný čas tejto ľudovej náklonnosti odporovať... Veľké množstvo ľudí potrebuje náboženstvo, kult a kňaza. *Je to omyl niektorých moderných filozofov, ktorými som sa aj ja sám dal strhnúť, že verili v možnosť takého rozšírenia vzdelania, aby tým boli odstránené náboženské predsudky: lenže tie sú pre veľký počet nešťastných zdrojom útechy...* Treba teda nechať masám ich kňazov, ich kult a oltáre.")

Žiadny príklad neukazuje lepšie, akú moc majú tradície nad dušami davov. Najobávanejšie modly nebývajú v chrámoch, tak ako najdespotičejší tyraní nebývajú v palácoch. Tie môžu byť v okamihu rozmetané. Ale neviditeľní vládcovia našich duší unikajú každému pokusu o vzburu a sú odstraňovaní iba pomalým opotrebovaním počas storočí.

3. Čas

V spoločenských problémoch, tak ako v biologických je jedným z najpôsobivejších faktorov čas. Je to jediný pravý tvorca a súčasne veľký ničiteľ. Vybuďoval zo zrníka piesku hory a nepatrnú bunku z dávnych čias zdvihol až k ľudskej dôstojnosti. K premene akéhokoľvek javu stačí, keď cez neho prejde niekoľko storočí. Správne bolo povedané, že aj mravec by mohol časom zarovnať so zemou Mont Blanc. Bytosť, ktorá by podľa svojej vôle ovládala čas, by mala moc, ktorú veriaci pripisujú svojim bohom.

My sa tu ale budeme zaoberať iba vplyvom času na vznik názorov davu. Aj z tohto pohľadu je jeho pôsobenie obrovské. Na ňom závisia veľké sily ako napr. rasa, ktoré sa bez neho nemôžu utvárať. Je príčinou vývoja aj smrti všetkých presvedčení: iba vďaka jemu získali svoju moc a iba vďaka jemu ju tiež strácajú.

Čas pripravuje názory a presvedčenia davov, tj. pôdu, na ktorej vyklíčia. Preto niektoré myšlienky možno uskutočniť

iba v jednej dobe a už nie v inej. Čas kopí onen veľký nános presvedčení a myšlienok, z ktorého sa rodia myšlienky istej doby. Tie ale nevyklíčia náhodne a naverímboha: ich korene siahajú do dávnej minulosti. Sú to dcéry minulosti a matky budúcnosti, ale vždy otrokyne času.

Čas je teda náš naozajstný vládca; stačí len nechať ho pôsobiť a všetko sa bude meniť. Dnes nás znepokojujú hrozivé požiadavky davov, skazy a prevraty, ktoré nám veštia. Čas sa ale sám pričíní o to, aby obnovil rovnováhu. "Žiadna vláda," správne píše Lavissee, "nebola založená počas jedného dňa. Politické a sociálne organizácie sú výtvary, ktoré si žiadajú celé storočia; feudalita bola beztvárá a chaotická niekoľko storočí, kým našla svoje zákony; absolútna monarchia tiež žila niekoľko storočí, kým začala usporiadane vládnuť a v týchto časoch očakávania boli vždy veľké zmätky."

4. Politické a sociálne inštitúcie

Ešte stále je všeobecne rozšírená myšlienka, že inštitúcie môžu vyliečiť nedostatky spoločností, že pokrok národov je dôsledok zdokonalenia ústav a vlád a že spoločenské zmeny môžu byť vykonané dekrétmi. Tento názor bol

východiskom Francúzskej revolúcie a dnešné sociálne teórie sa oň tiež opierajú.

Ani stále sa opakujúce skúsenosti doteraz nedokázali vážne otriasť touto nebezpečnou chimérou. Filozofi aj historici sa márne snažili dokázať jej nezmyselnosť. Ľahko síce vysvetlili, že inštitúcie sú dcéry myšlienok, citov a mravov a že ak sa prerábajú zákonníkmi, neprerobia sa tým aj myšlienky, city a mravy. Národ si ne zvolil svoje inštitúcie ľubovoľne práve tak, ako si nevybral farbu svojich očí a vlasov. Inštitúcie a vlády sú produktom rasy. Vôbec nie sú tvorcami istej historickej epochy, naopak, sú ich dielom. Národy nie sú ovládané tak, ako by sa to pridalo ich momentálnym rozmarom, ale tak, ako si to žiada ich povaha. Často sú potrebné storočia, aby vznikol alebo aby sa zmenil politický poriadok. Inštitúcie nemajú žiadnu vnútornú moc: samé o sebe nie sú ani dobré, ani zlé. Tie, ktoré sú v danom okamihu pre istý národ dobré, môžu byť pre iný veľmi škodlivé.

Aj preto nie je v moci národa naozaj meniť svoje inštitúcie. Za cenu násilných revolúcií môže zmeniť ich názvy, ale ich podstata sa nemení. Názvy sú iba prázdne označenia, o ktoré sa nemá starať historik zaoberajúci sa ozajstnou hodnotou vecí. Tak napr. najdemokratickejšou krajinou na svete je Anglicko (Toto uznávajú aj najpokrokovejší republikáni Spojených štátov. Americký denník *Forum* prejavil nedávno túto kategorickú mienku slovami, ktoré tu uvádzam podľa *Review of Reviews* /december 1894/: "Nikdy nesmieme zabudnúť, aj keď sme trebárs najzaprisahanějšími nepriateľmi aristokracie, že Anglicko je dnes najdemokratickejšou krajinou na svete, že tam sú práva jednotlivca najviac rešpektované a že tam majú jednotlivci najviac slobody."), aj keď je to monarchia a juhoamerické republiky, napriek svojim republikánskym ústavám sú krajiny, kde vládne najťažší despotizmus. Osudy národov sú určované ich povahou, vôbec nie ich vládou. Túto skutočnosť som sa snažil vysvetliť vo svojej predchádzajúcej knihe, opierajúc sa o presvedčivé príklady.

Míňať čas zostavovaním ústavných listín je detinskou námahou a neužitočným cvičením v rétorike. Nevyhnutnosť a čas, ak ich necháme voľne pôsobiť, sa samé ujmú úlohy, aby ich vypracovali. Toto urobili Anglosasi a veľký historik Macaulay nám to ukazuje na jednom mieste svojich spisov, ktoré by sa mali naspamäť naučiť všetci politici latinských krajín. Potom, čo ukázal všetko dobro, ktoré z čisto rozumového hľadiska mohli spôsobiť zákony vyzerajúce ako zmes absurdností a rozporov, porovnáva s anglickou ústavou rad ústav zaniknutých v zmätkoch latinských národov v Európe a v Amerike. Ukazuje, že tá sa menila pozvoľna, po častiach a pod vplyvom bezprostredných nevyhnutností, ale nikdy nie na základe rozumových špekulácií. "Nestarať sa o symetriu ale veľmi sa starať o užitočnosť; nikdy neodstraňovať anomáliu iba preto, že je to anomália, novoty zavádzať iba vtedy, keď treba čeliť

ťažkostiam a iba potiaľ, aby bolo zlo odstránené; nikdy nestanoviť zásadu, ktorá by sa vzťahovala na viac ako na určitý zvláštny prípad, ktorý má byť vyliečený - to sú pravidlá, ktoré od čias Jána až do čias Viktórie všeobecne riadili rozhodovanie našich dvesto päťdesiatich parlamentov."

Bolo by treba pri každom národe prebrať zákon za zákonom a inštitúciu za inštitúciou, aby sme ukázali, do akej miery sú výrazom potrieb jeho rasy a nemali by byť preto násilne menené. Možno napr. filozoficky rozoberať prednosti a nevýhody centralizácie; keď ale vidíme istý národ skladajúci sa z rôznych rás, namáhať sa tisíc rokov, aby k tejto centralizácii dospel, keď zistíme, že aj Francúzska revolúcia, ktorá si zobrala za cieľ zlomiť všetky inštitúcie minulosti, bola donútená túto centralizáciu nielen rešpektovať, ale dokonca ju ešte vystupňovala, môžeme urobiť záver, že táto centralizácia je dôsledkom úplnej nevyhnutnosti aj podmienkou jestvovania a môžeme iba ľutovať úzky rozhľad politikov, ktorí hovoria o jej odstránení. Keby náhodou ich názor vyhral, bola by hodina ich úspechu signálom k strašnej anarchii. (Ak porovnáme hlboké politické a náboženské rozdiely, ktoré delia rôzne časti Francúzska a sú otázkou rasy so separatistickými tendenciami, ktoré sa prejavili za Revolúcie a začali sa opäť objavovať za francúzsko - nemeckej vojny vidíme, že rôzne rasy, ktoré žijú na našej pôde, majú do úplného splynutia zatiaľ ďaleko. Energická centralizácia vykonaná revolúciou a ustanovenie umelých departmentov na to, aby sa staré provincie zmiešali, boli jej najužitočnejším výtvorom. Keby mohla byť vykonaná decentralizácia, o ktorej dnes neprezieraví duchovia toľko rozprávajú, skončila by krvavými rozbrojmi. Kto by nechcel uznať tieto skutočnosti, musel by celkom zabudnúť naše dejiny.), ktorá by napokon aj tak viedla k novej, ešte ťažšej centralizácii.

Z vyššie uvedeného môžeme usúdiť, že prostriedok, ktorý by hlboko pôsobil na ducha davov, nemožno hľadať v inštitúciách. Isté krajiny, napr. Spojené štáty, dosahujú s demokratickými inštitúciami veľké úspechy, ale iné, ako napr. juhoamerické republiky, žijú v najúbohejšej anarchii napriek tomu, že majú podobné zriadenie. Tieto inštitúcie neprispeli ani k veľkosti jedných, ani k úpadku druhých. Národy sú riadené svojou povahou a všetky inštitúcie, ktoré s ňou nie sú tesne späté, sa podobajú iba požičanému obleku. Isto, boli a ešte budú rozpútané krvavé vojny a prudké revolúcie kvôli tomu, aby boli zavedené inštitúcie, ktorým je prisudzovaná nadprirodzená moc vytvárať šťastie. V tomto smere by sa dalo povedať, že aj inštitúcie pôsobia na ducha davov, pretože spôsobujú búrky; ale my vieme, že inštitúcie, či už triumfujúce alebo porazené, nemajú v skutočnosti samé o sebe žiadnu moc. Snažiac sa o ich ovládnutie, naháňame sa iba za preludom.

5. Vzdelanie a výchova

Prvé miesto medzi myšlienkami ovládajúcimi naše časy má dnes názor, že vzdelanie bezpečne vedie k zlepšeniu ľudí a dokonca k tomu, aby si boli navzájom rovní. Neustálym

opakovaním sa toto tvrdenie stalo jednou z najneohrozenejších dogiem demokracie. Dnes sa ho

dotýkať by bolo rovnako nebezpečné, ako kedysi siahat' na cirkevné dogmy.

Ale aj v tejto veci, ako vo veľa iných, sú demokratické myšlienky v hlbokom rozpore s učením psychológie a so skúsenosťou. Mnohí vynikajúci psychológovia, medzi nimi zvlášť Herbert Spencer, ľahko ukázali, že vzdelanie nerobí človeka ani mravnejším, ani šťastnejším, že nemení jeho inštinkty ani jeho dedičné vášne a že často - ak je zle riadené - je skôr škodlivé ako užitočné. Štatistickí tieto názory potvrdili prehlasujúc, že spolu so zovšeobecnením vzdelania alebo aspoň určitého vzdelania pribúda zločinnosť a že najhorší nepriatelia spoločnosti - anarchisti - boli na školách kedysi najlepšimi žiakmi. Štátny úradník Adolf Guilloit uviedol, že teraz na 3000 vzdelaných zločincov pripadá 1000 zločincov nevzdelaných a že v posledných päťdesiatich rokoch stúpla zločinnosť z 227 na 552 prípadov na 100 000 obyvateľov, čo znamená nárast o 133 percent. Súčasne so svojimi kolegami zaznamenal, že sa vzráha zločinnosť obzvlášť medzi mladými ľuďmi, ktorým bezplatná a povinná škola nahradila niekdajšie učňovské roky v živnostiach.

To samozrejme neznamená, a to tiež nikto netvrdí, že dobre riadené vzdelanie nemôže mať praktické výsledky, ktoré môžu byť veľmi užitočné. Aj keď nemôže pozdvihnúť mravnosť, môže aspoň rozvinúť odborné schopnosti. Bohužiaľ, latinské národy obzvlášť v posledných tridsiatich rokoch založili svoj vzdelávací systém na celkom chybných princípoch a napriek upozorneniam vynikajúcich mužov zotrávajú vo svojich žalostných omyloch. Ja sám som v rôznych spisoch (*Psychologie du socialisme, VII.vyd.* a *Psychologie de l'éducation, XIV.vyd*) ukázal, že naša dnešná výchova pretvára veľký počet tých, ktorí ju prijali, v nepriateľov spoločnosti a vychováva ich k najhorším formám socializmu.

Hlavným nebezpečenstvom tejto výchovy, ktorá bola označená za latinskú je, že lipne na základnom psychologickom omyle, tj. na predstave, že inteligencia sa rozvíja učením sa učebníc naspamäť. Tým vzniká snaha naučiť sa čo najviac: od základnej školy až po doktorát alebo po štátnu skúšku sa mladý človek učí iba naspamäť obsah kníh bez toho, aby vôbec cvičil svoj úsudok a iniciatívu. Jeho vzdelanie spočíva v odriekavaní naučeného a v poslušnosti. "Učiť sa lekcie, poznať naspamäť gramatiku alebo učebnicu, dobre opakovať a napodobniť, to je," ako píše bývalý minister vyučovania Jules Simon, "čudná výchova, kde každá práca je opretá o vieru v učiteľovu neomylnosť a končí tým, že nás oslabuje a robí bezmocnými."

Keby bola táto výchova iba neužitočná, mohli by sme iba ľutovať nešťastné deti, ktorým sa v základnej škole, namiesto toľkých potrebných vecí, radšej hovorí o genealógii Chlotharových synov, o vojne Neustrie a Austrasie alebo zoologické triedenie. Lenže táto výchova predstavuje oveľa vážnejšie nebezpečenstvo, pretože vstúpuje tomu, kto ju prijal, prudkú nechuť k pomerom, z ktorých sa zrodil a neodolateľnú túžbu uniknúť z nich.

Robotník už nechce ostať robotníkom, sedliak sedliakom a aj ten posledný mešťan vidí pre svojho syna jediná možnú kariéru v štátnych úradoch. Škola namiesto toho, aby pripravovala pre život, pripravuje iba pre verejnú službu, kde pre dosiahnutie úspechu netreba prejavíť ani záblesk vlastnej iniciatívy. Dnes nám vytvára v nižších spoločenských vrstvách armádu proletárov nespokojných so svojim osudom a vždy pripravených k vzbure a vo vyšších vrstvách našu frivólnu a ľahkovážnu buržoáziu s jej priam povestnou dôverou v prozreteľnosť štátu, ktorý ale napriek tomu neustále kritizuje, viniac vždy vládu zo svojich vlastných chýb, hoci sama je neschopná bez zakročenia autority čokoľvek podniknúť.

Štát, ktorý svojimi učebnicami vyrába všetkých týchto držiteľov diplomov, z nich môže použiť iba malý počet a ostatných musí nechať bez zamestnania. Musí sa teda odhodlať poskytnúť obživu jedným a urobiť si nepriateľov z druhých. Od základu až po vrchol spoločenskej pyramídy pozorujeme obrovský nával absolventov na voľné úradnícke miesta. Obchodník iba ľahko nájde zástupcu pre kolónie, zatiaľ čo aj tie najnepatrnejšie úradnícke miesta sú obliehané tisíckami kandidátov. Iba v Seinskom departmente je bez zamestnania na dvadsať tisíc učiteľov a učiteľiek, ktorí pohŕdajú prácou na poli a v dielňach a žiadajú obživu od štátu. A pretože počet vyvolených je obmedzený, je nevyhnutne veľký počet nespokojných. Tí sú potom ochotní ku všetkým revolúciám, nech je ktokoľvek ich vodcom a ich účel hocijaký. Nadobudnutie prakticky nepoužiteľných vedomostí je bezpečný prostriedok, ako z človeka urobiť revolucionára. (Napokon toto nie je jav vyskytujúci sa iba pri latinských národoch: môžeme ho pozorovať aj v Číne, ktorá je tiež riadená pevnou hierarchiou mandarínov, kde sa úradnícke miesto prideluje ako u nás na základe výberových skúšok, pričom jedinou požiadavkou je bezchybné odriekanie hrubých učebníc. Na armádu nezamestnaných vzdelancov sa dnes v Číne nazerá ako na národnú pohromu. Podobne je to v Indii, kde sa od času, kedy tam Angličania otvorili školy, nie aby vychovávali, ako je to v Anglicku, ale aby jednoducho iba vzdelali domorodcov, vytvorila zvláštna trieda vzdelancov - *Babu*, ktorí ak nemôžu získať miesto, stávajú sa zaprisahanými nepriateľmi Anglicka. Pri všetkých *Babu*, zamestnaných či nie, bolo prvým výsledkom štúdia neobyčajné zníženie ich mravnosti. Na túto skutočnosť som tiež kládol dôraz vo svojej knihe *les Civilisation de l'Inde* a tiež ju pozorovali všetci spisovatelia, ktorí navštívili Indiu.)

Pravdepodobne je už prineskoro plávať proti takémuto prúdu. Iba skúsenosť, posledná vychovávateľka národov, nám raz ukáže náš omyl. Ona jediná bude schopná dokázať nám nahradiť naše odporné učebnice a naše úbohé skúšky odborným vzdelaním, ktoré by priviedlo našu mládež do polí, do dielní a koloniálnych podnikov, ktoré dnes ležia ladom.

Toto odborné vzdelanie, po ktorom dnes volajú všetci osvietení duchovia, získavali kedysi naši predkovia. Národy, ktoré dnes ovládajú svojou vôľou, svojou iniciatívou a svojim

podnikavým duchom svet, si ho dokázali zachovať. V pozoruhodných stránkach, ktorých najdôležitejšie časti uvediem ďalej, jasne vysvetlil H. Taine, že naša niekdajšia výchova bola takmer zhodná s dnešnou anglickou a americkou výchovou a ukázal v pozoruhodnej paralele latinského a anglosaského systému dôsledky oboch metód.

Azda by bolo možné prepáčiť všetky tieto vady našej klasickej výchovy aj napriek tomu, že vychováva iba vydedených a nespokojných ľudí, keby povrchné získanie toľkých vedomostí a dokonalé odriekavanie toľkých učebníc pozdvihlo aspoň úroveň inteligencie - ale naozaj ju dvíha? Bohužiaľ nie! Úsudok, skúsenosť, iniciatíva, charakter - to sú podmienky úspechu v živote a im sa nemožno priučiť z kníh. Knihy sú dobré ako príručky, z ktorých sa môžeme v prípade potreby poučiť, ale je celkom neužitočné vedieť z nich dlhé časti naspamäť.

H. Taine veľmi jasne ukázal, ako môže odborné vzdelanie rozvinúť inteligenciu v miere, ktorá je klasickému vzdelaniu celkom nedostupná:

"Myšlienky sa tvoria iba vo svojom prirodzenom a normálnom prostredí; čo podporuje ich klíčenie, sú mnohé zmyslové dojmy, ktoré mladík denne prijíma v dielni, v baniach, pred súdom, v písárni, v lodenici, v nemocnici, na výstave náčinia, materiálov a výkonov, od zákazníkov, robotníkov, od diela dobre či zle vykonaného, lacného alebo nákladného - toto sú malé zvláštne vnemy očí, ucha, rúk alebo dokonca čuchu, ktoré nevedomo prijaté a neuvedomelo spracované sa v ňom organizujú, aby ho neskôr ovplyvnili akousi novou kombináciou, zjednodušením, znížením nákladov, zdokonalením alebo vynálezom. A všetky tieto cenné styky, všetkých týchto užitočných a nevyhnutných prvkov je mladý Francúz zbavený, a to práve v plodnom veku; po sedem alebo osem rokov je zatvorený v škole, vzdialený priamej a osobnej skúsenosti, ktorá by mu dala presný a živý názor na veci, ľudí a spôsoby, ako s nimi zaobchádzať."

"... Aspoň deväť z desiatich stratili čas, námahu a niekoľko rokov zo svojho života, a to rokov výkonných, dôležitých, dokonca rozhodujúcich: rátajú najskôr polovicu alebo dve tretiny tých, ktorí sa hlásia na skúšky a bývajú odmietaní; potom medzi prijatými, graduovanými, patentovanými a diplomovanými zas polovicu alebo dve tretiny prepracovaných. Kládli sa na nich priveľké požiadavky, aby v istý deň na lavici alebo pred tabuľou po dve hodiny a pre celý rad náuk boli živými reproduktormi všetkých ľudských vedomostí; oni nimi v ten deň po dve hodiny naozaj boli, ale o mesiac už nimi nie sú, už by nemohli opäť podstúpiť tú istú skúšku; ich vedomosti, pretože je ich príliš veľa a sú príliš ťažké, vyprchávajú neustále z ich mysle a nové nezískavajú. Ich duchovná sviežosť sa otupila, bohatá miazga vyschla, zjavuje sa hotový človek a často je to človek, ktorého vývoj je skončený. Umiestnený v spoločnosti, ženatý, odhodlaný motať sa donekonečna v tom istom kruhu, sa uzatvorí vo svojom obmedzenom úrade; vykonáva ho síce presne, ale nič iné. To je iba priemerný výsledok - tu sa isto získ

nevyrovná výdavkom. V Anglicku a v Amerike, kde sa používa, ako kedysi pred r.1789 vo Francúzsku, opačná metóda, je dosiahnutý výsledok rovnaký alebo vyšší."

Slávny historik nám potom ukazuje rozdiel medzi naším a anglosaským systémom. U nich sa vyučovanie nepodáva knihou, ale z vecí samých. Inžinier sa napr. vzdeláva vo fabrike, nikdy nie v škole; toto každému dovoľuje dosiahnuť práve ten stupeň, na ktorý stačí jeho inteligencia, tj. robotníka alebo majstra, ak nemôže pokračovať, inžiniera, ak ho k tomu vedú jeho schopnosti. Toto je rozhodne demokratickejší a pre spoločnosť užitočnejší postup, ako keď celá kariéra jednotlivca závisí na niekoľkohodinovej skúške podstúpenej vo veku osemnástich alebo dvadsiatich rokov.

"V nemocnici, v baniach, fabrike, na stavbe, u právnik je žiak veľmi skoro pripustený, aby sa učil a prekonáva svoj skúšobný čas tak, ako u nás pisár vo svojej kancelárii, alebo maliarsky učeň v ateliéri. Predbežne a kým tam vstúpil, mohol prejsť akýmsi všeobecným a celkovým kurzom, aby si tak pripravil základ pre pozorovanie, ktoré potom bude robiť. Zároveň mu býva zvyčajne sprístupnených niekoľko technických kurzov, ktoré môže navštevovať vo voľnom čase, aby si podľa nich mohol upraviť svoje denné skúsenosti. Týmto spôsobom vzrastá a rozvíja sa praktická schopnosť sama o sebe, a to práve v stupni, ktorý zodpovedá celkovým schopnostiam a v smere podmienenom jeho budúcim povoláním, odborným dielom, ktorému sa chce už teraz prispôbiť. V Anglicku alebo v Amerike takto dokáže mladý človek veľmi skoro vydať zo seba všetko, čo v ňom je. Od svojich dvadsiatich piatich rokov a ešte skôr, ak mu k tomu nechýbajú predpoklady, je z neho nielen užitočný pracovník, ale aj samostatný podnikateľ, nielen koliesko, ale skôr motor. Vo Francúzsku, kde prevláda opačná metóda, ktorá sa v každej generácii stáva ešte čínskejšia, je množstvo stratených síl obrovské."

Veľký filozof prichádza k tomuto záveru o rastúcej nezhode medzi našou latinskou výchovou a životom:

"V troch stupňoch výchovy - určených pre detstvo, chlapčensstvo a dospievanie - sa predĺžila teoretická a školská príprava v učebniach s knihami a sťažila sa tými najhoršími prostriedkami s jediným zreteľom na skúšku, gradus, diplom a vysvedčenie; použitím neprirodzeného a protispoločenského systému, neobyčajným oneskorením praktického vyučovania, umelým zacvičovaním a mechanickým použitím, prepínaním, a to celkom bez ohľadu na čas nasledujúci po dospelom veku a na povinnosti muža, ktoré musí, ako hotový človek vykonávať; a sťažila sa tým, že je mu podávané iba abstraktné chápanie skutočného sveta, do ktorého vstúpi mladý a obklopený spoločnosťou, ktorej sa musí prispôbiť alebo už vopred rezignuje; o ľudskom boji, v ktorom, kto sa chce ubrániť, udržať na nohách, musí byť vopred pripravený, vyzbrojený, vycvičený a otužený. A práve toto nevyhnutné vyzbrojenie, toto získavanie vedomostí dôležitejších ako všetko ostatné, túto pevnosť zdravého rozumu, vôle a nervov, to mu školy nedajú; práve naopak - namiesto aby ho pripravili, robia ho

neschopným pre jeho budúce a definitívne povolanie. Preto jeho vstup a jeho prvé kroky na poli praktickej činnosti sú obyčajne iba radom bolestných pádov, po ktorých ostáva zjazvený a na dlho zdrvený, často zmrzačený navždy. Je to tvrdá a nebezpečná skúška; mravná a duchovná rovnováha sa tu narúša a je obava, že sa už nedá napraviť; dostavilo sa príliš prudké a úplné vytriezvenie: sklamanie boli príliš veľké a trpkosť z nich príliš silná. (H. Taine, *Le Régime moderne*, diel II. 1894. - sú to takmer posledné strany, ktoré Taine vôbec napísal a zhŕňajú výsledky jeho dlhej skúsenosti. Výchova je jediný prostriedok, ktorým vôbec môžeme pôsobiť na ducha národa. Je veľmi smutné, že vo Francúzsku nie je skoro nikto, kto by dokázal pochopiť, že naša dnešná výchova je nebezpečným prvkom úpadku a že namiesto toho, aby mládež povznášala, kazí a degraduje ju.)

Vzdialili sme sa predchádzajúcimi úvahami od psychológie davov? Vôbec nie. Ak chceme pochopiť myšlienky, názory, ktoré v nich dnes kľúčia a zajtra vypučia, musíme poznať, ako bola pôda pripravená. Výchova, ktorú niektorá krajina svojej mládeži poskytuje, nám umožňuje predvídať osud tejto krajiny. Výchova dnešnej generácie nás oprávňuje pre najchmúrnejšie obavy. Ducha davov možno aspoň čiastočne zlepšiť alebo zhoršiť vzdelaním a výchovou. Bolo preto potrebné ukázať, ako ju dnešný systém sformoval a ako sa množstvo ľahostajných a neutrálnych ľudí stalo postupne obrovskou armádou nespokojencov, ktorí sú ochotní podľahnúť všetkým vplyvom utopistov a davových rečníkov. Škola dnes vychováva nespokojencov a anarchistov a v nej sa pripravuje úpadok latinských národov.

Druhá kapitola

FAKTORY BEZPROSTREDNE POSOBIACE NA NÁZORY DAVOV

Preštudovali sme vzdialené a prípravné faktory, ktoré dávajú duši davov zvláštnu citlivosť k prijímaniu dojmov, umožňujúcu v nej vznik istých citov a myšlienok. Teraz nám ostáva ešte preskúmať faktory, ktoré sú schopné pôsobiť bezprostredne. V najbližšej kapitole uvidíme, ako s nimi treba zaobchádzať, aby boli dosiahnuté všetky ich účinky.

V prvej časti tejto knihy sme študovali city, myšlienky a premýšľanie skupín a z toho by sme mohli celkom

všeobecne odvodiť prostriedky, ktorými treba pôsobiť na ich ducha. Vieme už, čo pôsobí na obrazotvornosť davov: sila a náказа sugesciou, najmä tých sugescií, ktoré vystupujú v obrazovaj forme. Keďže sugestívne vplyvy môžu mať veľmi odlišný pôvod, vzniká tým aj značná rôznorodosť faktorov, ktoré môžu pôsobiť na dušu davov. Davy sa tak trochu podobajú sfinge z antickej bájky: buď treba rozriešiť hádanky, ktoré nám ich psychológia predkladá, alebo sa nimi nechať pohltiť.

1. Obrazy, slová a formulky

Študujúc obrazotvornosť davov videli sme, že na ne pôsobia predovšetkým obrazové predstavy. Ak ale nemáme vždy poruke tieto obrazové predstavy, možno ich vyvolať správnym použitím slov a formuliek. Ak sú použité správne, majú naozaj tajomnú moc, ktorú im kedysi pripisovala mágia. V duši davov dokážu vyvolať, ale tiež utíšiť strašné búrky. Z kostí ľudí, ktorí sa stali obeťami slov a formuliek, by sme vystavali oveľa vyššiu pyramídu ako je Cheopsova.

Moc slov je tesne spätá s predstavami, ktoré slová vyvolávajú a vôbec nezávisí od ich naozajstného významu. Zvyčajne sú najpôsobivejšie práve tie slová, ktorých význam je najmenej vyhranený. Takými sú napr. výrazy: demokracia, socializmus, rovnosť, sloboda apod., ktorých význam je taký nejasný, že pre jeho presné vymedzenie by nestačili ani objemné knihy. A predsa je isté, že sa k ich krátkym slabikám púta naozaj magická sila, ako keby obsahovali vyriešenie všetkých problémov. Zahŕňajú v sebe rôzne druhy nevedomelých túžob a súčasne aj nádeje v ich uskutočnenie.

Proti istým slovám a formulkám nemôžu rozumové dôvody vôbec bojovať. Sú slávnostne prednášané pred davmi a akonáhle sa tak stane, všetky tváre dostanú úctivý výraz a hlavy sa skláňajú. Mnohí na ne hľadajú ako na prírodné sily alebo nadprirodzenú moc. V dušiach vyvolávajú veľkolepé a nejasné predstavy, ale práve táto nejasnosť ešte zvyšuje ich tajomnú moc. Sú ako strašidelné božstvo ukryté v svätostánku, ku ktorému sa veriaci približuje iba s rozochvením.

Predstavy vyvolané slovami nezávisia od ich významu a menia sa od veku k veku a od národa k národu, hoci formulky ostávajú vždy rovnaké. S istými slovami sa spájajú isté predstavy: slovo je iba vypínač, po ktorého otočení sa objaví predstava.

Moc vyvolávať predstavy nemajú všetky slová a formulky; sú tiež také, ktoré sa, keď ich vyvolali, opotrebojú a ostávajú v mysli bez ohlasu. Potom sa z nich stávajú iba prázdne zvuky, ktorých hlavná prednosť je tá, že zbavujú toho, kto

ich používa, potreby myslieť. S malou zásobou formuliek a všeobecných fráz, ktoré sme sa v mladosti naučili, sme získali všetko na cestu životom bez toho, aby nás zaťažovala potreba premýšľať.

Pri štúdiu istého jazyka vidíme, že slová, z ktorých sa skladá, sa menia počas storočí dosť pomaly; čo sa ale mení bez prestania, sú predstavy, ktoré vyvolávajú, alebo zmysel, ktorý im je prikladaný. Preto som v inej časti dospel k záveru, že úplne presný preklad z dajakého jazyka, obzvlášť, keď ide o zaniknuté národy, je nemožný.

Čo robíme, keď nahrádzame latinský, grécky alebo sanskrtský výraz výrazom francúzskym alebo dokonca, keď sa snažíme porozumieť knihe napísanej v našom vlastnom jazyku pred niekoľkými storočiami? Predstavy a myšlienky, ktoré vyvolala v našom vedomí súčasnosť jednoducho zamieňame za celkom odlišné pojmy a predstavy, ktoré minulé časy vložili do duše rás, ktoré žili za celkom iných životných podmienok ako my. Keď si muži Revoluácie predstavovali, že napodobňujú Grékov a Rimanov, čo iné robili, než že dávali dávny výrazom význam, ktorý tieto nikdy nemali? Čo mali spoločné grécke inštitúcie s inštitúciami, ktoré dnes označujeme rovnakými menami? Čím bola vtedy republika, ak nie v podstate aristokratickou inštitúciou skladajúcou sa zo zhromaždenia malých despotov ovládajúcich množstvo otrokov udržiavaných v najabsolútnejšom poddanstve? Tieto aristokratické mestské štáty založené na otroctve by neboli mohli bez neho jestvovať ani okamih.

A slovo sloboda, čo podobné mohlo znamenať tomu, čo ním rozumieme my dnes, v čase, kedy o slobode myslenia nebolo ani potuchy a kedy nebolo väčšieho a súčasne vzácnejšieho zločinu, ako kriticky premýšľať o bohoch, zákonoch a zvykoch obce? A čo znamenalo v duši Aténana alebo Sparťana slovo vlasť, ak nie kult Atén a Sparty a nikdy nie kult Grécka, skladajúceho sa z navzájom súperiacich a vždy spolu bojujúcich obcí? Aký význam malo to isté slovo vlasť u starých Galov rozdelených na súperiace kmene rôznych rás, jazykov a náboženstiev, ktoré Caesar premohol tak ľahko, pretože mal medzi nimi spojencov? Až Rím dal Galii jednu vlasť, dajúc jej náboženskú a politickú jednotu. A nemusíme chodiť ani tak ďaleko: ak sa vrátíme iba o dve storočia späť, môžeme si predstaviť, že to isté slovo vlasť bolo francúzskymi veľmožmi, ako bol napr. le Grand Condé, ktorý sa spojil s cudzincami proti svojmu panovníkovi, chápané tak ako dnes? A napokon, nemalo to isté slovo celkom odlišný význam od moderného významu u emigrantov, ktorí sa domnievali, že poslúchajú zákony cti, keď bojujú proti Francúzsku? Veď zo svojho hľadiska ich naozaj poslúchali, pretože feudálny zákon pútal vazala k páňovi, nie k zemi a tak tam, kde bol panovník, bola aj pravá vlasť.

Je veľa slov, ktorých význam sa počas storočí tak hlboko zmenil, že dnes musíme vynaložiť veľké úsilie, aby sme ich pochopili tak, ako ich chápali kedysi. Bolo správne povedané, že by bolo potrebné dlhé čítanie iba pre to, aby

sme pochopili, čo znamenali pre našich predkov slová kráľ a kráľovská rodina. A čo potom pri výrazoch oveľa zložitejších!

Slová majú teda iba premenlivý a prechodný význam, meniaci sa od veku k veku a od národa k národu; ak nimi chceme pôsobiť na dav, musíme dobre poznať význam, ktorý preň v danej chvíli majú a nie ten, ktorý mali kedysi alebo ktorý môžu mať pre jednotlivcov odlišnej mentality. Život slov sa podobá životu myšlienok.

A tak, keď davy pre časté politické prevraty alebo zmeny presvedčenia premkla hlboká nechúť k predstavám vyvolaným istými slovami, je prvou povinnosťou ozajstného štátnika zmeniť tieto slová, ale nedotknúť sa samotnej ich podstaty. Tie slová sú priveľmi späté s dedičnou stavbou, než aby mohli byť pretvorené. Správne premýšľajúci Tocqueville poznamenal, že pôsobenie konzulátu a cisárstva spočívalo najmä v tom, že odievalo väčšinu starých inštitúcií do nových názvov, tj. že nahrádzali výrazy vyvolávajúce v predstavivosti davov nenávidené predstavy inými slovami, ktorých novosť tomu bránila. *Berná* sa stala pozemkovou daňou, *spotrebná daň* daňou nepriamou, *daň z titulu majstra* a *cechovná daň* sa potom nazývali daňou živnostenskou atď.

Jedna z najdôležitejších funkcií štátnikov spočíva teda v označovaní obľúbenými alebo aspoň neutrálnymi názvami vecí, ktorých staré názvy sa davom sprotivilili. Moc slov je taká veľká, že stačí označiť dobre volenými výrazmi aj najnenávidenejšie veci tak, aby ich davy prijali. H. Taine správne poznamenáva, že iba vzývaním slobody a bratstva, vtedy veľmi obľúbených slov, mohli jakobíni "zaviest' despotizmus hodný Dhomeja, tribunál podobný inkvizíčnému súdu a krviprelievanie pripomínajúce ľudské hekatombu starého Mexika". Umenie vládcov, práve tak ako advokátov, tkvie najmä v správnom zaobchádzaní so slovami. Je to neľahké umenie, pretože rovnaké slová mávajú v tej istej spoločnosti pre rôzne vrstvy často odlišný význam. Napriek tomu, že používajú zdánlivo tie isté slová, nehovoria rovnakým jazykom.

V predchádzajúcich príkladoch sme uvádzali čas ako hlavný faktor pri zmene významu slov. Keby sme ale uvádzali rasu, videli by sme, že v tej istej dobe v síce rovnako civilizovaných národoch, ale zložených z rôznych rás, odpovedajú tie isté slová celkom odlišným myšlienkam. Nie je možné pochopiť tieto rozdiely bez toho, aby človek veľa cestoval, a preto na ne nemôžem klásť veľký dôraz. Poznamenávam iba, že práve najviac používané slová majú v rôznych národoch rôzny význam, ako napr. demokracia a socializmus, dnes veľmi často používané slová.

V latinských a anglosaských dušiach zodpovedajú tieto dve slová naozaj opačným myšlienkam a predstavám. V latinských národoch slovo demokracia znamená predovšetkým potlačenie vôle a individuálnej iniciatívy voči celku, predstavovanému štátom. Štát má všetko riadiť, centralizovať, monopolizovať a vyrábať. Na neho sa bez výnimky neustále odvolávajú strany, radikáli, socialisti aj monarchisti. U Anglosasov, a to najmä Američanov, slovo

demokracia naopak predstavuje intenzívny rozvoj vôle a jednotlivca a pokiaľ možno, čo najväčšie obmedzenie štátu, ktorému sa okrem polície, armády a diplomatických vzťahov nenecháva nič, dokonca ani výchova. To isté slovo má teda

v týchto dvoch národoch celkom protibežný význam. (V knihe *Psychologické zákony vývoja národov* som podrobne zdôraznil rozdiel latinského a anglosaského ideálu demokracie.)

2. Ilúzie

Už od čias vzniku civilizácií podliehali davy vplyvu ilúzií. Najviac chrámov, sôch a oltárov bolo postavených práve tvorcom ilúzií. Nech už sú to náboženské ilúzie kedysi a filozofické či sociálne ilúzie dnes, vždy nachádzame týchto strašných vládcov na čele všetkých civilizácií, ktoré postupne vznikli na našej planéte. V ich mene boli vystavané chaldejské a egyptské chrámy, stredoveké cirkevné budovy; v ich mene bola pred storočiami rozvrátená celá Európa a dnes nie je ani jeden umelecký, politický alebo spoločenský názor, ktorý by neniesol stopy ich moci. Človek ich niekedy zničí za cenu veľkých prevratov, ale ako keby bol odsúdený na to, aby ich opäť stvoril. Bez nich by nemohol výjsť z primitívneho barbarstva a bez nich by doň vzápätí opäť upadol. Niet pochybností o tom, že sú to iba prázdne tiene, ale tieto dcéry našich snov primáli národy stvoriť všetko, čo tvorí lesk umenia a veľkosť civilizácií.

Autor, ktorý zhrnul naše názory, napísal: "Keby sme zničili v múzeách a v knižniciach a zo stien chrámov strhli všetky diela a všetky umelecké pamiatky, ktoré vznikli pod vplyvom náboženstva, čo by ostalo z veľkých ľudských snov? Dať ľuďom troška nádejí a ilúzií, bez ktorých nemôžu žiť, je zmyslom jestvovania bohov, hrdinov a básnikov. Istý čas sa videlo, že túto úlohu na seba preberie veda. Čo ju ale skompromitovalo v srdciach bažiacich po ideále bolo, že sa už nedovažuje dosť sľubovať a že nevie dosť klamať."

Filozofi posledného storočia začali s nadšením ničiť všetky náboženské, politické a spoločenské ilúzie, v ktorých žili naši predkovia po dlhé stáročia. Ničiac ich, vysušili zdroje nádejí a rezignácie. Lenže za rozdrvenými chimérami našli slepé prírodné sily, ktoré sú neúprosne k slabostiam a nepoznajú zľutovanie.

Napriek všetkým svojim pokrokom doteraz nemohla filozofia davom poskytnúť žiadny ideál, ktorý by ich vedel očariť; ale pretože davy potrebujú ilúzie za každú cenu, obracajú sa pudovo, tak ako hmyz idúci za svetlom, k davovým rečníkom, ktorí im ich poskytujú. Hlavným faktorom vo vývoji národov nikdy nebola pravda, ale klam. A ak je socializmus dnes taký silný, je to preto, že dodnes predstavuje jedinú žijúcu ilúziu. Všetky vedecké dôkazy nemôžu zastaviť jeho postup. Jeho najväčšia sila tkvie v tom, že je bránený ľuďmi, ktorí dobre nepoznajú ozajstnú podstatu vecí, a preto sa smelo odvažujú sľubovať ľuďom šťastie. Spoločenská ilúzia dnes vládne nad troskami minulosti a patrí jej budúcnosť. Davy nikdy neprahnu po pravde; odvracajú sa od skutočností, ktoré sa im nepáčia a radšej zbožňujú klam, len keď ich oslňuje. Kto v nich vie vyvolať ilúzie, veľmi ľahko ich ovládne; kto sa ich snaží ilúzií zbaviť, vždy sa stane ich obeťou.

3. Skúsenosť

Iba skúsenosť má dostatočnú moc na to, aby v duši davov ustálila pravdu a zničila ilúzie, ktoré sa stali priveľmi nebezpečnými. Ale aj tu treba, aby bola vybudovaná na širokej základni a aby bola často opakovaná. Skúsenosti získané jednou generáciou sú zvyčajne bez osohu pre generáciu nasledujúcu: preto historické fakty nemôžu slúžiť ako dôkaz. Jediný osoh, ktorý prinášajú tkvie v tom, že dokazujú, ako často sa musia v každom čase opakovať, ak majú získať dajaký vplyv a spochybniť hoci len jediný omyl, ktorý je pevne zakorenovaný.

Naše a predchádzajúce storočia budú historikmi uvádzané ako obdobia zaujímavých skúseností; v žiadnej dobe nebolo vykonaných toľko pokusov.

Najväčšou z týchto skúseností bola Francúzska revolúcia. Aby sa dokázalo, že nemožno prerobiť celú spoločnosť vo všetkých smeroch iba podľa zásad čistého rozumu, bolo treba pobiť niekoľko miliónov ľudí a počas dvadsiatich rokov rozvrátiť celú Európu. Aby sa nám experimentálne ukázalo, ako draho výjdu národy Caesarovia, ktorým tleskajú, boli potrebné dve zhubné skúsenosti počas päťdesiatich rokov a

napriek ich dôkaznosti vidno, že ešte neboli dostatočne presvedčivé. Prvá stála životy troch miliónov ľudí a nepriateľský vpád, druhá roztrhnutie vlasti a potreba pravidelných armád. O tretiu bol urobený pokus nedávno a nepochybne bude vykonaný ešte raz. Aby ľud pochopil, že obrovská nemecká armáda nebola iba, ako sa u nás pred rokom 1870 tvrdilo, akousi neškodnou národnou gardou (Verejná mienka sa v tomto prípade vytvorilo povrchnou asociáciou nepodobných vecí, ktorých mechanizmus som nedávno vysvetlil. Pretože naša vtedajšia národná garda, zložená z pokojných obchodníkov - bez stôp po disciplíne - nemohla byť bratá vážne, vyvolávalo všetko, čo malo podobné meno, tie isté predstavy a tiež bolo posudzované za neškodné. Omyl davov bol vtedy, čo sa stáva pri verejnej mienke veľmi často, prijatý aj ich vodcami. V reči prednesenej v poslaneckej snemovni 31. decembra 1867 opakoval štátnik Thiers, ktorý často preberal mienku davov, že Prusko má okrem aktívnej armády počtom asi rovnajúcej sa našej, iba národnú gardu podobnú tej, ktorú máme my, a teda bez akéhokoľvek významu. Bolo to tvrdenie práve také presné, ako slávna predpoveď tohto štátnika o tom, že

železnice nemajú žiadnu budúcnosť.), bolo treba strašnú vojnu, ktorá nás vyšla tak drahá. Aby sa spoznalo, že systém ochranných cieľ uvádza národy, ktoré ho prijali,

nakoniec na mizinu, budú potrebné osudné skúsenosti. A podobné príklady by sme mohli uvádzať donekonečna.

4. Rozum

Pri vymenúvaní faktorov, ktoré dokážu pôsobiť na dušu davov, by sme mohli rozum vynechať, keby nebolo potrebné oceniť aspoň zápornú stránku jeho vplyvu.

Už sme ukázali, že na davy nemožno pôsobiť logickými úvahami a že chápú iba hrubé asociácie myšlienok. Preto tiež rečníci, ktorí ich dokážu ovplyvniť, sa vždy odvolávajú iba na ich city a nikdy nie na rozum. Zákony rozumovej logiky na ne vôbec nepôsobia. (Moje prvé pozorovanie o umení pôsobiť na davy a o slabých oporách, ktoré v tomto smere poskytujú logické pravidlá, siahajú do čias obliehania Paríža, kedy som videl viesť do Louvra, kde vtedy sídlila vláda, maršála V., o ktorom rozzúrený dav tvrdil, že ho prekvapili, keď chystal plán opevnenia, aby ho predal Prusom. Vystúpil jeden z členov vlády, veľmi slávny rečník, aby prehovoril k zástupom, ktoré žiadali okamžitú maršálovu popravu. Čakal som, že rečník dokáže, aké je obvinenie nezmyselné prehlásením, že obvinený maršál bol práve jedným z tvorcov oných opevnení, ktorých plán sa napokon aj tak predával vo všetkých kníhkupectvách. Na moje veľké prekvapenie - vtedy som bol veľmi mladý - prehovoril celkom inak: "Spravodlivosti bude urobené zadost'", zvolal rečník, obrátiac sa k zajatcovi, "a to neúprosne. Iba dovoľte veliteľstvu Národnej obrany, aby vašu vec dokončilo. Zatiaľ dáme zajatca uväzniť." Dav sa týmto zdanlivým zadostučinením uspokojený rozišiel a maršál sa o štvrt hodiny mohol vrátiť do svojho bytu. Bol by ale nepochybne lynčovaný, keby rečník pred davom rozvinul logické úvahy, ktoré sa mojej mladosti videli celkom presvedčivé.) Ak chceme davy presvedčiť, treba si najskôr dobre uvedomiť city, ktorými sú ovládané, tváriť sa, ako keby sme ich mali aj my a potom sa pokúsiť o ich zmenu vyvolaním istých sugestívnych predstáv pomocou primitívnych asociácií; musíme sa vedieť v prípade potreby vrátiť späť a najmä v každom okamihu uhádnuť city, ktoré vyvolávame. Táto potreba stále meniť reč podľa účinku vyvolaného v okamihu, kedy sa hovorí, vopred láme hrot pôsobivosti každej naštudovanej a pripravenej reči; rečník v nej sleduje svoju myšlienku a nie myšlienku svojich poslucháčov a už touto skutočnosťou stráca jeho vplyv akýkoľvek význam.

Logicky premýšľajúci rečníci, zvyknutí nechať sa presvedčiť sústredným sledom myšlienok, nemôžu odolať, aby nepoužili tento spôsob presvedčania, keď sa obracajú k davom a potom sú veľmi prekvapení svojím neúspechom. "Zvyčajné matematické dôsledky založené na sylogizme, tj. na združovaní totožnosti", píše istý logik, "sú potrebné... Táto potreba by si vynútila súhlas aj neorganickej masy, keby bola táto masa schopná sledovať združovanie totožnosti." O tom niet pochybností; ale dav nie je schopný

sledovať ich a rozumieť im lepšie ako neorganická hmota. Pokúsme sa úvahami presvedčať napr. primitívne mozgy - divochov alebo deti a jasne si uvedomíme mizivú cenu tohto druhu dôkazov.

A netreba ani zostupovať až k primitívnym bytostiam, aby sme videli úplnú bezmocnosť rozumu v boji proti citom. Stačí si iba uvedomiť, ako sa náboženské predsudky, priečiace sa aj najjednoduchšej logike, udržali po dlhé storočia. Skoro dvetisíc rokov sa skláňali aj najväčší géniovia pod ich zákonmi a až v modernej dobe je ich pravdivosť aspoň popieraná. Stredovek a renesancia mali veľa osvietených mužov a predsa sa nenašiel ani jeden, ktorému by rozumová úvaha ukázala detinskosť týchto predsudkov a v ktorom by vzklíčila hoci len slabá pochybnosť o pôsobení diabla, či o potrebe upaľovať čarodejnice.

Ale máme azda ľutovať, že davy nie sú riadené rozumom? To by som sa neodvážil tvrdiť. Ľudský rozum by isto nestrhol ľudstvo na cesty civilizácie s takým nadšením a smelosťou, ako to dokázali jeho chiméry. Chiméry, dcéry nevedomia, ktoré nás vedie, boli isto potrebné. Každá rasa má vo svojej duchovnej stavbe zákony svojich osudov a azda práve tieto zo zdanlivo neprekonateľného pudu poslúcha aj v popudoch zdanlivo celkom nerozumných. Často sa vidí, ako keby boli národy podriadené tajným silám podobným tým, ktoré nútia žaluď premeniť sa na dub a kométu pohybovať sa po určenej dráhe.

To málo z tých síl, ktoré môžeme tušiť, musíme hľadať vo všeobecnej vývoji národa a nie v ojedinelých faktoch, z ktorých tento vývoj niekedy zdanlivo vychádza. Keby sme hľadali iba na tieto osamotené fakty, zdalo by sa, že história je riadená nepravdepodobnými náhodami. Bolo by neuveriteľné, že nevzdelaný galilejský tesár sa mohol na dvetisíc rokov stať všemohúcim Bohom, v mene ktorého boli založené najdôležitejšie civilizácie. Tiež by bolo nepochopiteľné, že niekoľko arabských hôrd mohlo dobiť najväčšiu časť starého grécko-rímskeho sveta a založiť väčšiu ríšu, ako bola ríša Alexandra veľkého; a napokon by bolo nepravdepodobné, aby v zostarnutej a hierarchizovanej Európe mohol delostrelecký poručík ovládnuť masy národov a kráľov.

Nechajme teda rozum filozofom, ale nežiadajme od neho, aby priveľmi zasahoval do ovládania ľudí. City, ktoré až doteraz boli najväčšími hybnými silami všetkých civilizácií, ako česť, vôľa, náboženská viera, túžba po sláve, láska k vlasti, vznikli bez rozumu a veľmi často jemu navzdory.

Tretia kapitola

VODCOVIA DAVOV A PROSTRIEDKY, KTORÝMI PRESVIEDČAJÚ

Teraz už poznáme duchovné založenie davov a tiež vieme, aké sú sily, ktoré môžu na ich dušu pôsobiť. Ostáva nám

ešte preštudovať, ako sa tieto sily majú používať a kto ich môže úspešne uviesť do činnosti.

1. Vodcovia davov

Akonáhle je zoskupený istý počet živých bytostí, či už ide o dav ľudí alebo o stádo zvierat, začnú pudovo podliehať autorite istého náčelníka, tj. svojho vodcu.

V ľudských davoch hrá vodca veľkú úlohu. Jeho vôľa je jadrom, okolo ktorého sa formujú a zjednocujú názory. Dav je stádo, ktoré sa nezaobíde bez pána.

Sám vodca býva zvyčajne najskôr jedným z vedených, z tých, ktorí boli zhypnotizovaní myšlienkou, ktorej apoštolom sa neskôr stane. Ovládne ho do tej miery, že všetko povedľa nej v ňom mizne a každý opačný náhľad sa mu vidí byť klamom a poverou. Taký bol napr. Robespierre, ovplyvnený blúznivými myšlienkami a používajúci na ich propagáciu metódy inkvizície.

Vodcovia nebývajú spravidla muži myšlienky, ale činu. Sú málo prezieraví a ani inak nemôžu, pretože prezieravosť zvyčajne vedie k pochybnostiam a k nečinnosti. Vychádzajú z ľudí nervózných, podráždených a polopomätených, ktorí sa pohybujú na hranici šialenstva. Nech je myšlienka, ktorú bránia, alebo cieľ, ktorý sledujú, hocijako nezmyselný, každá rozumová úvaha sa rozbiha o ich presvedčenie. Pohľadanie a prenasledovanie ich iba viac popudí. Osobný záujem, rodina a všetko ostatné je obetované. Aj sám pud sebazáchovy je u nich potlačený do tej miery, že jediná odmena, po ktorej často túžia, je mučeníctvo. Sila ich viery dodáva ich slovám veľkú sugestívnu moc. Množstvo ľudí vždy počúva človeka obdareného silnou vôľou. Ľudia zoskupení v dave strácajú všetku svoju vôľu a inštinktívne sa obracajú na toho, kto ju má.

Národom nikdy nechýbali vodcovia, ale tí všetci nemali nevyhnutné pevné presvedčenie, ktoré robí z ľudí apoštolov. Sú to často bezvýznamní rečníci, ktorí sledujú iba svoje osobné záujmy a snažia sa presvedčať dav tým, že lichotia jeho nízkym pudom. Vplyv, ktorý takto vykonávajú, je vždy iba krátkodobý. Muži hlbokého presvedčenia, ktorí vzbúрили dušu davov, ako Pavol Pustovník, Luther, Savonarola, muži Francúzskej revolúcie, uchvacovali iba vtedy, keď boli vierou najskôr sami uchvátení. Preto mohli v dušiach vyvolať onú strašnú moc - vieru, ktorá robí z človeka oddaného otroka jeho sna.

Vyvolať vieru v život, či už ide o vieru náboženskú, politickú alebo spoločenskú, o vieru v dielo, osobu alebo v myšlienku - je vždy úlohou veľkých vodcov. Zo všetkých sil, ktoré sú ľudstvu k službám, bola viera vždy jednou z najväčších a právom jej evanjelium pripisuje schopnosť hory prenášať. Dať človeku vieru znamená znásobiť jeho silu. Veľké historické udalosti boli vykonané neznámymi veriacimi, ktorí mali iba svoju vieru. Veľké náboženstvá, ktoré riadili svet a

rozsiahle ríše, ktoré sa rozkladali od jednej pologule k druhej isto neboli vystavané učencami a filozofmi a obzvlášť nie skeptikmi.

V týchto príkladoch ide o veľkých vodcov, ktorí sa rodia tak zriedkavo, že dejiny môžu ľahko určiť ich počet. Oni tvoria vrchol neprestajného radu zostupujúceho od mocných vodcov až po robotníka, ktorý v zadymenej krčme pomaly uchvacuje svojich druhov rozprávajúc im neprestajne isté formulky, ktorým sotva rozumejú a ktoré, ak budú naozaj uskutočnené, prinesú podľa neho isto splnenie všetkých ich snov a nádejí.

Vo všetkých spoločenských vrstvách, od tých najvyšších až po najnižšie, prepadá človek, ak nie je osamotený, čoskoro zákonu akéhosi vodcu. Väčšina jednotlivcov, najmä v ľudových masách, nemá okrem svojho odboru o ničom konkrétnu a rozumnú predstavu. Sú neschopní viesť sami seba, a preto potrebujú vodcu. Ten môže byť nahradený - iba veľmi nedostatočne - periodickými časopismi, ktoré vyrábajú mienku pre čitateľov a poskytujú im hotové frázy, ktoré ich ušetria od premýšľania.

Autorita vodcov je veľmi despotickejšia a iba týmto despotizmom sa uplatňuje. Už sa upozorňovalo na to, s akou ľahkosťou si vodcovia vynútili poslušnosť aj v najbúrlivejších robotníckych vrstvách, hoci nemajú nič, o čo by svoju autoritu mohli oprieť. Určia pracovný čas a sadzby miezd, rozhodujú o štrajkoch, spúšťajú ich a určujú ich koniec.

Dnes sa vodcovia snažia vždy viac a viac nahradiť verejnú moc podľa toho, ako táto nechá o sebe diskutovať a oslabovať sa. Tyrania týchto nových pánov spôsobuje, že davy ich poslúchajú oveľa ochotnejšie, ako kedy poslúchali vládu. Ak zmizne akýmsi spôsobom vodca a nie je ihneď nahradený, dav sa opäť rozpadne a je neschopný odporu. Posledný štrajk dostavníkových zriadencov v Paríži skončil ihneď po zatknutí dvoch vodcov, ktorí ho riadili. Ducha davov nikdy neovláda potreba slobody, ale potreba otroctva. Dav tak prahne po poslušnosti, že sa inštinktívne podriaďuje tomu, kto sa prehlási za jeho pána.

Vodcov možno celkom presne rozdeliť. Jedni sú energickí s pevnou, ale okamžitou vôľou, druhí - a tí sú oveľa vzácnejší - majú vôľu súčasne pevnú aj trvalú. Prví sú búrliví, statoční a odvážni. Sú vhodní najmä pre riadenie náhlejšej akcie, k uchváteniu más bez ohľadu na nebezpečenstvo a na premenu včerajších nováčikov na hrdinov. Takými boli napr. za prvého cisárstva Ney a Murat. V našich časoch to bol Garibaldi, dobrodruh bez nadania, ale energický, ktorý sa

dokázal s hŕstkou ľudí zmocniť starého Neapolského kráľovstva hoci bolo strážené pravidelnou armádou.

Akokoľvek je energia týchto vodcov veľká, je iba chvíľková a málokedy prežije popud, ktorý ju vyvolal. Vrátiac sa do behu všedného života podávajú hrdinovia, ktorí ňou boli oživení, často dôkazy neobyčajnej slabosti ako tí, ktorých som uviedol. Vidia sa byť neschopnými premýšľať a poradiť si aj v tých najjednoduchších záležitostiach, hoci predtým dokázali vynikajúco viesť iných. Sú to vodcovia, ktorí nimi môžu byť iba s tou podmienkou, že sami budú mať nad sebou človeka alebo myšlienku a že smer ich konania im bude vždy presne určený.

Druhá kategória vodcov, muži s trvalou vôľou, má napriek menej okázalým formám oveľa väčší vplyv. Do nej patria praví zakladatelia náboženstiev alebo tvorcovia veľkých diel: sv. Pavol, Mohamed, Krištof Kolumbus, Lesseps. Svet im bude vždy patriť, či sú vzdelaní alebo obmedzení. Vytrvalá vôľa, ktorú majú, je neobyčajne vzácna a silná schopnosť, ktorá prekoná všetky prekážky. Neuvedomujeme si vždy celkom jasne, čo zmôže pevná a trvalá vôľa: ju nič nepremôže, príroda, bohovia ani ľudia.

Najnovším príkladom nám môže byť slávny inžinier, ktorý oddelil dva svety a vykonal tak dielo, o ktoré sa márne

tritisíc rokov pokúšali najväčší panovníci. Neskôr stroskotal v podobnom podniku, ale to už prišla staroba, v ktorej všetko vyhasína, aj vôľa.

Aby sme ukázali silu vôle, stačilo by iba podať podrobné vykreslenie ťažkostí, ktoré museli byť prekonané pri prekopávaní Suezského prielavu. Očitý svedok dr. Cazalis zhrnul do niekoľkých viet syntézu tohto veľkého diela, ako ho podal sám jeho nesmrteľný tvorca: "Rozprával deň za dňom úryvkovito epepej kanála. Popisoval všetko, čo musel prekonať, všetko nemožné, čo urobil možným, všetok odpor a koalície, ktoré mal proti sebe, únavu, nehody a porážky, ktoré ho ale nikdy nezbavili odvahy a nedokázali ho zadržať; pripomínal, ako Anglicko bojovalo proti nemu, ako na neho stále útočilo, ako Egypt a Francúzsko váhali a ako sa francúzsky konzul staval k začatiu prác na odpor viac, ako hocikto iný. Pripomínal, ako mu odrádzali robotníkov smädcom, odopierajúc im sladkú vodu a ako ministerstvo námorníctva a inžinieri, všetko muži vážení, skúsení, vedeckí, presvedčení o neúspechu, vyratúvali a predpovedali tento neúspech presne na deň a hodinu tak, ako určujeme zatmenie."

Kniha, ktorá by hovorila o živote všetkých týchto veľkých vodcov, by obsahovala málo mien; ale tieto mená stáli na čele najdôležitejších udalostí civilizácie a dejin.

2. Prostriedky, ktorými vodcovia pôsobia: tvrdenie, opakovanie, náказа

Ak ide iba o uchvátenie davu na okamih a o snahu primäť ho k vykonaniu akéhosi činu, napr. aby vyplienil palác alebo sa nechal pobiť pri obrane barikády, treba na neho pôsobiť rýchlou sugesciou. Najúčinnnejšie je ísť príkladom. Ďalej treba, aby bol dav už istými okolnosťami pripravený a aby ten, kto chce dav strhnúť, mal vlastnosť, ktorú ďalej popíšem pod menom prestíž.

Ak majú myšlienky a presvedčenia plynule a nenásilne vnikáť do duše davov - napr. moderné spoločenské teórie - metódy vodcov sa celkom líšia, ale všetci sa uchylujú najmä k trom prostriedkom: k tvrdeniu, opakovaniu a k nákaze. Pôsobenie týchto prostriedkov je dosť zdĺhavé, ale ich účinky sú trvalé.

Čisté a jednoduché tvrdenie bez premýšľania a bez dôkazov je jedným z najistejších prostriedkov, ak ide o to, aby sa dajaká myšlienka ujala v mysli davov. Čím je tvrdenie stručnejšie, čím viac je zbavené akýchkoľvek dôkazov a výkladov, tým väčšiu má autoritu. Náboženské knihy a zákonníky všetkých vekov používali vždy holé tvrdenie. Jeho cenu dobre poznajú štátnici povolaní brániť dajaké politické stanovisko, aj priemyselníci, reklamou odporúčajúci svoje výrobky.

Lenže tvrdenie získava naozajstný vplyv iba vtedy, ak je neustále opakované, a to pokiaľ je to možné tými istými slovami. Napoleon hovorieval, že je iba jeden dôležitý rečnícky obrat, a to opakovanie. Tvrdená vec sa opakovaním napokon ustáli v mysliach do tej miery, že je prijaté za dokázanú pravdu.

Vplyv opakovania na davy veľmi dobre pochopíme, ak vidíme, do akej miery pôsobí aj na najvzdelanejších jednotlivcov. Opakovaním sa vec zakorení v hlboko ležiacich oblastiach podvedomia, kde vznikajú motívy nášho konania. Onedlho zabudneme, kto je pôvodcom opakovaného tvrdenia a nakoniec mu sami veríme. Z tohto pramení prekvapujúca sila reklamy. Keď sme stokrát čítali, že najlepšia čokoláda je čokoláda X, predstavujeme si, že sme to počuli z mnohých strán a nakoniec sme o tom pevne presvedčení. Ak čítame tisíckrát, že prášok Y vyliečil najväčšie osobnosti z najhorších chorôb, ocitneme sa napokon v pokušení tiež ho vyskúšať, ak ochorieme tou istou chorobou. Ak čítame stále v tých istých novinách, že A je najhorší zloduch a naopak B veľmi čestný muž, sme o tom nakoniec presvedčení, ak samozrejme nečítame často tiež iný denník opačnej mienky, kde ocenenie oboch je opačné. Iba tvrdenie a opakovanie majú dostatočnú moc na to, aby sa mohli navzájom potierať.

Ak je tvrdenie stále rovnako a dosť často opakované vznikne to, čo nazývame myšlienkový prúd a začne pôsobiť mohutný mechanizmus náказы. Myšlienky, city a presvedčenia majú v davoch nákazlivú moc, ktorá je rovnako silná ako náказа bacilmi. Tento jav pozorujeme aj pri zvieratách, keď sú v stáde. Trhnutie jedného koňa vzápätí napodobnia aj ostatné kone v tej istej stajni. Zdesenie alebo bezhlavý poplach niekoľkých ovci sa ihneď prenesie na celé stádo. Nákazlivosť rozčúlenia vysvetľuje náhlosť paniky. Tiež mozgové poruchy, ako napr. šialenstvo, sa šíria nákazou. Je známe, že psychiatri často prepádajú

šialenstvu. Nedávno boli uvedené dokonca prípady, kedy sa niektoré formy šialenstva, napr. agorafóbia, preniesli z človeka aj na zvieratá.

Nákaza si nežiada súčasnú prítomnosť jednotlivcov na jednom mieste; môže pôsobiť aj na diaľku pod vplyvom istých udalostí, ktoré zamieria mysle tým istým smerom a dajú im zvláštne vlastnosti davov, konkrétne ak sú mysle pripravené nepriamymi faktormi, ktoré sme už študovali v predchádzajúcich kapitolách. Tak napr. revolučný výbuch v r. 1848 sa z Paríža rozšíril rýchlo po veľkej časti Európy a otriasol niekoľkými monarchiami. (Vid' moje posledné knihy *Psychologie politique, Opinions et Croyances, Révolution française.*)

Napodobňovanie, ktorému sa prikladá veľký vplyv v spoločenských javoch, je v skutočnosti iba výsledkom nákazy. Pretože vplyv napodobňovania som ukázal inde, obmedzím sa na holú reprodukciu toho, čo som o tejto veci už dávno povedal a čo bolo odvtedy rozvedené inými spisovateľmi:

"Súc podobný zvieratám, je človek svojou prirodzenosťou napodobňujúci. Napodobňovanie je pre neho potrebou, ale iba pod tou podmienkou, že je celkom jednoduché; z tejto potreby sa rodí vplyv módy. Nech už ide o názory, myšlienky, literatúru alebo jednoducho o oblek - koľko ľudí sa odváži vzoprieť sa jej moci? Davy treba viesť nie dôvodmi, ale vzormi. V každom čase je skromný počet osobností, ktoré jej vnucujú svoj spôsob konania a ktoré potom neuvedomelá masa napodobňuje. Tieto osobnosti sa len nesmú priveľmi odchyliť od všeobecne prijatých názorov. Potom by bolo veľmi ťažké napodobňovať ich a ich vplyv by sa rovnal nule. Preto tiež ľudia, ktorí stoja príliš vysoko nad svojou dobou, na ňu nemajú zvyčajne skoro žiadny vplyv. Priepasť je priveľmi hlboká. Z toho istého dôvodu majú Európania so všetkými výhodami svojej civilizácie taký mizivý vplyv na východné národy.

Spoločné pôsobenie minulosti a vzájomné napodobňovanie spôsobujú, že všetci ľudia tej istej krajiny a doby sú si navzájom takí podobní, že aj pri tých, o ktorých by sme si mohli myslieť, že sa spod tohto vplyvu najskôr vymania - filozofi, učitelia a literáti, majú myslenie aj sloh taký príbuzný,

že možno ihneď spoznať, ku ktorej dobe patria. Netreba dlho hovoriť s dajakým človekom, aby sme podľa toho, čo číta spoznali, aké je jeho pravidelné zamestnanie a prostredie, v ktorom žije." (Gustave le Bon: *l'Homme et les Sociétés, leurs origines et leur histoire*, diel II., strana 116, r.1881.)

Nákaza je taká mocná, že ľuďom vnucuje nielen isté názory, ale aj isté spôsoby cítenia. Táto nákaza vyvolá niekedy pohrdanie aj takým dielom, ako je napr. *Tannhäuser* a o niekoľko rokov vyvolá k nemu naopak obdiv, a to predovšetkým v tých, ktorí ho predtým najviac zatracovali.

Tiež názory davov a presvedčenia davov sa šíria najmä cestou nákazy a nie cestou premýšľania. Dnešné názory robotníkov sa tvoria v krčmách tvrdením, opakovaním a nákazou. Presvedčenia davov všetkých čias sotva vznikali inak. Renan právom porovnáva prvých zakladateľov kresťanstva "so socialistickými robotníkmi, ktorí šíria svoje myšlienky od hostinca k hostincu" a už Voltaire poznamenal o kresťanskom náboženstve, že "po viac ako sto rokov k nemu lipla tá najnižšia spodina".

V podobných prípadoch nákaza, vykonajúc svoj vplyv na ľudové vrstvy, prechádza neskôr do vyšších vrstiev spoločnosti. Dnes to vidno na socialistických náukách, ktoré si podriaďujú aj tých, ktorí by boli pravdepodobne ich prvou obeťou. Mechanizmu nákazy ustupuje aj osobný záujem.

A preto každý názor, ktorý sa stal ľudovým, sa nakoniec vnúti aj najvyšším spoločenským vrstvám, aj keď je absurdnosť tohto víťazného názora sebazrejmejšia. Tento spätný vplyv nižších spoločenských tried na vyššie je tým zaujímavejší, že presvedčenie davov vyplýva vždy viac alebo menej z akejsi vyššej myšlienky, ktorá v prostredí, kde sa zrodila, ostala často bez vplyvu. Vodcovia, nadšení touto vyššou myšlienkou, sa jej zmocnia, znetvoria ju a stvoria sektu, ktorá ju opäť premení a rozširuje v davoch stále viac prekrútenú. Stanú sa ľudovou pravdou vystupuje späť k svojmu zdroju, a potom pôsobí na vyššie vrstvy národa. A tak predsa len nakoniec rozum riadi svet, ale riadi ho veľmi zďaleka. Filozofi, ktorí tvoria myšlienky, sa už dávno obrátili na prach, keď účinkom práve popísaného pochodu ich myšlienka konečne víťazí.

3. Prestíž

Ak názory propagované tvrdením, nadobúdajú opakovaním a nákazou veľkú moc, je to preto, že nakoniec získajú tajomnú silu nazývanú prestíž.

Všetko, čo vo svete vládlo, či už myšlienky alebo ľudia, sa uplatnilo predovšetkým touto neodolateľnou silou, ktorú vyjadruje slovo prestíž. Je to výraz, ktorý je používaný priveľa rôznymi spôsobmi, takže nie je ľahké definovať ho, hoci môžeme pochopiť zmysel, ktorý sa mu pripisuje. Prestíž sa môže zniesť s istými citmi, ako napr. s obdivom alebo bážňou - často sa stáva, že sú priamo jej základom - môže ale celkom dobre jestvovať aj bez nich. Veľkú prestíž môžu mať mŕtvi, ktorých sa nebojíme, ako Alexander Veľký,

Caesar, Mohamed a Buddha. Na druhej strane neobdivujeme určité fikcie, ako napr. príšerné božstvá podzemných indických chrámov, ktoré napriek tomu majú veľkú prestíž.

Prestíž je v skutočnosti akási fascinácia, ktorú náš duch cíti pred istým jednotlivcom, dielom alebo myšlienkou. Táto fascinácia ochromuje všetky naše kritické schopnosti a naplní našu dušu úžasom a úctou. City, ktoré potom vyvoláva, sú nevysvetliteľné, tak ako všetky city, ale patria asi do tej istej triedy ako sugescia, ktorej podlieha hypnotizovaný. Prestíž je najmocnejšou hybnou silou každej

vlády a bohovia, králi aj ženy by bez nej nikdy nemohli vládnuť.

Rozličné druhy prestíže možno rozdeliť na dve základné formy: získaná a osobná prestíž. Získaná prestíž je tá, ktorá je nám prepožičiavaná menom, majetkom a vážnosťou. Môže byť celkom nezávislá na osobnej prestíži. Osobná prestíž je naopak čosi osobité, čo môže niekedy jestvovať súčasne s vážnosťou, slávou aj majetkom, nimi býva niekedy zosilnená, ale môže celkom dobre pôsobiť aj samostatne.

Získaná alebo umelá prestíž je oveľa rozšírenejšia. Niektorá má prestíž už len preto, že má isté postavenie, meno a hodnotu, aj keby jeho osobná hodnota bola mizivá. Vojak v uniforme a sudca v červenom talári majú vždy prestíž. Pascal preto právom zdôraznil potrebnosť talárov a parochní pre sudcov; bez nich by stratili veľkú časť svojej autority. Aj najzarytejší socialista je rozochvetý pri pohľade na princa alebo markýzy a s podobnými titulmi vylákame od obchodníka všetko, čo si len budeme želať. (Tento vplyv titulov, uniforiem a vyznamenaní na davy sa vyskytuje vo všetkých krajinách, aj v tých, kde vedomie osobnej nezávislosti je najviac rozvinuté. Pri tejto príležitosti uvádzam zaujímavý úryvok z novej knihy známeho cestovateľa o prestíži istých osôb v Anglicku:

"Pozoroval som pri rôznych príležitostiach zvláštne opojenie, do ktorého aj najrozumnejších Angličanov uvádza styk alebo aj obyčajné zazretie anglického páira.

A ak je jeho titul posilnený ešte jeho vystupovaním,, zbožňujú ho už vopred a ak sa s ním stretnú, znášajú od neho všetko s nadšením. Červenajú sa od radosti, ak sa k nim približuje, ak ich osloví, toto začervenanie zvyšuje radosť a rozžaruje ich oči nezvyčajným leskom. Angličania majú, ak to možno takto povedať, lorda v krvi tak, ako majú v krvi Španieli tanec, Nemci hudbu a Francúzi revolúciu. Ich vášeň pre kone a Shakespeara je menej prudká a uspokojenie a pýcha nad nimi nie sú také hlboké. Kniha páirov sa predáva hojne a nech ideme, kde chceme, nájdeme ju ako bibliu."

Prestíž, o ktorej som práve hovoril, majú iba osoby; vedľa nej možno postaviť ešte prestíž, ktorú majú aj názory, literárne alebo umelecké diela atď. Zvyčajne je to iba výsledok opätovného opakovania. Pretože dejiny a zvlášť dejiny literárne a umelecké sú iba opakovaním tých istých súdov, ktoré sa nikto nepokúša kontrolovať, každý makoniec opakuje to, čo sa naučil v škole. Sú isté mená a isté veci, ktorých sa nikto neodváža ani dotknúť. Pre moderného čitateľa je čítanie Homéra nepochybne nesmierne nudné - ale kto sa to odváži povedať? Panthenón je vo svojom terajšom stave celkom nezaujímavá zrúcanina, ale má takú prestíž, že ju vidíme iba v rámci historických spomienok. Zvláštnosťou prestíže je predovšetkým to, že nám bráni vidieť veci také, aké v skutočnosti sú a že ochromuje naše úsudky. Davy potrebujú vždy a jednotlivci veľmi často celkom hotové názory na všetky veci. Úspech týchto

názorov nezávisí iba na tom, ako veľmi sú pravdivé alebo pomýlené, ale závisia iba od svojej prestíže.

Teraz prichádzam k osobnej prestíži. Má celkom inú povahu, ako umelá, získaná prestíž a predstavuje vlastnosť nezávislú na každom titule a každej autorite. Malý počet osôb, ktoré ju majú, pôsobia naozaj magnetickým vplyvom na svoje okolie aj na ľudí im spoločensky rovných. Vynucujú si poslušnosť ako krotiteľ pri dravej šelme, ktorá by ho mohla veľmi ľahko roztrhať.

Veľkí vodcovia davov - Buddha, Ježiš, Mohamed, Johanka z Arku, Napoleon, mali túto formu prestíže vo veľkej miere. Predovšetkým jej môžu poďakovať, že sa uplatnili. Bohovia, hrdinovia a dogmy sa vnucujú, ale nediskutuje sa o nich: akonáhle sa začnú kriticky rozoberať, rozplynú sa.

Osobnosti, ktoré som práve uviedol, mali svoju fascinujúcu silu už predtým, ako sa stali slávnymi a bez nej by sa slávnymi nestali. Napoleon mal nesmiernu prestíž na vrchole slávy už tým, že mal svoju moc. Bol ňou však obdarený už na počiatku svojej kariéry. Keď ho ako neznámeho generála z protekcie poslali ako vrchného veliteľa talianskej armády, ocitol sa medzi drsnými generálmi, ktorí sa chystali tvrdo prijať mladého votrelca, ktorého im poslalo direktórium. Lenže boli skrotení hneď v prvom okamihu pri prvom stretnutí, bez fráz, bez posunkov a bez hrozieb, prvým pohľadom budúceho veľikána. H. Taine zaujímavovo popisuje toto stretnutie podľa spomienok súčasníkov:

"Divízni generáli, medzi nimi aj Augereau, statočný a hrubý mazák, hrdý na svoj vysoký vzrast a na svoju odvahu, prichádzajú do hlavného stanu veľmi málo naklonení malému povýšencovi, ktorého im posielajú z Paríža. Keď im bol opísaný, Augereau ho vopred uráža a odopiera mu poslušnosť; je to vraj Barrasov obľúbenec, vendemiairový generál, generál ulice, hotový medveď, pretože je stále sám so svojimi myšlienkami, človečik s povestou matematika a rojka. Uvedú ich: Bonaparte nechá na seba čakať. Napokon sa zjaví opásaný kordom, zakryje si hlavu, vysvetlí svoje plány, vydá rozkazy a prepustí ich. Augereau ostal nemý: až vonku sa opäť spamätá a nachádza svoje zvyčajné nadávky; zhoduje sa s Massenom, že ten malý generál mu nahnal strach a nemôže pochopiť zvláštnu moc, ktorou bol omráčený pri jeho prvom pohľade."

Keď sa stal veľkým mužom, vzrástla jeho prestíž o celú jeho slávu a naozaj sa vyrovnala moci, akú má božstvo nad svojimi veriacimi. Generál Vandamme, starý revolucionár a bojovník, ešte väčší grobian a energickejší ako Augereau, povedal o ňom maršálkovi d'Ornano v r. 1815, keď spolu stúpali po schodoch Tuilérií: "Môj drahý, ten diabolský človek na mňa pôsobí mocou, ktorú si nedokážem vysvetliť. A ide to tak ďaleko, že ja, ktorý sa nebojím Boha ani diabla, ak sa k nemu priblížim, hneď sa chvejem ako dieťa a na jeho rozkaz by som sa pretiahol aj uchom ihly a hodil sa do ohňa."

Napoleon fascinoval rovnako všetkých, ktorí sa k nemu priblížili. (Napoleon, vedomý si svojej moci vedel, že ju ešte

zvýši, keď bude zaobchádzať s veľkými osobnosťami svojho okolia, medzi ktorými boli niekoľkí slávni členovia Konventa, ktorí tak vystrašili Európu, ešte menej láskavo, ako so svojimi sluhami. Súčasné rozprávania sú v tomto smere plné charakteristických faktov. Raz v štátnej rade Napoleon hrubo vybehne na Beugnota a zaobchádza s ním ako s nešikovným sluhom. Keď dosiahol, čo chcel, priblížil sa k nemu a povedal mu: "Nuž, veľký hlupák, dali ste sa už dokopy?" A Beugnot sa hlboko uklonil a malý mužiček, zodvihnúc ruku uchopí veľikána za ucho - "známka to opojnej priazne", píše Beugnot, "dôverný posunok blahosklonného pána". Podobné príklady dávajú jasný pojem o stupni podriadenia, ktorý môže prestíž vyvolať a súčasne vysvetľujú nesmierne pohrdanie veľkého despotu ľuďmi svojho okolia.)

Davout hovorieval o svojej a Maretovej oddanosti:

"Keby nám obom cisár povedal: Záujmy mojej politiky žiadajú, aby bol Paríž zničený a aby z neho nikto nevyviazol, Maret by zachoval tajomstvo, tým som si istý, nedokázal by sa ale predsa len udržať, aby najskôr neodviedol svoju rodinu. Nuž a ja zo strachu, aby som sa neprezradil, by som tam nechal ženu aj deti."

Táto ohromujúca moc fascinácie vysvetľuje zázračný návrat z ostrova Elby, rýchle dobytie Francúzska osamoteným mužom, ktorý mal proti sebe všetky organizované sily veľkej krajiny, o ktorej sa dalo predpokladať, že je unavená jeho tyraniou. Stačilo, aby pozrel na generálov poslaných proti nemu, ktorí prisahali, že sa ho zmocnia a všetci sa mu bez odporu poddali.

"Napoleon," píše anglický generál Woolsey, "pristál vo Francúzsku skoro sám a ešte ako utečenec z malého ostrova Elby, ktorý bol jeho kráľovstvom a predsa dokázal za niekoľko týždňov bez krviprelievania rozvrátiť celú organizáciu moci legitímneho kráľa Francúzska - prejavila sa niekedy jasnejšie osobná sila človeka? Po celý čas tejto výpravy, ktorá bola jeho poslednou, je pozoruhodná aj moc, ktorú mal nad protivníkmi nútiac ich, aby sa podriaďovali jeho vlastnej iniciatíve; chýbalo azda veľa na to, aby ich rozdrvil?"

Jeho prestíž ho prežila a rástla stále ďalej, urobila jeho neznámeho synovca cisárom a ak vidíme, že ešte dnes oživa jeho legenda dokazuje to, akú veľkú moc má doteraz tento veľký tieň. Týrajte ľudí ako chcete, dajte ich zabíjať po miliónoch, buďte príčinou vojny za vojnu - všetko je vám dovolené, ak máte dostatočný stupeň prestíže a schopnosť udržať si ju.

Uviedol som nepochybné celkom výnimočný príklad prestíže, ale bolo užitočné zaznamenať ho, aby som uľahčil pochopenie vzniku veľkých náboženstiev, veľkých učení a veľkých ríš. Ak nepripustíme, že prestíž má moc nad davmi, vôbec nemožno pochopiť ich vznik.

Prestíž sa nezakladá iba na osobnej moci, na vojenskej sláve a náboženskej hrôze; môže mať tiež skromnejší pôvod a aj tak môže byť pozoruhodná. Naše storočie

poskytuje veľa podobných príkladov. Jeden z najnápadnejších, ktorý si bude potomstvo pripomínať po celé storočia, bol daný životom už zmieneného slávneho muža, ktorý zmenil tvárnosť sveta a obchodné vzťahy národov odlúčiac od seba dve pevniny. Vykonal svoj podnik nielen vplyvom svojej nesmiernej vôle, ale aj tým, ako fascinoval svoje okolie. Potreboval sa iba ukázať, aby premohol jednomyseľnú opozíciu. Stačilo, aby na okamih prehovoril a pod vplyvom jeho čara sa odporcovia menili na jeho priateľov. Angličania boli najskôr celkom proti projektu; ale samotná jeho prítomnosť v Anglicku mu získala všetky hlasy. Keď neskôr prechádzal Southamptomom, zvony mu zvonili na cestu. Všetko prekonajúc, ľudí aj veci, už neveril v prekážky a chcel vybudovať Suez aj v Paname. Začal ho naozaj s tými istými prostriedkami, ale viera, ktorá hory prenáša, prenáša ich iba vtedy, ak nie sú príliš vysoké. Hory vzdorovali a katastrofa, ktorá nasledovala, zničila gloriolu slávy, ktorú bol hrdina obklopený. Jeho život nás poučča, ako môže prestíž narásť aj zmiznúť. Keď sa veľkosťou vyrovnal najslávnejším hrdinom dejín, bol sudcami vo svojej vlasti zrazený medzi najsprostších zločincov a jeho opustená truhla bola nesená uprostred úplne ľahostajných davov. Iba cudzí panovníci vzdali česť jeho pamiatke. (Viedenský denník *Neue freie Presse* priniesol pri príležitosti Lessepsovho osudu veľmi správne psychologické úvahy, a preto ich tu uvádzam:

"Po odsúdení Ferdinanda Lessepsa už nemôžeme žasnúť nad smutným koncom Krištofa Kolumba. Ak je Ferdinand Lesseps podvodník, je každá vznešená ilúzia zločinom. Starovek by bol korunoval jeho pamiatku gloriolou slávy a bol by mu dal na Olympe vyprázdniť čašu nektára, pretože zmenil tvár zemského povrchu a vykonal diela, ktoré zdokonaľujú dielo Stvoriteľovo. Odsúdením Ferdinanda Lessepsa sa stal nesmrteľným predseda apelačného súdu, pretože ľudia sa vždy budú pýtať na meno človeka, ktorý neváhal ponížiť svoje storočie, aby mohol do zločineckých šiat obliecť starca, ktorého život bol chválou všetkých jeho súčasníkov. - Už nechceme nič počuť o neúprosnej spravodlivosti tam, kde vládne byrokratická nenávisť k veľkým, odvážnym činom. Národy potrebujú práve týchto statočných mužov, ktorí si dôverujú a bez ohľadu na svoju vlastnú osobu prekonávajú všetky prekážky. Génus ani nemôže byť opatrný; s opatrnosťou by nikdy nemohol rozšíriť oblasť ľudského uplatnenia... Ferdinand Lesseps spoznal opojenie triumfu aj trpkosť sklamaní: Suez a Panamu. Srdce sa tu vzpiera proti morálke úspechu. Keď Lesseps dokázal spojiť dve moria, vzdali mu národy aj panovníci svoj nadšený obdiv. Dnes, keď sa rozbíja o kordillierske skaly, je iba obyčajným podvodníkom... Je to vojna spoločenských tried, nespokojnosť byrokratov a úradníkov, ktorí sa trestným zákonom mstia na tých, ktorí sa chceli povzniesť nad iných... Moderní zákonodarcovia sú na rozpakoch pred veľkými myšlienkami veľkého génia; verejnosť ich chápe ešte menej, a preto mohol štátny zástupca ľahko dokázať, že Stanley je vrah a Lesseps podvodník.")

Tieto rôzne príklady, ktoré boli práve uvedené, predstavujú krajné formy pôsobenia prestíže. Pre objasnenie všetkých súčastí psychológie prestíže by sme museli skúmať celý rad ich prejavov od zakladateľov náboženstiev a ríš až k občanovi, ktorý sa snaží oslniť svojich susedov novým oblekom alebo šperkom.

Medzi hraničné body tohto radu by som zaradil všetky formy prestíže v rôznych úsekoch civilizácie: vo vedách, v umení, v literatúre atď., a potom by sme videli, že tvoria základný prvok presvedčenia. Či už vedomo alebo nie, bytosť, myšlienka či vec, ktoré majú prestíž, sú ihneď cestou nákaz napodobnené a vnucujú celej generácii isté spôsoby čítania a myšlienkového výrazu. Napodobňovanie býva napokon zvyčajne neuvedomelé, a práve toto ho robí dokonalým. Moderní maliari, ktorí reprodujú nevýrazné farby a strnulé postoje istých primitívov asi sotva tušia, odkiaľ pochádza ich inšpirácia; veria vo svoju pôvodnosť, ale keby jeden vynikajúci majster nebol tento druh umenia vzkriesil, boli by v ňom aj naďalej videli iba jeho naivné a nižšie stránky. A podobne tí, ktorí podľa vzoru istého slávneho majstra zaplavujú svoje plátna fialovými tieňmi, nevidia v prírode viac fialovej, ako pred päťdesiatimi rokmi, ale podľahli zvláštnemu osobnému dojmu jedného maliara, ktorý si dokázal získať veľkú prestíž. Podobné príklady by sa dali uviesť zo všetkých odvetví civilizácie.

Z tohto vidno, že pri zrode prestíže pôsobí veľa faktorov: jedným z najdôležitejších však bol vždy úspech. Každý človek, ktorý mal úspech a každá myšlienka, ktorá sa uplatnila, lámu už touto skutočnosťou všetok odpor.

Prestíž mizne vždy s neúspechom. Hrdina, ktorého dav včera vítal, ním bude zajtra oplutý, ak ho stretne neúspech. Reakcia bude tým väčšia, čím väčšia bola prestíž. Ľud potom nazerá na padnutého hrdinu ako na seba rovného a mstí sa za to, že sa sklonil pred nadradenosťou, ktorú už neuznáva. Robespierre mal nesmiernu prestíž, keď dal popravovať svojich kolegov a veľký počet svojich súčasníkov; keď ale raz bol nepatrnou väčšinou prehlasovaný, ihneď stratil prestíž a bol odvedený na popravisko s tým istým preklínaním, ako nedávno jeho obeť. Veriaci vždy rozbíjajú sochy svojich starých bohov s veľkou zúrivosťou.

Prestíž stratená neúspechom mizne veľmi rýchlo, ale môže byť tiež vyčerpaná diskusiou, čo si prirodzene žiada dlhší čas. Tento postup má ale zaručený výsledok, pretože kriticky rozobratá prestíž prestáva byť prestížou. Bohovia a ľudia, ktorí si dokázali dlho uchovať svoju prestíž nikdy nestrpeli, aby sa o nich diskutovalo. Ak sa chceme dať obdivovať davmi, musíme si ich vždy držať od tela.

Štvrtá kapitola

HRANICE PREMENLIVOSTI PRESVEDČENIA A NÁZOROV DAVOV

1. Pevné presvedčenie

Medzi anatomickými a psychologickými vlastnosťami bytostí je tesná súvislosť. Medzi anatomickými vlastnosťami nachádzame isté nemenné alebo tak málo premenné prvky, že k svojej premene potrebujú celé geologické veky; popri týchto pevných a nemenných vlastnostiach sa vyskytujú aj vlastnosti veľmi premenlivé, ktoré prostredie, záhradnícke umenie či chov dobytka pretvárajú často do tej miery, že menej pozornému pozorovateľovi zakryjú aj základné vlastnosti.

Tento jav môžeme pozorovať aj pri mravných vlastnostiach. Popri nemenných psychologických prvkoch istej rasy tu vidíme aj prvky pohyblivé a premenné. Preto pri štúdiu presvedčenia a názorov davov zisťujeme vždy veľmi pevný základ, na ktorý sa potom vrstvia názory práve také premenlivé, ako je piesok pokrývajúci skalú.

Presvedčenie a názory davov tvoria teda dve od seba veľmi odlišné triedy. Na jednej strane sú veľké a trvalé viery, ktoré sa udržiavajú niekoľko storočí a na ktorých leží celá civilizácia, ako kedysi feudálna myšlienka, kresťanské a reformačné myšlienky a dnes národnostný princíp,

demokratické a sociálne myšlienky. Na druhej strane to sú okamžité a premenlivé názory, ktoré zvyčajne vyplývajú zo všeobecného chápania a ktoré sa rodia a zanikajú v každom veku; sem patria teórie, ktoré na chvíľu ovládajú umenie a literatúru, napr. teórie, ktoré priniesli romantizmus, naturalizmus atď. Sú rovnako povrchné ako móda a menia sa ako malé vlnky, ktoré neustále vznikajú a rozplývajú sa na hladine hlbokého jazera.

Počet veľkých všeobecných myšlienok je mizivý a ich zrodenie aj zánik sú pre každú historickú rasu vrcholovými bodmi ich dejín; z nich sa skladá vlastná kostra civilizácií.

Je veľmi ľahké vyvolať v duši davov pominuteľný názor, ale je veľmi ťažké vštepiť jej trvalé presvedčenie. Rovnako nefaľké je opäť ho potom odstrániť, keď sa už raz zakorenilo. Obyčajne ich možno zmeniť iba za cenu prudkých revolúcií, ktoré definitívne odpracujú to, čo už bolo takmer opustené, ale čo sila zvyku držala pokope. Počiatok revolúcií je teda vlastne koncom istého odumierajúceho presvedčenia.

Deň, kedy je isté veľké presvedčenie odsúdené k záhube je ten, kedy sa jeho cena začína kriticky rozoberať. Pretože každé všeobecné presvedčenie je vlastne holou fikciou, môže žiť iba pod tou podmienkou, že nebude podrobované žiadnemu skúmaniu.

Lenže aj vtedy, keď už je presvedčenie silno otrasené, zachovávajú si z neho vyplývajúce inštitúcie svoju moc a miznú iba veľmi pomaly; až keď viera celkom stratila svoju silu, zrúti sa čoskoro všetko, čo podopierala. Ešte žiadny národ nemohol zmeniť svoju vieru bez toho, aby pritom nebol súčasne odsúdený k zmene prvkov svojej civilizácie.

A tie mení tak dlho, až napokon prijme nové všeobecné presvedčenie - dovtedy žije nevyhnutne v stave anarchie. Všeobecné presvedčenia sú nevyhnutné piliere civilizácií: určujú smer myšlienok a iba tie môžu vdýchnuť vieru a stvoriť povinnosť.

Národy vždy cítili užitočnosť všeobecných presvedčení a inštinktívne pochopili, že ich zánik znamená hodinu úpadku národa. Fanatický kult Ríma bol vierou, ktorá z Rimanov urobila pánov sveta a keď táto viera odumrela, musel Rím zahnúť. A barbari, ktorí zničili rímsku civilizáciu, dosiahli až vtedy istú súdržnosť, keď si vytvorili niektoré spoločné vieri.

Malo to svoj dobrý dôvod, že národy vždy neznášalivo bránili svoje presvedčenia; neznášalivosť, ktorá je z filozofického hľadiska nesprávna, je vlastne v živote národov cnosťou. Iba preto, aby založil alebo udržal všeobecné vieri, zapálil stredovek toľko hraníc, a preto muselo toľko vynálezcov a novátorov umrieť v zúfalstve aj keď unikli mučiarňam. Pre obranu všeobecných myšlienok bol toľkokrát rozvrátený svet a za ne zomreli a ešte zomrú na bojiskách milióny ľudí.

Založenie akéhosi všeobecného presvedčenia je spojené s veľkými ťažkosťami. Ak ale je už raz ustálené, jeho moc je na dlhý čas neprekonateľná. Nech je akokoľvek filozoficky nesprávne, vnucuje sa aj tým najosvietenejším duchom. Či azda nehľadeli európske národy takmer pätnásť storočí na náboženské legendy, ktoré - bližšie skúmané - sú práve také barbarské (Myslím *barbarské* filozoficky. Prakticky vytvorili celkom novú civilizáciu a po stáročia ukazovali človeku čarovný raj snov a nádejí, ktorý ale nikdy nespozná.) ako legendy Molochove, ako na neotrasiteľné pravdy? Otravná absurdnosť legendy o Bohu, ktorý sa strašnými mukami mstí na svojom synovi za neposlušnosť jedného zo svojich stvorení, nebola zaznamenaná po celé storočia. Aj najväčší géniovia ako Galilei, Newton, Leibnitz, nepomysleli ani raz na to, že by pravda takýchto legiend mohla byť ohrozená pochybnosťami. Nič lepšie nedokazuje

hypnózu spôsobenú všeobecnými vierami, ale tiež nič jasnejšie nevystihuje úbohú obmedzenosť nášho ducha.

Akonáhle sa v duši davov zakorení nová dogma, inšpiruje ich inštitúcie, ich umenie a ich správanie. Vláda, ktorú nad dušami vykonáva, je absolútna: muži činu myslia iba na jej uskutočnenie, zákonodarcovia sa snažia používať ju a filozofi, umelci a literáti sa zaoberajú tým, aby ju predviedli v najrôznejších formách.

Zo základnej viery môžu vyvstať aj vedľajšie okamžité myšlienky, ktoré vždy nesú črty viery, z ktorej vznikli. Egypťská civilizácia, stredoveká európska civilizácia a arabská islamská civilizácia majú svoj pôvod v celkom malom počte náboženských viery, ktoré vtisli pečať aj ich najjemnejším prvkom a umožňujú nám ich rýchle spoznanie.

Pôsobením všeobecných viery sú ľudia každého storočia opradení sieťou tradícií, názorov a zvykov, spod jarma ktorých sa nedokážu nikdy vyslobodiť a ktoré ich robia navzájom podobnými. Ani najnezávislejší duch nepomyslí na to, aby sa z nich vyslobodil. Pravá tyrania je tá, ktorá vládne dušiam bez toho, aby si tieto túto vládu uvedomovali, pretože iba proti takej vláde nemožno bojovať. Tiberius, Džingischán a Napoleon boli isto veľkí tyrani, ale Mojžiš, Buddha, Ježiš, Mohamed a Luther mali aj po smrti nepochybne väčšiu despotickú moc nad dušami. Tyrana môže zvrhnúť spiknutie, ale čo zmôže spiknutie proti pevne zakorenej viere? Vo svojom úpornom boji proti katolicizmu, napriek zdanlivému súhlasu davov a napriek svojmu inkvizične neúprosnému ničivému postupu, bola to naša Francúzska revolúcia, ktorá nakoniec prehrala. Jedinými pravými tyranmi ľudstva boli vždy tiene mŕtvych alebo ilúzie, ktoré si samo stvorilo.

Filozofická absurdnosť istých všeobecných presvedčení nikdy neprekážala ich víťazstvu. Vidí sa, že by toto víťazstvo ani nebolo možné, keby tieto presvedčenia neobsahovali akúsi tajomnú absurditu. Preto ani očividná slaboduchosť dnešných socialistických presvedčení nezabráni, aby sa neujali v duši davov. Ich menejcennosť proti všetkým náboženským vieram tkvie iba v tom, že ideál šťastia, ktorý tieto sľubujú, má byť splnený až v posmrtnom živote, a preto nikto nemôže popierať jeho uskutočnenie. Ideál socialistického šťastia má byť splnený už na zemi, a preto už po prvých pokusoch o jeho uskutočnenie sa objaví neopodstatnenosť sľubov a nová viera razom stratí všetku prestíž. Jeho moc porastie tak dlho, kým nebude uskutočnený. Preto tiež, ak má toto nové náboženstvo, ako všetky, ktoré ho predchádzali, zo začiatku iba rúcajúcu úlohu, nebude schopné hrať neskôr úlohu tvorivú.

2. Premenné názory davov

Nad pevnými vierami, ktorých moc sme si práve ukázali, jestvuje vrstva názorov a myšlienok, ktoré sa neustále rodia a umierajú. Niektoré z nich majú iba krátky život, ale aj tie najdôležitejšie ťažko prežijú jednu generáciu. Už sme naznačili, že zmeny v týchto názoroch sú spravidla skôr

povrchné ako ozajstné a že vždy majú charakter rasových vlastností. Pozorujúc napr. politické inštitúcie našej vlasti ukázali sme, že strany na pohľad najviac protichodné, napr. monarchisti, radikáli, stúpenci cisárstva, socialisti atď. majú úplne rovnaký ideál, ktorý jediný zodpovedá duchovnej

stavbe našej rasy, zatiaľ čo u iných rás nachádzame pod podobnými menami ideál celkom opačný. Podstatu vecí nemenia ani mená dané názorom, ani klamné prispôsobovania. Mešťania Francúzskej revolúcie, skrz naskrz presiaknutí latinskou literatúrou, so zrakom upretým na rímsku republiku prijali jej zákony, zväzky prútov aj tógy, ale napriek tomu sa nestali Rimanmi, pretože ostávali pod vládou silného historického vplyvu.

Úlohou filozofa je vypátrať, čo napriek zdanlivým zmenám ostalo zo starých názorov a rozlíšiť, čo je v pohyblivom prúde mienky podmienené všeobecnými vierami a dušou rasy.

Bez tohto kritéria by sa mohlo veriť, že davy často a ľubovoľne menia svoju politickú alebo náboženskú vieru. Vidí sa, že to dokazuje všetka politická, náboženská, umelecká aj literárna história.

Vezmime napr. krátke obdobie od r. 1790 do r. 1820, tj. tridsať rokov, život jednej generácie. Tu vidíme, ako sa davy najskôr monarchistické stávajú revolučnými, potom cisárskymi a nakoniec opäť monarchistickými. V náboženstve sa vyvíjajú v tom istom období od katolicizmu k ateizmu, odtiaľ k deizmu a vracajú sa späť k najvypätejším formám katolicizmu. A takto sa menia nielen davy, ale aj tí, ktorí ich riadia. S úžasom pozorujeme veľkých členov Konventu, zaprisahaných nepriateľov kráľov a odmietajúcich všetkých bohov a pánov, ako sa stávajú pokornými služobníkmi Napoleona a potom, ako za vlády Ludvíka XVIII. chodia pobožne so sviecami v procesiách.

A ako sa ďalej zmenili názory davov počas nasledujúcich šesťdesiatich rokov! "Zradný Albion" z počiatku tohto storočia sa stáva pod Napoleonovým dedičom spojencom Francúzska; Rusko, ktoré s nami dva razy viedlo vojnu a toľko tleskalo pri našich posledných neúspechoch, je zrazu pokladané za priateľa.

V literatúre, v umení a filozofii sú zmeny názorov ešte rýchlejšie: romantizmus, naturalizmus, mysticismus atď., sa postupne rodia a zanikajú. Včera nadšene obdivovaný umelec a spisovateľ bude zajtra v hlbokom opovrnutí.

Ak analyzujeme všetky tieto zmeny, ktoré sú na pohľad také hlboké, čo vidíme? Všetko, čo sa prieči všeobecným predstavám a citom rasy, má iba krátky život a prúd odvedený iným smerom, sa čoskoro vracia do starého koryta. Názory, ktoré sa nepripínajú k žiadnej všeobecnej viere a k žiadnemu rasovému citu a ktorým takto chýba pevnosť, sú vydané napospas všetkým náhodám alebo lepšie povedané najmenším zmenám prostredia. Vytvorené sugesciou a nákazou sú vždy iba chvíľkové, vznikajú a zasa miznú, často tak rýchlo, ako pieskové duny naviate vetrom na brehu mora.

Dnes je počet premenlivých názorov davov väčší ako kedykoľvek predtým, a to z troch rôznych príčin:

Prvá je tá, že staré viery stále viac strácajú svoju moc a už nepôsobia tak, ako kedysi na krátkodobé názory, aby im dali určitý smer. Vymiznutie všeobecných presvedčení uvoľňuje

miesto pre množstvo súkromných názorov, ktoré nemajú minulosť ani budúcnosť.

Druhá príčina je tá, že moc davov stále rastie, má stále menej a menej protiváhy, a preto sa môže voľnejšie prejavovať premenlivosť myšlienok, ktorú sme u nich zistili.

Tretí dôvod je nedávny rozmach tlače, ktorý neustále predkladá davom celkom protichodné názory. Dojmy, ktoré by každý z nich mohol zanechať, sú ihneď zničené dojmami protichodnými. Z toho vyplýva, že sa žiadny názor nerozšíri a nemá dlhé trvanie. Zanikne skôr, ako sa môže natoľko rozšíriť, aby sa stal všeobecným.

Z týchto rôznych príčin pramení celkom nový jav vo svetových dejinách, ktorý dobre charakterizuje prítomnosť - totiž bezmocnosť vlád v riadení verejnej mienky.

Kedysi - a toto kedysi nie je od nás veľmi vzdialené - činnosť vlády, vplyv niekoľkých spisovateľov a malého počtu novín, tvorili naozajstných usmerňovačov verejnej mienky; dnes spisovatelia celkom stratili svoj vplyv a noviny sú iba ozvenou verejnej mienky. Pokiaľ ide o štátnikov, tí sa snažia verejnú mienku iba sledovať a sú ďaleko od toho, aby ju riadili; ich strach z verejnej mienky sa niekedy stupňuje až v hrôzu a celkom podlamuje pevnosť ich konania.

Mienka davov smeruje teda neustále k tomu, aby sa stala najzvrchovanejším usmerňovateľom politiky; dnes už dokáže vláde vnútiť aj spojenectvo, ako sme to nedávno videli v prípade dohody s Ruskom, ktorá vzišla takmer celkom z ľudového hnutia.

Je to zaujímavý jav, ak vidíme v našej dobe, ako sa pápeži, králi a cisári dávajú bežne interviewovať, aby vysvetlili davu svoju mienku na istú otázku. Kedysi sa mohlo povedať, že politika nie je záležitosť citu, ale môže sa o nej toto tvrdiť ešte dnes, kedy stále viac vedú popudy premenlivých davov, ktoré nepoznajú rozum a ktoré vedie iba cit?

Aj tlač, ktorá skôr riadila verejnú mienku, sa musela skloniť pred mocou davov práve tak, ako vlády; má ešte aj teraz dosť veľkú moc, ale iba preto, že je výlučne odrazom verejnej mienky a jej neustálych zmien. Stala sa jednoducho informačnou kanceláriou a celkom sa vzdala snahy propagovať akúsi myšlienku alebo náuku. Sleduje všetky zmeny verejnej mienky a konkurencia ju k tomu núti vyhrážaním sa, že by inak stratila čitateľov. Staré a kedysi vážené a vplyvné denníky, ktorých veštábam pobožne načúvala minulé generácia zanikli, alebo sa z nich stali informačné listy obmedzujúce sa na kroniku zaujímavostí, spoločenské reči a finančné reklamy. Ktorý z dnešných denníkov je dnes tak dobre situovaný, aby si mohol dovoliť redaktorov s vlastnou mienkou a akú váhu by táto mienka mala u čitateľov, ktorí si žiadajú iba zábavu alebo správy a ktorí za každým odporúčaním hneď tušia akúsi špekuláciu? Ani kritika nie je schopná vyvolať obľubu dakej knihy alebo divadelnej hry; môže im uškodiť, ale nedokáže im pomôcť. Noviny si tak uvedomujú neužitočnosť osobnej mienky, že postupne potlačili literárnych kritikov obmedzujúc sa na holé

udanie názvu knihy s niekoľkými odporúčajúcimi riadkami a za dvadsať rokov to tak bude asi aj s divadelnými referátmi.

Podstatným a hlavným zamestnaním tlače a vlád sa dnes stalo vytušenie verejnej mienky. Nevyhnutne musia viesť, aký účinok bude mať istá udalosť, návrh zákona alebo verejný prejav. Nie je to ľahké, pretože nič nie je pohyblivejšie a premenlivejšie ako myslenie davov. S kľatbami dnes prijímajú to, čomu včera volali na slávu.

Tento úplný nedostatok riadenia verejnej mienky a súčasne s tým rozklad všeobecných presvedčení majú za konečný výsledok úplné roztrieštenie každého presvedčenia a narastajúcu ľahostajnosť davov aj jednotlivcov ku všetkému, čo sa priamo nedotýka ich bezprostredných záujmov. Doktríny, ako je socializmus, získavajú naozaj presvedčených obhajcov takmer iba v nevzdelaných vrstvách, napr. medzi robotníkmi z baní a fabrík. Drobný mešťan a iba troška vzdelaný robotník sa stali už priveľmi skeptickými.

Tento vývoj, trvajúci už tridsať rokov, je celkom jasný. Nie je to tak dávno, čo mali názory ešte spoločnú orientáciu a vznikali prijatím dajakého základného presvedčenia. Už preto, že niekto bol monarchista, mal v histórii a v prírodných vedách isté, spiatocnícke názory a keď bol niekto republikán, mal názory celkom opačné. Monarchista isto vedel, že človek nepochádza z opice a republikán bol nie menej pevne presvedčený, že z nej pochádza. Monarchista musel hovoriť o Revolúcii s hrôzou, republikán s nadšením a s obdivom. Isté mená, ako Robespierrove a Maratove, sa museli vyslovovať s pobožnou tvárou a iné, ako Caesarove, Augustove, Napoleonove, sa nesmeli vysloviť bez opovrhnutia a urážok. A tento naivný spôsob chápania dejín prevládaj na našej Sorbonne. (Niektoré stránky kníh

našich profesorov sú z tohto pohľadu veľmi zaujímavé a ukazujú, ako málo naša univerzitná výchova rozvíja kritického ducha. Ako doklad uvediem tieto riadky vybrané z Rambaudovej *Francúzskej revolúcie*, učenca, ktorý bol ministrom školstva a profesorom dejín na Sorbonne:

"Dobytie Bastily je najdôležitejšia udalosť dejín nielen Francúzska, ale aj celej Európy: začalo novú epochu v dejinách sveta!". O Robespierrovi sa tu s úžasom dozvedáme, že "jeho diktatúra sa vzťahovala predovšetkým na názory, presvedčenia a mravnú autoritu: bol to akýsi druh pontifikátu v rukách cnotného muža!" (Str. 91 a 220)

Diskusiou a analýzou stráca dnes každý názor svoju prestíž: jeho lákadlá sa rýchlejšie opotrebojú a ostane málo myšlienok, ktoré by nás ešte mohli nadchnúť. Moderný človek prepadá stále viac ľahostajnosti.

Nenariekajme však priveľmi nad týmto všeobecným vyčerpaním názorov. Nemožno samozrejme popierať to, že je to známka úpadku v živote národa. Proroci, apoštoli, vodcovia, jednoducho všetci presvedčení majú naisto celkom inú silu ako pochybovači, kritici a ľahostajní. Lenže nezabúdajme, že keby pri dnešnej moci davov iba jeden jediný názor získal takú prestíž, aby sa ujal, získal by čoskoro takú tyranskú moc, že by sa muselo všetko pred ním skloniť a že by sa vek slobodnej diskusie na dlho pominul. Davy sú niekedy láskavým pánom, ako nimi občas boli Héliogabalos a Tiberius, ale majú tiež zúrivé rozmery. Ak dospela niektorá civilizácia tak ďaleko, že padne do rúk davom, je potom vydaná napospas príveľa náhodám, než aby sa mohla dlho udržať. Ak môže čosi hodinu úpadku oddialiť, je to neobyčajná premenlivosť názorov a narastajúca ľahostajnosť davov ku každému všeobecne platnému presvedčeniu.

TRETIA KNIHA

ROZTRIEDENIE A POPIS RÔZNYCH DRUHOV DAVOV

Prvá kapitola

ROZTRIEDENIE DAVOV

Na predchádzajúcich stranách sme vysvetlili všeobecné vlastnosti, ktoré sú davom spoločné. Ostáva nám ešte ukázať zvláštne vlastnosti, ktoré sa podľa rôznych druhov skupín navrstvujú na všeobecné vlastnosti.

Podajme najskôr krátku klasifikáciu davov. Výjdeme z jednoduchého zoskupenia ľudí. Jeho najnižšiu formu vidíme vtedy, ak je zložené z jednotlivcov rôznych rás. Jediným spoločným putom je tu vlastne uznávaná vôľa náčelníka. Ako typ takýchto zoskupení možno označiť barbarov rôzneho pôvodu, ktorí po niekoľko storočí útočili na rímsku ríšu.

Vyššie, nad týmito zástupmi bez súdržnosti stoja tie, ktoré pôsobením istých faktorov prijali isté spoločné vlastnosti a nakoniec vytvorili rasu; aj tie majú príležitostne zvláštne

vlastnosti davov, ktoré sú však vždy zahrnuté vo vlastnostiach istej rasy.

Rôzne kategórie davov, ktoré môžeme pozorovať v každom národe, môžu byť rozdelené takto:

A. Rôznorodé davy:

1. *Anonymné* (napr. pouličné davy.)
2. *Neanonymné* (poroty, parlamenty atď.)

B. Rovnorodé davy:

1. *Sekty* (politické, náboženské atď.)
2. *Kasty* (kasta vojenská, kňazská, robotnícka atď.)
3. *Triedy* (sedliacka trieda, meštiacka atď.)

1. Rôznorodé davy

Rôznorodé davy sú tie, ktorých vlastnosti sme študovali v predchádzajúcich kapitolách; tieto skupiny sa skladajú z ľubovoľného počtu jednotlivcov bez ohľadu na ich zamestnanie a vzdelanie.

V tejto knihe sme už dokázali, že psychológia ľudí v dave sa zásadne líši od ich individuálnej psychológie a že ani rozum ich nemôže tohto rozdielu zbaviť. Videli sme, že rozum v skupinách nehrá žiadnu úlohu. V nich pôsobia iba nevedomé city.

Základný faktor - rasa - nám umožňuje rozlišovať celkom presne rozličné rôznorodé davy.

Často sme sa vracali k úlohe rasy a ukázali sme, že je najmocnejším faktorom, ktorý je schopný určovať ľudské konanie. Rovnako uplatňuje svoj vplyv aj vo vlastnostiach davov. Dav je zložený z najrôznejších jednotlivcov, ale ktorí sú všetci Angličania alebo iný dav, skladajúci sa iba z Číňanov, sa bude hlboko líšiť od davu, ktorý je tiež zložený z všelijakých jednotlivcov, ale rôznych rás, z Rusov, Francúzov, Španielov atď.

Hlboké rozdiely, ktoré tvorí dedičná duchovná konštitúcia v našom spôsobe cítenia a myslenia, sa prejavujú ihneď, akonáhle zvláštne okolnosti - napokon dosť vzácne - zjednotia do toho istého davu v približne rovnakom pomere

jednotlivcov rôznych národností, nech sú záujmy, ktoré ich dali dokopy, na pohľad akokoľvek totožné. Pokusy urobené socialistami, zjednotiť na veľkých kongresoch predstaviteľov robotníckych vrstiev rôznych krajín, vždy skončili ostrými spormi. Latinský dav, nech ho považujeme za akokoľvek konzervatívny alebo revolučný, bude pre uskutočnenie svojich požiadaviek vždy žiadať štát o zakročenie. Je vždy centralistický a bude sa vždy klaňať Caesarom. Oproti tomu anglický alebo americký dav si nevšíma štát a domáha sa iba súkromnej iniciatívy. Francúzsky dav lipne predovšetkom na rovnosti, anglický na slobode. Tieto rasové rozdiely spôsobujú, že je takmer práve toľko druhov davov, ako národov.

Duch rasy teda celkom ovláda ducha davov. Je základom, ktorý udáva hranice ich odchýliek. Za základný zákon môžeme určiť, že *vlastnosti davov sú tým menej zreteľné, čím je duch rasy silnejší*. Stav davovej psychózy a vláda davov znamená barbarstvo alebo návrat k nemu. Rasa sa stále viac zbavuje bezmyšlienkovitej moci davov a vzdáva sa barbarstvu tým, že si získava pevného a stáleho ducha.

Okrem rasy môžeme určiť jediné dôležité roztriedenie davov, a to rozlišovanie davov anonymných, ako sú napr. pouličné davy a davov neanonymných, napr. poradných zhromaždení a porôt. Vedomie zodpovednosti, ktoré v

anonymných davoch nejestvuje, je v neanonymných | vyvinuté a dáva ich činom často rôznu smer.

2. Rovnorodé davy

Rovnorodé davy sú: 1. sekty, 2. kasty, 3. triedy.

Sekta je prvým stupňom v organizácii rovnorodých davov a zahŕňa v sebe jednotlivcov, ktorí sa od seba často veľmi líšia zamestnaním, výchovou a prostredím, ale majú jedno spoločné puto, a to presvedčenie. Také sú napr. sekty náboženské a politické.

Kasta predstavuje vyšší stupeň organizácie, ktorej je dav schopný. Na rozdiel od sekty, ktorá obsahuje jednotlivcov, ktorí sa od seba zvyčajne líšia zamestnaním, výchovou a prostredím a ktorí sú spojení iba spoločným presvedčením, kasta zahŕňa iba individua toho istého zamestnania, pri

ktorých sú výchova aj prostredie takmer rovnaké. Taká je napr. kasta vojenská alebo kňazská.

Trieda sa skladá z jednotlivcov rôzneho pôvodu, ktorí ale nie sú spojení spoločným presvedčením, ako je to pri členoch v sekte, ani rovnakým zamestnaním, ako členovia kasty, ale istými záujmami, istými životnými zvykmi a podobnou výchovou. Sú to napr. trieda meštiacka, sedliacka apod.

Pretože sa v tejto knihe zaoberám iba rôznorodými davmi, budem sa zaoberať iba niektorými druhmi tejto odrody davov, ktoré som vybral ako typické.

Druhá kapitola

TZV. ZLOČINECKÉ DAVY

Pretože davy po istom období podráždenia upadajú do stavu nevedomých automatov vedených sugesciou, vidí sa byť ťažkým označiť ich vôbec niekedy za zločinecké. Predsa len ponechávam tento mýlny názov, pretože bol ospravedlnený psychologickým skúmaním. Niektoré činy davov sú naozaj zločinecké, ak ich pozorujeme samé o sebe, ale asi tak, ako činy tigra, ktorý zožerie lnda až potom, keď ho najskôr dal trochu potrať mláďatám, aby sa pohrali.

Zločiny davov vznikajú z mocnej sugescie a jednotlivci, ktorí sa ich zúčastnili, sú neskôr presvedčení, že konali svoju povinnosť. V prípade bežného zločincina to tak nie je. Dokazujú nám to dejiny zločinov spáchaných davmi.

Ako typický príklad možno uviesť vraždu veliteľa Bastily Bernarda R. de Launay. Po páde Bastily dostával veliteľ obklopený podráždeným davom, rany zo všetkých strán. Bolo navrhované, aby bol obesný, sťatý alebo priviazaný ku koňovi. Ako sa Launay bránil, kopol jedného z prítomných; ktosi navrhol, aby postihnutý odsekol veliteľovi hlavu a jeho návrh bol ihneď s radosťou prijatý.

"A ten - bol to kuchár bez miesta, ktorý sa išiel k Bastile iba pozrieť, čo sa tam robí - je presvedčený, že ide o vlastenecký čin, pretože je to všeobecná mienka a verí dokonca, že si zaslúži vyznamenanie, ak zabije netvora. Šablňou, ktorú mu požičajú, sekne do obnaženej šije; ale pretože šablňa je zle nabrúsená a neseká, vytiahne z vrecka malý nôž s čiernou rukoväťou a pretože ako kuchár dokáže s mäsom pracovať, operáciu šťastne dokončí."

Tu jasne vidíme vyššie popísaný mechanizmus: poslušnosť sugescie, ktorá bola tým silnejšia, že bola masová a vrahovo presvedčenie, že vykonal veľmi zásluhný čin,

presvedčenie tým prirodzenejšie, že mal na svojej strane jednomyselný súhlas svojich spoluobčanov. Z hľadiska zákona, vôbec nie psychologicky, môže byť podobný čin považovaný za zločin.

Všeobecné vlastnosti tzv. zločineckých davov sú presne také, aké sme našli vo všetkých davoch: prístupnosť sugesciam, ľahkovážnosť, premenlivosť, preháňanie dobrých aj zlých citov, prejavovanie istých foriem mravnosti atď.

Všetky tieto vlastnosti nájdeme aj pri jednom z tých davov, ktoré zanechali v našich dejinách najsmutnejšie spomienky: u septembrových vrahov Francúzskej revolúcie. Napokon sa veľmi podobajú vrahom z bartolomejskej noci. Podrobnosti vyberám z H. Taina, ktorý ich čerpal z pamätí súčasníkov.

Kto vlastne dal rozkaz alebo kto vnukol myšlienku vyprázdniť žaláre povražením väzňov, nie je doteraz dobre známe. Nezáleží na tom, či to bol Danton, čo je pravdepodobné, alebo niekto iný. Nás zaujíma iba moc sugescie, ktorej podľahol vraždiaci dav.

Vrahov bolo asi tristo a predstavovali dokonalý typ rôznorodého davu. Okrem malého počtu remeselných zločincov sa dav skladal predovšetkým z obchodníkov a remeselníkov všetkého druhu, ako švecov, zámočníkov, parochniarov, murárov, zriadencov, sluhov atď. Pod vplyvom sugescie boli presvečení, že konajú vlasteneckú povinnosť. Majú dvojakú úlohu: sudcov a katov, ale v žiadnom prípade sa nepokladajú za zločincov.

Preniknutí dôležitosťou svojej úlohy vytvorili najskôr akýsi súdny tribunál a už tu sa hneď prejavuje duch jednoduchosti a jednoduchá spravodlivosť davov. Pre veľký počet

obžalovaných je hneď na začiatku uznesené, že šľachtici, kňazi, dôstojníci, kráľovskí sluhovia, tj. všetci tí, ktorých povolanie je samé o sebe dôkazom viny v očiach dobrého vlastenca, budú povraždení bez zvláštneho rozhodovania. Ostatní budú súdení podľa výzoru a povesti. Uspokojiac takto svoje jednoduché svedomie, môže dav zákonne prikročiť k masacre a uvoľniť surové pudy, ktorých pôvod som ukázal inde a ktoré môžu skupiny vo veľkom rozsahu rozvinúť. Tieto pudy napokon nebránia, ako je to pri davoch pravidlom, súčasnému prejavu opačných citov, ako je napr. citlivosť rovnako výstredná ako ukrutnosť.

"Majú srdečnú náklonnosť a pohotovú citlivosť parížskeho robotníka. V Opátstve chcel dať jeden z národných gardistov, dozvediac sa, že väzni boli nechaní dvadsaťšesť hodín bez vody, ihneď zabiť nebanlivého dozorca, keby od toho nebol odradený prosbami samotných väzňov. Keď bol niektorý zajatec improvizovaným tribunálom prehlásený za nevinného, stráža aj vrahovia, všetci ho objímajú a nadšene mu tleskajú," a potom sa opäť vracajú k zabíjaniu ostatných. Po celý čas vraždenia panuje medzi nimi stále dobrá nálada. Tancujú a spievajú okolo mŕtvol a rozostavujú lavice "pre dámy", ktoré sú veľmi šťastné, keď vidia, ako sú zabíjaní aristokrati. Pritom tiež podávajú dôkazy zvláštnej spravodlivosti. Keď sa v Opátstve jeden z vrahov sťažoval, že ďalej sediace dámy nevidia dobre a že aristokratov môže biť iba niekoľko vyvolených, všetci uznali oprávnenosť tejto sťažnosti a rozhodli, aby obeť boli pomaly vodené medzi dvoma radmi katov, ktorí ich budú biť iba tupou stranou šable, aby sa mučenie predĺžilo. V la Force vyviedli von

úplne nahé deti, asi pol hodiny ich mučili a keď sa na ne všetci dobre pozreli, dorazili ich rozpáraním brucha.

Vrahovia sú napokon veľmi úzkostliví a prejavujú mravnosť toho druhu, ako sme už zistili pri davoch. Peniaze a klenoty obetí kladú na stôl komitétov, namiesto aby si ich nechali.

Vo všetkých ich činoch nachádzame vždy tie hrubé formy premýšľania, ktoré charakterizujú ducha davov. A tak po odpravení tisícdivsto alebo tisícpäťsto nepriateľov národa ktosi poznamenal - a sugescia ihneď zapôsobila - že ostatné žaláre obsahujú starých žobrákov, tulákov a mladých väzňov, vlastne zbytočné hladné krky a že by bolo preto dobré zbaviť sa ich. Napokon, medzi nimi sú isto aj nepriatelia ľudu, ako napr. istá pani Dalaurová, vdova po jednom trávičovi: "Isto je rozzúrená už preto, že je uväznená. Keby mohla, vypálila by za to Paríž a ona to tiež asi povedala, áno, povedala to. Preč s ňou!" Dôkaz sa vidí celkom jasný a všetci sú masovo povraždení, vrátane päťdesiatich dvanásť až sedemnáštročných detí, ktoré by sa napokon mohli stať nepriateľmi národa a ktoré preto musia byť tiež vyhladené. Po týždennej práci bolo všetko skončené a masoví vrahovia mohli pomýšľať na oddych. Hlboko presvedčení, že sa zaslúžili o vlasť, žiadali na príslušných miestach odmenu; najhorlivejší z nich si robili dokonca nárok na vyznamenanie.

Aj dejiny Parížskej komúny z r. 1871 nám poskytujú veľa podobných príkladov. Pri narastajúcom vplyve davov a pomalej kapitulácii verejnej moci pred ňou ich uvidíme asi ešte viac.

Tretia kapitola

POROTNÉ SÚDY

Pretože tu nemôžem študovať všetky druhy laických súdov, budem skúmať aspoň ten najdôležitejší, tj. porotný súd. Porotcovia nám poskytujú krásny príklad neanonymného rôznorodého davu. Nachádzame pri nich ľahké ovplyvnenie sugesciou, prevahu neuvedomelých citov, malú schopnosť uvažovať, vplyv vodcov atď. Študujúc ich, budeme mať príležitosť pozorovať zaujímavé typy omylov, ktorých sa môžu dopustiť tí, ktorí nepoznajú psychológiu skupín.

Porotcovia nám poskytujú z pohľadu svojho rozhodovania predovšetkým príklad malej dôležitosti duchovnej úrovne rôznych prvkov tvoriacich dav. Už sme videli, že ak je poradný zbor vyzvaný, aby vyjadril svoju mienku o veci nie čisto technického charakteru, inteligencia v tomto prípade nehrá žiadnu úlohu. Schôdza vedcov alebo umelcov nedokáže o všeobecných veciach podať taký úsudok, ktorý by sa podstatne líšil od úsudku schôdze murárov. Kedysi štátna správa veľmi starostlivo vyberala osoby, ktoré mali tvoriť porotný súd a menovala ich zo vzdelaných tried: z

profesorov, úradníkov a vedcov. Dnes sa naopak porota skladá predovšetkým z malých obchodníkov, malých remeselníkov, zriadencov atď. Ale štatistika na veľký úžas odborníkov dokazuje, že nech je zloženie porôt akékoľvek, ich rozhodnutia sú vždy rovnaké. Aj samotní sudcovia, ktorí sú veľkí odporcovia porôt, museli uznať správnosť tohto tvrdenia. Bývalý predseda porotného súdu Bérard des Glajeux sa o tom vo svojich *Spomienkach* vyjadruje takto:

"Dnešný výber porotcov je v skutočnosti v rukách obecných rád, ktoré ich priberajú alebo vylučujú podľa svojej ľubovôle, riadiac sa pritom politickou alebo voličskou zaujatosťou, ktorá je pri ich postavení prirodzená... Väčšina zvolených sa skladá z menej dôležitých obchodníkov, ktorí by skôr neboli vybratí a z nižších správnych úradníkov... Duch poroty sa nezmenil a jej uznesenia ostali tie isté, pretože všetky mienky sa v úlohe sudcu miešajú so všetkými druhmi povolaní, lebo veľa porotcov má horlivosť nováčikov a

napokon, pretože ľudia najlepších úmyslov sa tu stretávajú v tých najponižujúcejších situáciách."

Všimnime si z citátu, ktorý som práve uviedol, veľmi správny záver a nechajme bokom chatrné vysvetlenie. Nesmieme sa napokon čudovať jeho nesprávnosti, pretože ako vidno, psychológia davov, a teda aj psychológia porotcov obyčajne bola rovnako neznáma ako advokátom, tak aj sudcom. Dôkaz toho nachádzame v prípade rozprávanom tým istým autorom, ako jeden z najlepších advokátov pri porotných súdoch Lachaud, systematicky využíval svoje právo vylučovať z poroty všetkých inteligentných jednotlivcov. Ale skúsenosť a nič iné ho napokon poučila, že to nemá žiadny význam. Dokazuje to skutočnosť, že dnes ministerstvo spravodlivosti aj advokáti aspoň v Paríži od toho celkom upustili; a ako poznamenáva des Glajeux, rozsudky sa nezmenili, "nie sú ani lepšie ani horšie".

Tak, ako všetky davy, aj porotcovia silno podliehajú citom a iba málo rozumovým úvahám. "Nedokážu vzdorovať," píše jeden advokát, "pohľadu na kojacu ženu alebo na sprievod sirôt" a des Glajeux hovorí: "Stačí, aby žena bola príjemná a získa si priazeň porotcov."

Sú neúprosní k zločinom, ktoré by mohli postihnúť aj ich, a to sú tie najhoršie zločiny pre spoločnosť. Naopak porotcovia sú veľmi zhovievaví k zločinom spáchaným z vášne. Zriedkavo sú prísny na slobodné matky, ktoré zabilí svoje dieťa, alebo k opustenej dievčine, ktorá vitriolom poleje svojho zvodcu. Inštinktívne cítia, že toto sú zločiny, ktoré spoločnosť ohrozujú iba málo (Mimochodom podotýkam, že toto rozdelenie na zločiny spoločnosti nebezpečné a zločiny ostatné, ktoré porotcovia tak dobre inštinktívne vycítili, nie je celkom nesprávne. Účelom trestných zákonov musí byť samozrejme ochrana spoločnosti pred zločincami, ale nie pomsta. Naše zákonníky a zvlášť duch našich sudcov sú ešte celkom preniknuté duchom pomsty starého primitívneho práva. Výraz *odplata* (*vindicta*, pomsta) je doteraz bežný. Dôkaz pre túto tendenciu sudcov máme v odpore mnohých z nich proti použitiu výborného Bérangerovho zákona o podmienčnom odsúdení. A predseda každý sudca dobre vie, že prvé potrestanie, ako dokazuje štatistika, takmer naisto privedie opakovanie zločinu. Keď sudcovia prepúšťajú vinníka na slobodu vidí sa im, že spoločnosť nebola pomstena. A kým by ju nechali nepomstenu, radšej urobia z človeka nebezpečného recidivistu.) a že v krajine, kde zákon nechráni opustené dievčiny, pomsta jednej z nich je skôr prospešná ako škodlivá, pretože je výstrahou budúcim zvodcom.

Poroty, rovnako ako všetky davy, sa dajú ľahko oslepiť prestížou a predseda des Glajeux správne poznamenal, že aj keď sú veľmi demokratické vo svojom zložení, prejavujú sa ako veľmi aristokratické vo svojich náklonnostiach. "Meno, šľachtický titul, veľký majetok, slávna minulosť, výborný obhajca, veci výnimočné a oslepujúce sú pre obžalovaného vždy vynikajúcou oporou."

Práve tak, ako pri každom pôsobení na dav, musí byť hlavnou snahou dobrého advokáta, aby pôsobil na city porotcov a aby veľmi málo alebo iba v celkom hrubých formách používal logické úvahy. Jeden anglický advokát preslávený svojimi úspechmi pred porotnými súdmi, dobre analyzoval túto metódu. "Pri svojej obhajovacej reči starostlivo pozoroval porotu; pochopil, že nastal priaznivý okamih. Bystrý a skúsený advokát vyčíta z tváří účinok každej vety a každého slova a hneď z toho vyvodí dôsledky. Predovšetkým ide o to, rozoznať členov, ktorí sú veci vopred naklonení. Obratom ruky si ich obhajca zaistí, a potom prejde k členom, ktorí sú naopak nepriaznivo naklonení a snaží sa uhádnuť, prečo sú proti obžalovanému. Toto je najťažšia časť obhajoby, pretože popri cíte spravodlivosti môže byť veľmi veľa dôvodov, prečo má ktosi chuť druhého odsúdiť."

Týchto niekoľko riadkov správne vyjadruje účel rečníckeho umenia a ukazuje nám tiež neužitočnosť vopred pripravených prejavov, pretože v okamihu treba meniť svoje výrazy podľa dosiahnutého dojmu.

Lenže rečník nemusí na svoju stranu získať všetkých členov poroty, stačí, keď sa mu to podarí pri vodcoch, ktorí určujú všeobecnú mienku. Ako vo všetkých davoch aj tu je niekoľko jednotlivcov, ktorí vedú ostatných. "Spoznal som," hovorí vyššie spomenutý advokát, "že v okamihu, keď sa rozhoduje o rozsudku, stačí jeden alebo dvaja energickí muži, aby za sebou strhli ostatných členov poroty." A práve týchto dvoch alebo troch treba presvedčiť obratným pôsobením. Najskôr a predovšetkým, sa im treba zapáčiť. Človek v dave, ktorému sme sa zapáčili, je už takmer presvedčený a je celkom pripravený súhlasiť so všetkými dôvodmi, ktoré mu predložíme. V zaujímavej práci o dr. Lachaudovi čítam túto historku:

Je známe, že Lachaud po celý čas svojho obhajovania pred porotami nespúšťal z očí dvoch či troch porotcov, o ktorých vedel alebo tušil, že majú vplyv, ale sú ťažko prístupní. Zvyčajne sa mu podarilo získať aj týchto zatvrdilcov. Ale raz predsa len, bolo to kdesi na vidieku zistil, že už tri štvrt' hodiny nadarmo plytvá svojou výrečnosťou - na siedmeho porotcu sediaceho ako prvý v druhej lavici. Bolo to na zúfanie! Zrazu uprostred vášnivého rozprávania sa Lachaud zarazí a obráti sa k predsedovi súdu: "Pán predseda, ráčte dať spustiť záclonu, pána siedmeho porotcu oslepuje slnko." Siedmy porotca sa začervenal, usmial sa, poďakoval a bol získaný pre obhajobu."

Mnohí a medzi nimi aj vynikajúci autori silno v poslednom čase brojili proti inštitútu porotných súdov a predseda je to jediná ochrana, ktorú máme proti častým prehmatom jednej nekontrolovateľnej kasty. (Sudcovstvo je naozaj jediný úrad, ktorého činy nepodliehajú kontrole. Napriek všetkým revolúciám nedosiahlo demokratické Francúzsko ono právo *habeas corpus*, na ktoré je také hrdé Anglicko. Vyhnali sme všetkých tyranov, ale v každej obci sme si menovali úradníka, ktorý môže ľubovoľne zaobchádzať so cťou a slobodou občanov. Bezvýznamný vyšetrojúci sudca, ktorý práve ukončil právnické štúdium, má neveriteľnú moc

poslať aj najväzenejších občanov do väzenia na základe holého podozrenia, ktoré nie je povinný pred nikým ospravedlňovať. Môže ich tam pod zámienkou vyšetrovania držať šesť mesiacov alebo dokonca rok a potom ich prepustiť bez náhrady a bez ospravedlnenia. Táto moc je zhodná s kráľovským zatykačom, iba s tým rozdielom, že toto zriadenie právom vytýkané bývalej monarchii, bolo v rukách iba vysoko postavených osobností, ale teraz ho môže použiť celá jedna trieda občanov, ktorá ani zďaleka nie je najosvietenejšou a najnezávislejšou.) Jedni by chceli, aby bola porota zložená iba zo vzdelaných tried; už sme dokázali, že aj v tomto prípade budú rozhodnutia rovnaké ako teraz. Iní, odvolávajúci sa na omyly porotcov, by chceli poroty zrušiť a nahradiť ich sudcami z povolenia. Ako ale môžu zabúdať, že to boli práve sudcovia, ktorí sa prví dopustili tých omylov, ktoré sa predhadzujú porotám, lebo skôr ako je obžalovaný postavený pred porotu, je už niekoľkými sudcami pokladaný za vinníka, a to vyšetrojúcim sudcom, štátnym zástupcom a obžalovacím senátom. A neuznávajú, že keby bol obžalovaný definitívne súdený sudcami namiesto porotcami, stratil by jedinou nádej, že bude uznaný za nevinného. Omyly porotcov boli vždy najskôr omylmi sudcov. Preto treba vzniesť námietky iba proti nim, kedykoľvek vidíme akési zvlášť nápadné justičné omyly, ako bolo nedávno odsúdenie dr.X. Keby bol prenasledovaný veľmi obmedzeným vyšetrojúcim sudcom, bol by poslaný do väzenia za udanie z polovice slabomyseľného dievčaťa, ktoré tvrdilo, že na nej za tridsať frankov vykonal potrat, keby rozhorčenie verejnosti neprímalo samotného predsedu

udelieť mu milosť. Bezúhonnosť odsúdeného dosvedčovaná všetkými spoluobčanmi dokazovala, že ide o hrubý omyl. Sudcovia to sami uznávali a predsa ovládaní duchom kasty robili všetko možné, aby zabránili udeleniu milosti. Vo všetkých podobných prípadoch, pri ktorých je veľa ťažko zrozumiteľných technických podrobností, počúva porota prirodzene orgány ministerstva spravodlivosti predpokladajúc, že celá vec bola sudcami preskúmaná a že prenikli do všetkého. Kto je teda pôvodcom omylu: porotcovia alebo sudcovia? Preto som rozhodne pre zachovanie porôt. Je to azda jediná kategória davov, ktorú nemôže žiadna osobnosť nahradiť. Ona jediná môže zmierňovať neúprosnosť zákona, ktorý aj keď pre všetkých rovnaký, musí byť slepý a nesmie poznať výnimočné prípady. Sudca neprístupný súcitu a uznávajúci iba znenie zákona, by vo svojej úradnej tvrdosti vymeral rovnaký trest lúpežnému vrahovi aj úbohému dievčaťu, ktoré opustené zvodcom a dohnané biedou zabilo svoje dieťa; oproti tomu porota inštinktívne cíti, že zvedené dievča je oveľa menej vinná ako zvodca, ktorý zákonu uniká a že teda ono dievča si plnou mierou zaslúži jej zhovievavosť.

Pretože poznám psychológiu kást aj psychológiu iných kategórií davov, nejestvuje ani jeden prípad, v ktorom by som, neprávom obvinený zo zločinu, chcel mať tú česť radšej so sudcami ako s porotou. Pri porotcoch by som mal veľkú nádej, že budem uznaný za nevinného, pri sudcoch takmer žiadnu. Obávajme sa moci davov, ale oveľa viac sa obávajme moci istých kást - davy sa dajú presvedčiť, ale kasty sa neobmáčkia nikdy.

Štvrtá kapitola

VOLIČSKÉ DAVY

Voličské davy, tj. skupiny, ktoré sú zvolávané, aby volili osoby, ktoré majú zastávať isté funkcie, sú rôznorodé davy. Pretože môžu konať iba jedným určeným spôsobom, tj. vykonať voľbu medzi rôznymi kandidátmi, môžeme pri nich pozorovať iba niektoré z už skôr opísaných vlastností. Vlastností, ktoré sa v nich prejavujú predovšetkým, sú: slabá schopnosť premýšľať, nedostatok kritického ducha, dráždivosť, ľahkovážnosť a slaboduchosť. V ich rozhodovaní potom nachádzame vplyv vodcov a pôsobenie faktorov, ktoré sme už vymenovali: tvrdenia, opakovania, prestíže a náказы.

Premýšľajme, ako možno tieto davy získať. Z prostriedkov, ktoré najlepšie pôsobia, zreteľne vyplynie ich psychológia.

Prvou z podmienok, ktorú musí mať kandidát, je prestíž. Osobná prestíž môže byť nahradená iba prestížou bohatstva; talent a dokonca ani genialita nie sú prvky úspechu.

Nevyhnutnosť mať prestíž, tj. umenie vnútiť sa davom bez diskusie, je pre kandidáta najdôležitejšia. Ak si voliči, skladajúci sa zväčša z robotníkov a sedliakov, vyberajú tak zriedka zástupcov zo svojho streda je to preto, že osoby pochádzajúce z ich radov nemajú žiadnu prestíž. Ak ale niekedy zvolia naozaj niekoho seba rovného, stáva sa to zvyčajne z celkom vedľajších dôvodov - ak sa chcú vzoprieť vynikajúcemu mužovi alebo mocnému zamestnávateľovi, na ktorom sú všetci závislí, aby tak mali ilúziu, že teraz sú aspoň na chvíľu jeho pánmi.

Lenže kandidátovi k úspechu nestačí samotná prestíž. Voliča láka to, čo lichotí jeho žiadostivosti a samolúbosti; preto ho treba zahŕňať aj tým najvýstrednejším lichotením a bez váhania mu dať aj tie najfantastickejšie sľuby. Ak je to robotník, treba veľa urážať a napádať jeho zamestnávateľa. Aby protikandidát prepadol, treba presvedčiť davy tvrdením, opakovaním a nákazou, že je to jeden z najhorších zloduchov a že je o ňom všeobecne známe, že spáchal veľa

zločinov. Na to samozrejme netreba ani najpovrchnejšie dôkazy. Ak odporca nepozná psychológiu davov a bude sa pomocou dôkazov ospravedlňovať namiesto toho, aby na toto ohováranie odpovedal tiež ohováraním, nebude mať žiadnu nádej na výhru.

Písaný program kandidáta nesmie byť vôbec konkrétny, pretože by mu to mohli jeho protivníci neskôr predhadzovať, ale v programe, ktorý v prejave načrtáva, si nemusí klásť žiadne hranice. Aj tie najďalekosiahlejšie reformy môže bez obáv sľúbiť: v danom okamihu toto preháňanie vyvoláva veľký dojem, ale pre budúcnosť k ničomu nezaväzujú. Je naozaj všeobecne dokázané, že sa volič nestará o to, či sa zvolený drží svojho programu, na ktorého základe bol vlastne zvolený.

Spoznávame tu všetky faktory určené k presviedčaniu, ktoré sme už popísali skôr. Nájdeme tu aj pôsobenie *slov a formuliek*, ktorých čarovnú moc sme už tiež ukázali. Rečník, ktorý s nimi vie zaobchádzať odvedie davy, kde bude chcieť. Výrazy ako: prekliaty kapitál, biedni vykorisťovatelia, obdivuhodný robotník, socializácia bohatstva atď., majú vždy ten istý, aj keď trochu opotrebovaný účinok. Ale kandidát, ktorému sa podarí objaviť novú formulu, ktorá nemá presný, konkrétny význam a ktorá takto môže predstavovať aj tie najrozličnejšie požiadavky, celkom isto dosiahne úspech. Krvavá španielska revolúcia z r. 1873 bola vyprovokovaná jedným z tých čarovných slov zložitého významu, ktoré si môže každý vysvetľovať po svojom. Súčasný spisovateľ rozprával jej zrod slovami, ktoré si zaslúžia, aby boli uvedené:

"Radikáli objavili, že jednotná republika je vlastne zastretou monarchiou a Národné zhromaždenie im po vôli vyhlásilo federatívnu republiku, hoci ani jeden z hlasujúcich nemohol povedať, čo vlastne bolo práve odhlasované. Ale táto formulka všetkým učarila, bolo to opojenie, delírium. Verili, že až teraz nastane vláda šťastia a cnosti na zemi. Ak akémusi republikánovi odoprel jeho nepriateľ titul federalistu, na smrť ho tým urazil. Pri stretnutiach na uliciach znel pozdrav: *Salud y republica federal!* Potom sa spievali hymny na svätú nedisciplinovanosť a samosprávu vojakov. Čo to bolo *"federatívna republika"*? Jedni tým rozumeli zrovnoprávnenie provincií, zriadenie podobné ústave Spojených štátov, alebo správnu decentralizáciu; druhí pomýšľali na potlačenie akejkoľvek autority a na blízky veľký spoločenský prevrat. Barcelonskí a andalúzski socialisti hlásali úplnú suverenitu obcí a zamýšľali dať Španielsku desať tisíc nezávislých obecných rád, ktoré jediné by vydávali zákony a ktoré by predovšetkým ihneď odstránili vojsko aj žandárstvo. V južných provinciách sa čoskoro šírilo povstanie od mesta k mestu a od dediny k dedine. Akonáhle akási obec urobila *pronunciamento*, bolo jej prvou starosťou zničiť telegraf a železnicu, aby bolo prerušené akékoľvek spojenie so susedmi a s Madridom. Nebolo miesto, ktoré by nechcelo konať celkom na vlastnú päsť. Federalizmus ustúpil surovému, podpaľačskému a vražednému lokálnemu patriotizmu a všade sa oslavovali krvavé saturnálie."

Čo sa týka vplyvu, ktorý môže mať premýšľanie na ducha voličov, môže ho preceňovať iba ten, kto nikdy nečítal žiadny referát o voličskej schôdzi. Vymieňajú sa tu tvrdenia, invektívy, ba často aj zaucha, len nie dôvody. Ak na okamih nastane ticho, je to vtedy, keď ktorýsi z prítomných s trocha neprístupnejšou povahou vyhlási, že položí kandidátovi jednu z tých ťažkých otázok, ktoré vždy potešia obecensť. Ale spokojnosť oponujúcich netrvá dlho, pretože hlas ich rečníka je čoskoro prehlúšený revom protivníkov. Za vzorku verejných schôdzi možno považovať tieto správy, vybrané z denníkov medzi stovkou podobných:

"Keď usporiadateľ požiadal prítomných, aby si zvolili predsedu, rozpútala sa búrka. Anarchisti berú predsednícky stolík útokom, socialisti ich energicky odrážajú. všetci sa sácajú, nadávajú si do špicľov, zapredancov... jeden občan odchádza s rozbitým okom.

Konečne je predsednícky stolík ako tak za stáleho hluku obsadený a rečnícka tribúna ostane istému X. Rečník spustil ostrú paľbu proti socialistom, ktorí ho prerušujú výkrikmi: Hlupák, lotor, vyvrhel' atď. - čo sú epitetá, na ktoré X. odpovedá výkladom teórie, podľa ktorej socialisti sú idioti a šašovia."

"...Allemanistická strana usporiadala včera večer v sále du Commerce v ulici Faubourg du Temple veľké prípravné zhromaždenie k oslave prvého mája. Heslo bolo: Kľud a pokoj! Istý G. nazýva socialistov hlupákmi a podvodníkmi. Po týchto slovách rečníci aj poslucháči na seba zaútočia, až sa napokon strhne bitka: lietajú stoličky, lavice, stoly atď."

Nesmieme si myslieť, že tento druh diskusie je vlastný iba istej triede voličov a že závisí na ich spoločenskom postavení. V každom anonymnom zhromaždení, nech je akékoľvek, aj keby bolo zložené výlučne zo vzdelaných ľudí, berie diskusia na seba tie isté formy. Ukázali sme, že ľudia v dave vždy smerujú k tomu, aby sa ich duchovná úroveň vyrovnala a dôkazy pre toto nachádzame vždy. Ako príklad toho uvádzam časť zo správy o schôdzi, ktorej sa zúčastnili výlučne študenti:

"Postupom večera pribúdalo aj hluku; nebolo rečníka, ktorý by mohol súvislo predniesť aspoň dve vety. Neustále sa kričalo z tej či onej strany alebo zo všetkých strán naraz; tleskalo sa, písalo. Medzi poslucháčmi sa rozpútali ostré diskusie; niektorí dokonca výhražne mávali palicami, iní rytmicky dupali, na rušiteľov sa volalo: 'Von!' alebo 'Na tribúnu!'. Pán C. zasypáva zhromaždenie nadávkami ako odporné, zbabelé, predajné, biedne, pomstychtivé a vyhlasuje, že ich chce zničiť atď."

Mohli by sme si položiť otázku, ako sa za týchto podmienok môže vytvárať voličská mienka. Klásť podobnú otázku znamená robiť si zvláštnu ilúziu o stupni slobody, ktorý môže skupina využívať. Davy majú vždy názory im vnútené a nikdy nie premyslené. Tieto názory a hlasy voličov sú v rukách volebných výborov, ktorých vodcovia sú spravidla obchodníci s vínom, ktorí majú veľký vplyv na robotníkov, ktorým dávajú na úver. "Viete, čo je to volebný výbor?" píše jeden z najstatočnejších obhajcov demokracie Schérer.

"Jednoducho kľúč k našim inštitúciám, hlavná časť politického stroja. Francúzsku dnes vládnu výbory." (Výbory, nech sú ich mená akékoľvek, kluby, syndikáty atď., predstavujú jedno z vážnych nebezpečenstiev moci davov: predstavujú naozaj najneosobnejšiu, a preto najťaživejšiu podobu tyranie. Vodcovia, ktorí riadia výbory hovoriac a konajúc v mene skupiny, sú bez akejkoľvek zodpovednosti a všetko si môžu dovoliť. Ani ten najodvážnejší tyran by nikdy ani len nesníval o prenasledovaní, ktoré prikázali revolučné výbory. "Výbory", hovorí Barras, "zdecimovali Konvent a premenili ho na poslušné stádo". Robespierre bol absolútnym pánom, kým mohol hovoriť v ich mene. Akonáhle sa od nich zo samolúbosti odlúčil, bol stratený. Vláda davov je vlastne vládou výborov, tj. vodcov. Nemožno si predstaviť drsnejší despotizmus.)

Nie je veľmi ťažké pôsobiť na tieto výbory, len keď je kandidát aspoň trochu prijateľný a má dostatočné finančné prostriedky. Podľa priznania finančníkov stačili tri milióny, aby bol generál Boulanger zvolený niekoľkokrát.

Takáto je teda psychológia voličských davov. Zhoduje sa s psychológiou všetkých iných davov - nie je ani horšia ani lepšia.

Z toho, čo som uviedol, nechcem vyvodzovať závery proti všeobecnému hlasovaciemu právu. Keby som mal možnosť rozhodovať o jeho osude, zachoval by som ho také, aké je, a to z praktických dôvodov, ktoré vyplývajú z nášho štúdia psychológie davov a ktoré chcem preto vysvetliť. Najskôr ale pripomeniem jeho nedostatky.

Niet pochybností o tom, že nevýhody všeobecného hlasovacieho práva sú priveľmi nápadné na to, aby ušli pozornosti. Nemožno popierať, že civilizácie sú výtvarmi malej menšiny nadradených duchov, ktoré tvoria špičku pyramídy, ktorej poschodia, rozširujúce sa podľa toho, ako ubúdajú duchovné hodnoty, predstavujú široké vrstvy národa. Veľkosť civilizácií nemôže závisieť na volebnej mienke nižších živlov, ktorá je iba výrazom veľkého počtu. Hlasovanie davov môže byť často aj veľmi nebezpečné. Stálo nás už niekoľko nepriateľských vpádov a s konečným víťazstvom socializmu nás prídu fantázie o najvyššej moci ľudu isto ešte oveľa drahšie.

Tieto teoreticky vynikajúce námietky strácajú prakticky všetku svoju silu, ak si spomenieme na neprekonateľnú moc myšlienok, ktoré sa pretvorili v dogmy. Dogmu o suverenite davov možno filozoficky brániť práve tak málo, ako stredoveké náboženské dogmy; ale dnes má absolútnu moc. Nemožno preto na ne útočiť práve tak, ako boli kedysi nedotknuteľné naše náboženské myšlienky. Predstavte si moderného voľnomyšlienára, ktorý by bol dajakou zázračnou silou prenesený do vrcholného stredoveku. Myslíte si, že vidiac suverénnu moc náboženských myšlienok, ktoré vtedy vládli, by sa pokúsil proti nim bojovať? Keby upadol do rúk sudcovi, ktorý by ho chcel dať upáliť, pretože vraj uzatvoril zmluvu s diablom alebo sa zúčastnil tanca čarodejníc, bol by chcel popierať jestvovanie diabla alebo sabata? S presvedčením davov sa nediskutuje

o nič viac ako s cyklónom. Dogma o všeobecnom hlasovacom práve má dnes tú istú moc, akú mali kedysi kresťanské dogmy. Rečníci aj spisovatelia o nej hovoria s úctou a s lichotením, aké nepoznal ani Ludvík XIV. Treba sa teda správať vo vzťahu k nim práve tak, ako ku všetkým náboženským dogmám; na ne môže pôsobiť iba čas.

Napokon je tým zbytočnejšie pokúšať sa otriasť touto dogmou, pretože pre ňu jasne svedčia isté dôvody.

"V časoch rovnosti", píše Tocqueville, "si ľudia nedôverujú, pretože sú si navzájom podobní; ale táto podobnosť im dáva takmer bezhraničnú dôveru v súd verejnosti. Vidí sa im nepravdepodobným, aby pravda nebola na strane väčšiny, keď sú všetci do veci rovnako zasvätení."

Bolo by možné predpokladať, že by sa pri obmedzenom hlasovacom práve - obmedzenom napr. na vynikajúce osoby - zlepšilo hlasovanie davov? Nemôžem to pripustiť ani na okamih a to z tých dôvodov, ktoré som už povedal o duchovnej inferiornosti všetkých kolektívov, nech je ich zloženie akékoľvek. V dave, ako zas opakujem, sa úroveň ľudí vždy vyrovnáva a hlasovanie štyridsiatich členov Akadémie by nebolo, pokiaľ ide o všeobecné otázky lepšie, ako hlasovanie štyridsiatich nosičov vody. Vôbec neverím, že niektorý z volebných výsledkov, ktorý bol toľko vyčítaný všeobecnému hlasovaciemu právu - ako napr. znovazrodenie cisárstva - by bol dopadol inak, keby boli hlasujúci vyberaní iba z vedcov a vzdelancov. Ak niekto ovláda gréčtinu alebo sa vyznáva v matematike, ak je architektom, zverolekárom, doktorom medicíny alebo advokátom, nezískava touto skutočnosťou predstavu o otázkach, ktoré majú do činenia s citom. Všetci naši národohospodári sú učení ľudia, zväčša profesori a členovia Akadémie. Jestvuje ale aspoň jedna otázka, napr. zavedenie ochranných ciel atď., v ktorej by sa zhodli? V konfrontácii so spoločenskými problémami, v ktorých je toľko neznámych faktorov a ktoré sú ovládané mystickou logikou alebo logikou citovou, sa nevedomosti jednotlivcov vyrovnávajú.

Keby tvorili zbor voličov iba vedci, hlasovanie by nedopadlo lepšie ani dnes. Aj oni by sa predovšetkým dali viesť svojimi pocitmi a svojím straníckym presvedčením. Nemali by sme ani o jeden problém menej, ale isto by sme mali navyše tvrdú tyranu kást.

Či obmedzené alebo všeobecné hlasovacie právo ovládajúce republiku či monarchiu, či vo Francúzsku, Belgicku, Grécku, Portugalsku alebo v Španielsku, je hlasovanie davov všade podobné a často vyjadruje požiadavky a nevedomé potreby rasy. Priemer zvolených predstavuje pre každý národ priemerného ducha jeho rasy a ten je od generácie ku generácii takmer rovnaký.

Takto prichádzame opäť k základnému pojmu rasy, s ktorým sme sa už neraz stretli a k poznatku, ktorý z tohto pojmu vyplýva, že inštitúcie a vlády hrajú v živote národov iba málo významnú úlohu. Národy sú riadené predovšetkým duchom svojej rasy, tj. odkazmi predkov, ktoré dokopy tvoria duch

národa. Rasa a množstvo denných potrieb - to sú tajomní | vládcovia, ktorí riadia naše osudy.

Piata kapitola

PARLAMENTNÉ ZHROMAŽDENIA

Parlamentné zhromaždenia sú neanonymné rôznorodé davy. Napriek tomu, že sa ich zloženie mení podľa dôb a národov, sú si svojimi vlastnosťami podobné. Citíme tu vplyv rasy, ktorý tieto vlastnosti buď tlmí alebo posilňuje, ale nikdy nebráni tomu, aby sa prejavili. Parlamentné zhromaždenia aj tých najrôznejších krajín, napr. Grécka, Portugalska, Talianska, Španielska, Francúzska a Ameriky, sú si vo svojich rozpravách a v hlasovaní veľmi podobné a spôsobujú vládam tie isté ťažkosti.

Parlamentný režim napokon stelesňuje ideál všetkých moderných, civilizovaných národov. Vyjadruje myšlienku psychologicky mýlnu, ale všeobecne uznávanú, že väčšie množstvo zhromaždených ľudí je schopnejšie ako malá skupina rozhodovať múdrejšie a nezávislejšie o danom predmete.

Pri parlamentných zhromaždeniach nachádzame všetky všeobecné vlastnosti davov: zjednodušovanie myšlienok, sugestibilita, dráždivosť, preháňanie citov, prevažujúci vplyv vodcov. Lenže pre svoje zvláštne zloženie vykazujú parlamentné davy niektoré rozdiely, ktoré teraz popíšeme.

Zjednodušovanie názorov je jednou z ich hlavných vlastností. Vo všetkých politických stranách, najmä v latinských národoch, nachádzame nezameniteľnú tendenciu vyriešiť najzložitejšie spoločenské problémy pomocou najjednoduchších abstraktných princípov a všeobecných zákonov, ktoré možno použiť vo všetkých prípadoch. Tieto princípy sa prirodzene menia podľa politických strán, ale iba preto, že jednotlivci sú v dave, snažia sa zveličovať ich význam a hnať ich až do najkrajnejších dôsledkov. Tiež preto sú parlamenty predstaviteľmi predovšetkým extrémnych názorov.

Najdokonalejší typ zjednodušujúceho ducha zhromaždenia bol uskutočnený jakobínmi našej Francúzskej revolúcie. Sú všetci dogmatici a logici s mozgom plným nejasných všeobecností, sa snažili používať pevné princípy bez ohľadu na skutočnosť; o nich sa právom mohlo povedať, že prešli revolúciou bez toho, aby si ju uvedomili. Domnievali sa, že pomocou niekoľkých dogiem od základov prerábajú spoločnosť a vylepšenú civilizáciu vrátia späť k skorším stupňom spoločenského vývoja. Prostriedky, ktoré použili k vykonaniu svojho sna, sa vyznačovali tiež absolútne zjednodušujúcim premýšľaním. V skutočnosti sa obmedzili iba na to, že násilne zničili všetko, čo im prekážalo. Všetci, či girondisti, montagnardovia, thermidoristi atď., boli preniknutí tým istým duchom.

Parlamentné davy sú veľmi prístupné sugesciam a ako pri všetkých davoch aj tu vychádza sugescia od vodcov, ktorí majú prestíž. V parlamentných zhromaždeniach má táto sugestibilita konkrétne medze, ktoré treba určiť.

O všetkých otázkach, ktoré sa týkajú miestneho záujmu, má každý člen zhromaždenia pevné a neoblomné názory, ktoré nemôže naštříbiť žiadna argumentácia. Ani Démostenovo nadanie by nedokázalo zmeniť hlasovanie poslanca v takých otázkach, ako sú povinné ochranné clá alebo privilégiom výrobcov alkoholu, ktoré predstavujú požiadavky vplyvných voličov. Skorší vplyv týchto voličov má dostatočnú silu, aby potrel všetky iné vplyvy a udržal úplnú pevnosť poslancových názorov. (Týmto názorom, ktoré sa potrebami voličov vopred ustálili a stali sa nemennými, platí nepochybne táto stará úvaha starého anglického politika: "Po päťdesiat rokov, čo som vo Westminsteri, som si vypočul tisícky reči. Iba málo z nich zmenilo moju mienku; ale žiadna z nich nemala vplyv na moje hlasovanie.")

Vo všeobecných otázkach, ako je pád ministerstva, zavedenie akejsi dane atď., nie sú už názory také ustálené a môžu pôsobiť vplyvmi vodcov, ale nie do takej miery, ako v obyčajnom dave. Každá strana má svojich vodcov, ktorí majú niekedy rovnaký vplyv. Poslanec sa potom ocitne medzi protichodnými vplyvmi a nevyhnutne sa stane veľmi nerozhodným.

Preto často o štvrt' hodiny neskôr hlasuje presne opačným spôsobom alebo pripája k zákonu dodatok, ktorý ho celkom znehodnotí, napr. zoberú priemyselníkom právo vyberať a prepúšťať svojich robotníkov a potom tento zákon celkom zrušia akýmsi dodatkom.

Preto má parlament v každom zákonodarnom období okrem istých veľmi pevných názorov tiež názory veľmi neurčité. Pretože všeobecných otázok je najviac, prevláda vlastne nerozhodnosť udržiavaná stálou bázňou pred voličom, ktorého skrytý vplyv vždy vyvažuje vplyv vodcov. A predsa sú vodcovia naozajstnými páni v diskusiách, pri ktorých nemajú členovia zhromaždenia vopred vytvorené pevné názory.

Potrebnosť vodcov je očividná, pretože ich ako predsedov strán nachádzame vo všetkých krajinách. Ľudia v dave nemôžu byť bez vodcu, a preto hlasy zhromaždenia predstavujú zvyčajne iba názory skromnej menšiny.

Vodcovia pôsobia veľmi málo svojimi úvahami a veľmi veľa svojou prestížou. Najlepším dôkazom toho je, že ak niekto z nich stratí prestíž, mizne aj jeho vplyv.

Prestíž vodcov je individuálna a nezávisí ani na mene ani na preslávenosti. Jules Simon, hovoriac o veľkých mužoch v Národnom zhromaždení z r.1848, v ktorom sám zasadal, nám o tom podal zaujímavé dôkazy:

"Dva mesiace predtým, ako sa stal všemohúcim, nebol Ludvík Napoleon ničím.

Victor Hugo vystúpil na tribúnu. Nemať úspech; vypočuli ho tak, ako počúvali Félixu Pyata, ale netlieskali mu toľko. 'Nepáčia sa mi jeho myšlienky.' povedal mi o F. Pyatovi Vaulabelle. 'Ale je to jeden z najväčších spisovateľov a najlepší francúzsky rečník.' Edgar Quinet, ten mohutný a vzácny duch, neznamenal nič. Pred začiatkom zhromaždenia mal síce na okamih istú popularitu, ale počas zasadania nemal žiadnu.

Politické zhromaždenia sú miestom, kde sa lesk génia uplatňuje najmenej. Tu sa pozerá iba na výrečnosť, ktorá je prispôbená času a miestu a na služby, ktoré boli preukázané nie vlasti, ale stranám. Aby Lamartine r. 1848 a Thiers r. 1871 získali uznanie, bol potrebný popud prameniáci z neodbytného, naliehavého záujmu. Keď nebezpečenstvo pominulo, boli všetci vyliečení zo strachu a tým aj z vďačnosti."

Tento úryvok som uviedol pre fakty, ktoré obsahuje, nie pre vysvetlenia, ktoré podáva; tie svedčia o priemerných znalostiach psychológie. Dav by ihneď prestal byť davom, keby hľadel pri vodcoch na služby preukázané buď vlasti alebo stranám. Dav podlieha prestíži vodcu a jeho správanie nie je ovplyvnené ani záujmom ani vďačnosťou.

Preto tiež vodca, ktorý má dostatočnú prestíž, má takmer neobmedzenú moc. Je známy nesmierny vplyv, ktorý mal dlhé roky, vďaka svojej prestíži, istý slávny poslanec, porazený pri posledných voľbách v dôsledku istých finančných udalostí. Na jeho púhy pokyn museli kedysi odstupovať ministri. Dosah jeho pôsobenia vystihol istý spisovateľ týmito riadkami:

"Je to predovšetkým vina pána C., že sme za Tonkin zaplatili tri razy toľko, ako bolo nutné, že sme na Madagaskare získali iba neistú pozíciu, že sme sa dali pripraviť o celú veľkú ríšu na dolnom toku Nigera, že sme stratili svoju bývalú prevahu v Egypte. - Teórie pána C. nás pripravili o viac území ako porážky Napoleona I."

Netreba sa priveľmi hnevať na zmieneného vodcu. Je zrejmé, že nás prišiel draho, ale veľká časť jeho vplyvu pochádzala z toho, že sa stotožnil s verejnou mienkou, ktorá nebola v koloniálnych otázkach taká aká je dnes. Zriedka sa stáva, aby vodca kráčal pred verejnou mienkou; skoro vždy sa uspokojí s tým, že prijme jej omyly.

Vedľa prestíže sú presvedčovacím prostriedkami vodcov faktory, o ktorých sme už viackrát hovorili. Ak má s nimi vodca obratne zaobchádzať, musí aspoň nevedomelo

peniknúť psychológiou davov a vedieť, ako k nim hovoriť. Predovšetkým musí poznať čarovnú moc slov, formuliek a predstáv. Musí mať zvláštnu výrečnosť zloženú z energických tvrdení a z pôsobivých obrazov podávaných v rámci bežných úvah. Je to druh výrečnosti, ktorý možno nájsť vo všetkých zhromaždeniach, rátajúc do toho aj anglický parlament, ktorý je zo všetkých najrozvážnejší.

"Stále môžeme čítať", hovorí anglický filozof Maine, "diskusie z poslaneckej snemovne, v ktorých všetka diskusia spočíva vo výmene veľmi slabých všeobecných úvah a veľmi prudkých osobných útokov. Na obraznosť čistej demokracie má tento druh všeobecných formuliek zázračný účinok; dokáže donútiť dav, aby prijal všeobecné tvrdenia podané pôsobivými výrazmi, aj keď tieto tvrdenia neboli nikdy dokázané a azda by overenie ani neznesli."

Význam "pôsobivých výrazov", vyzdvihnutý v predchádzajúcom citáte, je neoceniteľný. Už niekoľkokrát sme kládli dôraz na zvláštnu moc slov a formuliek. Treba ich voliť tak, aby vyvolávali veľmi živé predstavy. Nasledujúca veta, vybratá z prejavu jedného z vodcov nášho parlamentu, podáva vynikajúci príklad:

"V ten deň, kedy na tej istej lodi budú do vyhnanstva na Diabolských ostrovoch odvezení podozrivý politik a vraždiaci anarchista, sa budú môcť konečne dohovoriť a potom zistia, že obaja sú iba dopĺňajúcimi sa zložkami toho istého spoločenského poriadku."

Predstava vyvolaná týmito slovami je jasná a názorná a všetci rečníkovi odporcovia sa ňou cítia byť ohrození. Naraz sa im zjavia tieto ostrovy vyhnancov, loď, ktorá by ich mohla odviezť, pretože nepatria azda oni tiež k tej, dosť nejasne definovanej kategórii ohrozených politikov? Vtedy pocítia neurčitý strach, ktorý asi mali všetci členovia Konventu viac alebo menej ohrození gilotínou pri nejasných prejavoch Robespiera a ktorí podliehajú tejto bázní, mu vo všetkom ustupovali.

Vodcovia majú záujem o to, aby používali to najnepravdepodobnejšie prehánanie. Rečník, ktorého jednu vetu som práve citoval, mohol kľudne tvrdiť, že bankári si vydržiavajú páchatelov bombových atentátov a že riaditelia veľkých finančných spoločností si zasluhujú taký istý trest, ako anarchisti. Podobné tvrdenie vždy zapôsobí na davy. Tvrdenie nie je nikdy dosť silné a jeho prednes nikdy nie je dosť výhražný. Nič nemôže poslucháčov viac zastrašiť: boja sa, že keby protestovali, boli by považovaní za zradcov a spoluvinníkov.

Výrečnosť tohto druhu vždy ovládala, ako som práve povedal, všetky zhromaždenia a v kritických obdobiach sa jej význam ešte zväčšuje. Čítanie slávnych rečníkov Revolúcie je z tohto hľadiska veľmi zaujímavé. Mysleli si, že ich povinnosťou je každú chvíľu prerušiť svoj prejav, aby preklínali zločin a velebili cnosť; potom zahrnuli nadávkami tyranov a prisahali, že buď budú žiť slobodne, alebo zomrú. Zhromaždenie vstávalo, nadšene tleskalo a potom si ukludnené opäť sadlo.

Vodca môže byť niekedy inteligentný a vzdelaný; ale toto mu je, všeobecne povedané, skôr na škodu ako na ošoh. Ukazujúc zložitú vecí a dovoľujúc vysvetľovať a chápať, robí inteligencia človeka vždy zhovievavým a zásadne oslabuje silu a prudkosť presvedčenia, takého potrebného pre každého apoštola. Veľkí vodcovia všetkých čias, najmä Francúzskej revolúcie, boli veľmi obmedzení a napriek tomu mali veľký vplyv.

Prejavy najslávnejšieho z nich, Robespiera, často prekvapujú svojou nesúvislosťou; keď ich iba čítame, nikde nenájdeme uspokojujúce vysvetlenie ohromujúceho vplyvu tohto mocného diktátora.

Všeobecné frázy a nadbytočnosť pedagogickej výrečnosti a latinskej kultúry v službách skôr detinskej ako povrchnej duše, ktorá sa pri útoku aj pri obrane zdanlivo obmedzuje iba na školácke: "Len pod!" Nikde žiadna myšlienka, žiadny obrat, žiadna významná črta - je to nuda v búrke. Keď toto ubíjajúce čítanie odložíme, máme chuť vzdychnúť "Ach!", ako ten rozkošný Camille Desmoulin.

Niekedy je priam strašné myslieť na moc, akú dáva človeku s prestížou pevné presvedčenie spojené s krajnou obmedzenosťou ducha. A predsa treba splniť tieto podmienky, aby sme nepoznali prekážky a dokázali chcieť. V týchto energických fanatikoch davy inštinktívne cítia svojho pána, ktorého vždy potrebujú.

V snemovnom zhromaždení závisí úspech prejavu takmer výlučne od prestíže, ktorú má rečník a nie na dôvodoch, ktoré uvádza.

Ak ide o neznámeho rečníka, ktorý prichádza s dobrými dôvodmi, nemá ani nádej, že vôbec bude vypočutý. Bývalý poslanec Descubes vystihol nedávno osud poslanca bez prestíže takto:

"Keď zaujme miesto na rečníckej tribúne, vyberie svoje papiere, metodicky ich pred seba rozloží a začne s úplnou istotou.

Lichotí si, že vyvolá v duši poslucháčov presvedčenie, ktoré má sám: veľakrát zväžil svoje argumenty; je samý dôkaz a samá číslica, je si istý, že má pravdu. Každý odpor proti dôkazom, ktoré vynáša bude márnny. Začína s dôverou vo svoju pravdu a tiež v pozornosť svojich kolegov, ktorí sú isto ochotní sa pred ňou skloniť.

Hovorí a náhle je prekvapený ruchom v sále a akosi rozrušený zmäteným šumom, ktorý v sále rastie.

Prečo nie je ticho? Odkiaľ sa zobrala tá všeobecná nepozornosť? Načo myslia tí, ktorí medzi sebou toľko rozprávajú? Čo je tu také dôležité, aby to potlačilo aj záujem o jeho reč?

Jeho tvárou preletia známky znepokojenia. Zvráští obočie a zarazí sa. Vyzvatý predsedom pokračuje zvýšeným hlasom. Počúvajú ho ešte menej: zosilní hlas a silno gestikuluje. Hluk okolo neho zosilnie dvojnásobne. Už nepočuje ani sám seba, a preto sa opäť odmlčí; potom zo strachu, aby jeho

mlčanie nevyprovokovalo výkriky: "Skončiť! opäť pokračuje. Hluk sa stáva neznesiteľným."

Ak dosiahne snemovné zhromaždenie istý stupeň podráždenia, stotožní sa s obyčajnými rôznorodými davmi a jeho city v dôsledku toho vykazujú takú zvláštnosť, že sú stále vypäté do krajnosti. Potom sú schopné najväčších hrdinstiev aj najhorších výstredností. Jednotlivec stráca svoju individualitu a bude hlasovať aj pre opatrenia, ktoré sú v rozpore s jeho osobným záujmom.

Dejiny Revolúcie ukazujú, do akej miery sa môže zhromaždenie stať nevedomým a podľahnúť vplyvom, ktoré odporujú jeho vlastným záujmom. Od šľachty to bola veľká obeť zriecť sa svojich privilégií, a predsa to urobila bez váhania v tú slávnú noc v ústavodarnom zhromaždení. Pre členov Konventu znamenalo zrieknutie sa svojej nedotknuteľnosti stále nebezpečenstvo smrti, a predsa to urobili a nebáli sa, že sa navzájom zdecimujú, aj keď si dobre uvedomovali, že popravisá, na ktoré dnes posielajú svojich druhov, sú zajtra nachystané pre nich. Dosiahli stupeň úplného automatizmu, ktorý som popísal inde a žiadne premýšľanie im nemohlo zabrániť, aby nepodľahli vplyvom, ktoré ich zhyponotizovali. Nasledujúci úryvok z Billaurd-Varenneových pamätí je z tohto pohľadu priam typický: "Rozhodnutia, ktoré sú nám toľko vytýkané, *sme zvyčajne ešte deň alebo dva dni predtým nechceli: Vyvolala ich kríza sama.*" Nemôže byť správnejšie zistenie.

Tie isté prejavy nevedomých faktorov sa ukazovali počas všetkých búrlivých zasadaní Konventu.

"Schvaľujú a uznávajú sa", hovorí H. Taine "aj na tom, čoho sa sami obávajú, nielen na hlúpostiach a bláznovstvách, ale tiež na zločinoch, vraždách nevinných, vraždách vlastných priateľov. Jednohlasne a s najnadšenejším potleskom posielala ľavica spojená s pravicom svojho prirodzeného vodcu, veľkého buditeľa a revolucionára Dantona na popravisko. A jednohlasne s najväčším potleskom odhlasuje pravica spojená s ľavicou tie najhoršie dekréty revolučnej vlády. Jednohlasne a s výkrikmi obdivu a nadšenia sa prejavujú vášnivé sympatie ku Collotovi d'Herbois, ku Couthonovi a Robespierrovi. Konvent dobrovoľnými a opakovanými voľbami udržiava vražednú vládu, ktorú umiernení preklínajú preto, že je vražednou a montagnardi preto, že ich decimuje. Umiernení a montagnardi, väčšina aj menšina vzápätí svorne pomáhajú pri svojej vlastnej samovražde. 22. prairiala celý Konvent dobrovoľne nastavil svoju šiju a 8. thermidora, prvú štvrt hodinu po prejave Robespiera, ju nastavil opäť."

Tento obraz sa môže vidieť byť chmúrny, a predsa je celkom presný. Všetky parlamentné zhromaždenia, ak sú dostatočne podráždené a zhyponotizované, prejavujú tie isté vlastnosti. Sú ako premenlivé stádo, ktoré poslúcha všetky popudy. Nasledujúci popis Národného zhromaždenia z r. 1848, ktorý napísal politik, ktorého demokratické zmýšľanie je nad všetky pochybnosti, totiž E. Spuller a ktorý uvádzam podľa *Revue littéraire*, je typický. Nájdeme tu všetky prehnaté city, ktoré som pri dave popísal a tiež aj

neobyčajnú premenlivosť, ktorá im umožňuje prejsť v krátkom čase celou stupnicou celkom protichodných citov.

"Nesvornosť, žiarlenie, podozrievanie a striedavo slepá dôvera a bezhraničná nádej priviedli republikánsku stranu do záhuby. Jej naivita a prostota sa mohli merať iba s jej všeobecnou nedôverčivosťou. Žiadny zmysel pre zákonnosť, žiadny pojem o disciplíne: obavy a ilúzie bez hraníc; sedliak a dieťa sú si v tomto smere rovní. Ich kľud súperí s ich netrpezlivosťou a ich divosť sa rovná ich poddajnosti. Je to známka nezrelého temperamentu a nedostatku výchovy. Nič ich neprekvapuje, ale všetko ich rozladí. Chvejúc sa bážňou, vrhnú sa neohrozene a hrdincky do plameňov alebo ustúpia pred tieňom.

Nepoznajú vzťahy medzi vecami a ich účinkami. Sú rovnako náchylní chvieť sa od strachu ako horieť nadšením, podliehajú každej panike a stoja vždy privysoko alebo prinízko, nikdy nie na príslušnom stupni a v patričnej miere. Pohyblivejší ako voda odrážajú všetky farby a berú na seba všetky podoby. Akú základňu pre vládu od nich môžeme čakať?"

Našťastie sa všetky tieto vlastnosti parlamentných zhromaždení, ktoré sme práve popisali, neprejavujú stále. Stávajú sa davom iba v istých okamihoch. Jednotlivci, ktorí ich tvoria, si zachovávajú vo väčšine prípadov svoju individualitu; preto môže parlament vypracovať skvelé odborné zákony. Lenže tieto zákony pripraví odborník v tichu svojej pracovne a odhlasovaný zákon je potom v skutočnosti dielom jednotlivca, vôbec nie celého zhromaždenia. Toto sú prirodzene tie najlepšie zákony a zlymí sa stanú až vtedy, keď ich celý rad nešťastných dodatkov urobí kolektívnym výtvorom. Dielo davu stojí vždy a všade pod úrovňou výtvorov osamoteného jednotlivca. Iba odborníci zachraňujú zhromaždenie pred priveľmi nezmyselnými a nevyskúšanými opatreniami; potom sa odborník stáva na chvíľu vodcom. Zhromaždenie na neho nepôsobí, ale on pôsobí na neho.

Napriek všetkým ťažkostiam svojej prevádzky, sú parlamentné zhromaždenia predsa len to najlepšie, čo ľudia vynašli pre svoju vládu a na ochranu pred jarmom osobných tyraní. Sú isto ideálom vlády aspoň pre filozofov, mysliteľov, spisovateľov, umelcov a vedcov, pre všetkých, ktorí tvoria vrchol civilizácie.

Napokon, od nich hrozí iba dvojaké vážne nebezpečenstvo: neodvratné plynutie peniazmi a postupné obmedzovanie osobných slobôd.

Prvé z týchto nebezpečenstiev je nevyhnutný dôsledok požiadaviek a neprezieravosti voličských davov. Ak navrhne niektorý člen zhromaždenia zákon, ktorý zdanlivo zodpovedá sociálnym myšlienkam, napr. všeobecné dôchodkové poistenie pre robotníkov alebo zvýšenie plátov cestárom, učiteľom atď., ostatní poslanci sa z obavy pred voličmi neodvážia tento návrh zamietnuť, aby sa nevidelo, že prehliadajú záujmy tých, o ktorých ide, hoci dobre vedia, že tým veľmi zaťažia štátny rozpočet a že to nevyhnutne vyvolá nové dane. Pri hlasovaní o takýchto opatreniach

nesmú zaváhať. Napokon dôsledky takéhoto zvýšenia výdavkov sú ešte vzdialené a nemajú pre nich také nepríjemné dôsledky, ale dôsledok hlasovania proti takémuto návrhu by sa mohol ukázať hneď na druhý deň, akonáhle by musel poslanec predstúpiť pred svojich voličov.

Okrem tejto najdôležitejšej príčiny zvyšovania výdavkov je ešte iná, tiež dôležitá; záväzok súhlasiť so všetkými výdavkami čisto miestneho významu. Poslanec sa im nemôže vzoprieť, pretože aj tieto predstavujú voličov a pretože každý poslanec dosiahne to, čo pre svoj okres potrebuje iba pod tou podmienkou, že vyhovie podobným žiadostiam svojich kolegov. (V aprílovom čísle z r. 1895 zostavil časopis *l'Économiste* zaujímavý prehľad o tom, aké sú ročné výdavky, ktoré vznikajú iba pre uspokojenie záujmov voličov, najmä výdavky na železnicu. Dráha povolená z Langayes (mesto s 3 000 obyvateľmi v horách) do Puy bude stáť 15 miliónov, z Beaumonta (3 400 obyvateľov) do Castel-Sarrazin 7 miliónov, z dediny Oust (523 obyvateľov) do Seix (1 200 obyvateľov) 7 miliónov, z Prades do trhovnickeho mestečka Olette (747 obyv.) 6 miliónov atď. Za rok 1895 bolo takto odhlasovaných 90 miliónov na železnice, ktorým chýba akákoľvek všeobecná dôležitosť. A nie menej dôležité sú aj iné výdvyky tohto druhu. Zákon o robotníckom dôchodkovom poistení bude stáť podľa ministra financií ročne najmenej 165 miliónov a 800 miliónov podľa akademika Leroy-Beaulieu. Neustály rast takýchto výdavkov nevyhnutne zapríčiní úpadok štátnych financií. Veľa krajín v Európe: Portugalsko, Grécko, Španielsko, Turecko už k nemu dospeli; iné k nemu nemajú ďaleko. Netreba sa ale priveľmi o to starať, pretože verejnosť postupne a bez veľkého odporu prijímala zníženie pri vyplácaní kupónov rôznych krajín o štyri pätiny. Tieto dômyselné úpadky dovoľujú uviesť porušený štátny rozpočet rýchlo do poriadku. Napokon vojny, socializmus a hospodárske zápasy nám spôsobujú veľa iných katastrof a v čase dnešného všeobecného rozkladu treba sa odhodlať žiť zo dňa na deň a nestarať sa veľmi o zajtrajšok, ktorý nám uniká.)

Druhé zo spomenutých nebezpečenstiev - nevyhnutné obmedzovanie osobných slobôd parlamentnými zhromaždeniami, aj keď menej viditeľné, je oveľa reálnejšie. Je to dôsledok mnohých a vždy obmedzujúcich zákonov, ktorých dôsledky vidia parlamenty svojim krátkozrakým duchom veľmi zle a o ktorých veria, že sú povinné odhlasovať ich.

A toto nebezpečenstvo je asi neodvratné, pretože ani Anglicko, ktoré predstavuje isto najdokonalejšiu formu parlamentného režimu, kde je poslanec najnezávislejší na svojom voličovi, sa mu nedokázala ubrániť. Herbert Spencer už v jednej staršej práci ukázal, že čím viac rastie zdanlivá sloboda, tým viac sa naozajstná sloboda zmenšuje. Vracajúc sa k tejto téze vo svojej novej knihe *Človek voči štátu*, vyjadruje sa o anglickom parlamente takto:

"Od toho času išlo zákonodarstvo cestou, ktorú som naznačil. Rýchlo sa množiace diktátorské opatrenia sa neustále snažili obmedzovať osobné slobody, a to dvojakým

spôsobom: rok od roka boli častejšie prijímané predpisy, ktoré na občana vykonávajú nátlak tam, kde mal skôr úplnú voľnosť konania a nútia ho ku konaniu, ktoré mu predtým bolo celkom ponechané na jeho vôľu. Súčasne stále väčšie a väčšie verejné výdavky (najmä miestne dávky) obmedzili tú časť zisku, ktorú skôr mohol použiť podľa svojej chuti a zväčšili časť, ktorá mu je odobratá, aby s ňou bolo naložené podľa mienky verejných činiteľov."

Toto postupné obmedzovanie slobôd sa prejavuje v každej krajine vo zvláštnej podobe, ktorú Herbert Spencer neuviedol, a to: vznik neprehľadných radov zákonných opatrení, ktoré všetky majú obmedzujúci charakter, vedie nevyhnutne k rozmnoženiu počtu, moci a vplyvu úradníkov, ktorí ich majú vykonávať; tí sa takto postupne stávajú ozajstnými páni civilizovaných krajín. Ich moc je tým väčšia, že aj keď sa neustále menia vlády, administratíva je jedinou kastou, ktorá týmto zmenám uniká a ktorá jediná má nezodpovednosť, neosobnosť a trvácnosť. Zo všetkých despotizmov sú najťažšie tie, ktoré sa prejavujú práve v tejto trojakej podobe.

Toto ustavičné vznikanie obmedzujúcich zákonov a opatrení, ktoré obklopujú byzantskými formalitami aj naše najmenšie činy, nevyhnutne a osudovo zužuje kruh, v ktorom sa občania môžu voľne pohybovať. Súc obeťou ilúzie, že rozmnožením zákonov sa lepšie zabezpečuje rovnosť a sloboda, prijímajú ľudia zo dňa na deň ťažšie putá.

A tie neprijímajú beztretno: zvyknúť znášať všetky jarmá, začnú ich napokon sami vyhľadávať a stratia všetku spontánnosť a energiu. Sú to potom iba prázdne tiene, trpné automaty bez vôle, odporu a sily.

Lenže sily, ktoré človek nenachádza v sebe, je nútený hľadať mimo seba. S narastajúcou ľahostajnosťou a bezmocnosťou občanov nezadržateľne rastie význam vlády. Vlády potom musia mať iniciatívu a podnikavosť, ktoré jednotlivec stratil; vlády musia všetko podnikať, všetko riadiť a chrániť. Štát sa takto stáva všemohúcim bohom; našťastie nás skúsenosť poučča, že moc takýchto bohov nebola nikdy ani trvalá ani príliš silná.

Toto postupné obmedzovanie všetkých slobôd v istých národoch navzdory zdanlivej voľnosti, ktorá im dodáva ilúziu slobody, sa vidí byť dôsledkom stranutia práve tak, ako istého režimu. Je to jeden z predbežných symptómov tej fázy úpadku, ktorému doteraz neušla žiadna civilizácia.

Ak usudzujeme podľa poučení minulosti a podľa symptómov, ktoré sa na všetkých stranách ukazujú, väčšina našich moderných civilizácií dosiahla tú fázu vysokého veku, ktorá predchádza úpadku. Isté druhy vývoja sa vidia byť všetkým národom určené osudom, pretože vidíme, že sa v dejinách tak často opakujú.

Je ľahké povrchno určiť fázy tohto vývoja. Toto dielo ukončíme ich stručným prehľadom.

Čo vidíme, ak si v hrubých črtách uvedomíme vznik veľkosti a úpadku predchádzajúcich civilizácií?

Na ich úsvite stojí hŕstka ľudí rozličného pôvodu spojená náhodami sťahovania, vpádov a výbojov. Pochádzajúc z rôznej krvi a tiež z rôznych jazykov a vier nemajú títo ľudia medzi sebou žiadny spoločný zväzok, okrem čiastočne uznávaného zákona jediného náčelníka. Tieto pestré húfy majú v najvyššej miere psychologické vlastnosti davov. Majú ich chvíľkovú súdržnosť, ich hrdinstvo, slabosť, popudy a násilnosť; nie je v nich nič stále. Sú to barbari.

Potom vykoná svoje dielo čas: rovnaké prostredie, stále križenie nevyhnutnosť spoločného života začali pomaly pôsobiť. Zoskupenie navzájom nepodobných prvkov sa zlieva a tvorí rasu, tj. skupinu, ktorá má spoločné vlastnosti a city, ktoré dedičnosť stále viac upevňuje. Dav sa stal národom a tento národ môže výjsť zo stavu barbarstva.

Celkom z neho výjde iba vtedy, keď po dlhej námahe, neustálych bojoch a mnohých neúspechoch získa ideál. Na povahe tohto ideálu praveľmi nezáleží, nech je to kult Ríma, moc atén alebo víťazstvo Allahove, stačí, aby všetkým jednotlivcom tvoriacej sa rasy dal dokonalú jednotu citov a myšlienok.

Vtedy sa môže zrodiť nová civilizácia so svojimi inštitúciami, názormi a umením. Uchvátená svojím snom, získa rasa postupne všetko, čo dodáva lesk, silu a veľkosť. Nepochybne bude ešte aj teraz v istých situáciách davom, ale pod pohyblivými a premenlivými vlastnosťami davov nájdeme už pevné jadro - ducha rasy - ktoré úzko obmedzuje rozsah výchyliiek národa a náhodu podrobuje zákonom.

Dokončiac svoju tvorivú úlohu, začína čas aj svoje dielo ničivé, ktorému nemôžu uniknúť ani bohovia ani ľudia. Po dosiahnutí istého stupňa moci a zložitosti prestane civilizácia rásť a keď nerastie, je odsúdená k skorému úpadku. Nadišla hodina jej starnutia.

Táto nevyhnutná hodina sa vždy vyznačuje oslabením ideálu, ktorý udržiaval ducha rasy. Ako tento ideál postupne bledne, začínajú sa knísať aj všetky náboženské, politické alebo spoločenské stavby, ku ktorým dal popud.

S postupným rozplývaním sa svojho ideálu stráca rasa vždy viac a viac to, čo tvorilo jej súvislosť, jednotu a silu. Jednotlivec vo svojej osobnosti a inteligencii môže rásť, ale súčasne je tiež nahradený kolektívny egoizmus rasy neobyčajným rastom egoizmu individuálneho, sprevádzaného oslabením charakteru a zmenšením tvorivosti. To, čo tvorilo národ, jednotu, celok, sa stalo nesúvislým zoskupením jednotlivcov, ktorí ešte istý čas umelo udržiavajú tradície a inštitúcie. Potom ľudia, rozdelení pokiaľ ide o ich záujmy a požiadavky, si už nedokážu vládnuť a želajú si byť riadení aj vo svojich najmenších činoch a potom štát dosiahne svoj všetko pohlcujúci vplyv.

S definitívnou stratou starého ideálu stráca rasa nakoniec aj svoje duše; potom je už iba skupinou osamotených jednotlivcov a stáva sa opäť tým, čím bola pri svojom vzniku: davom. Má všetky pominuteľné vlastnosti, ale nemá stálosť a budúcnosť. Civilizácia bez pevnosti je vydaná na

milosť a nemilosť všetkým náhodám. Spodina vládne a barbari prenikajú dopredu. Civilizácia sa síce ešte môže vidieť byť oslepujúcou, pretože si zachováva vonkajšiu fasádu, ktorú vybudovala dlhá minulosť, ale v skutočnosti je to spuchretá budova, ktorú už nič nepodopiera a ktorá sa zrúti pri prvej búrke.

Prejsť od barbarstva k civilizácii za istým snom a potom upadať a zahynúť akonáhle tento sen stratil svoju silu, to je životná dráha národa.

O B S A H

Autorov predhovor	2
Úvod - Obdobie davov	3

PRVÁ KNIHA

Duša davov

Prvá kapitola

Všeobecná charakteristika davov	6
Psychologický zákon ich duchovnej jednoty	6

Druhá kapitola

City a mravnosť davov	8
1. Popudlivosť, premenlivosť a dráždivosť davov	9
2. Ľahkovážnosť davov a ľahkosť, s akou podliehajú sugescii	9
3. Prehnanosť a zjednodušenie citov davov	12
4. Neznášateľnosť, autoritatívnosť a konzervatívnosť davov	13
5. Mravnosť davov	14

Tretia kapitola

Myšlienky, spôsob premýšľania a obrazotvornosť davov	14
1. Myšlienky davov	14
2. Spôsoby premýšľania davov	16
3. Obrazotvornosť davov	16

Štvrtá kapitola

Náboženská forma všetkých davových presvedčení	17
--	----

DRUHÁ KNIHA

Názory a presvedčenia davov

Prvá kapitola

Faktory pôsobiace nepriamo na presvedčenia a názory davov	20
1. Rasa	20
2. Tradície	21
3. Čas	21
4. Politické a spoločenské inštitúcie	22
5. Vzdelanie a výchova	23

Druhá kapitola

Faktory bezprostredne pôsobiace na názory davov	25
1. Obrazy, slová a formulky	26
2. Ilúzie	27
3. Skúsenosť	28
4. Rozum	28

Tretia kapitola

Vodcovia davov a prostriedky, ktorými presviedčajú	29
1. Vodcovia davov	29
2. Prostriedky, ktorými vodcovia pôsobia: tvrdenie, opakovanie a náказа	31
3. Prestíž	32

Štvrtá kapitola

Hranice premenlivosti presvedčenia a názorov davov	35
1. Pevné presvedčenie	35
2. Premennivé názory davov	37

TRETIA KNIHA

Roztriedenie a popis rôznych druhov davov

Prvá kapitola

Roztriedenie davov	39
1. Rôznorodé davy	39
2. Rovnorodé davy	40

Druhá kapitola

Tzv. zločinecké davy	40
----------------------------	----

Tretia kapitola

Porotné súdy	41
--------------------	----

Štvrtá kapitola

Voličské davy	43
---------------------	----

Piata kapitola

Parlamentné zhromaždenie	46
--------------------------------	----

Prvé francúzske vydanie Le Bonovej knihy "Psychológia davov" je z roku 1895.

z českej verzie preložil romil

máj 1995

(2.vydanie - marec 1997)